

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

XIV. évfolyam – 2019. január

Mikor egy nap

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

---

90. kötet
Különszám

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, XIV. évfolyam; 2019. január

(90. kötet; 67. megjelenés; különszám)

A KÜLÖN SZERZŐI NÉVVEL NEM JELÖLT KÖZLEMÉNYEKET ÍRJA,

VALAMINT SZERKESZTI ÉS KIADJA:

VITÉZ FERENC

✉ ferko824@gmail.com; vitez.ferenc@drhe.hu

🏠 Vitéz Ferenc PhD – 4027 Debrecen – Füredi út 67/B. Fszt. 2.

☎ +36–20/965–2921

A Néző • Pont archívum fellapozható:

Országos Széchényi Könyvtár

Elektronikus Periodika Adatbázisa (www.epa.oszk.hu)

ISSN 1788–8034

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál a **163/2314/2/2011.** számon nyilvántartva.

A folyóirat hírlapárusi forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

NYOMTA: KAPITÁLIS KFT. – FELELŐS VEZETŐ: IFJ. KAPUSI JÓZSEF

A FOLYÓIRAT KÜLÖNKIADÁSÁNAK (90. KÖTET) ZÁRÁSA 2018. NOVEMBER 20-ÁN VOLT.

Előfizetési felhívás a 2019. évre

A folyóirat 2019-es évfolyamát különszámmal indítjuk.

Az új évfolyamhoz változatlan feltételekkel, sorozatonként **5.000 Ft.** előfizetői áron juthatnak hozzá, mely magában foglalja a postaköltséget is.

A tervezett megjelenések: *91. kötet: március; 92–93. kötet: április–május; 94. kötet: nyár; 95. kötet: szeptember; 96–97. kötet: november.*

Az előfizetési díj átutalható az alábbi számlaszámra:

dr. Vitéz Ferenc / OBERBANK AG. / 18400010–03516724–61000016

Elküldhető postán a dr. Vitéz Ferenc – 4027 Debrecen, Füredi út 67/B. fszt. 2. címre vagy befizethető személyesen. Kérem, hogy tüntessék föl a számlázási címet is! Bizalmukat, figyelmüket és szeretetüket megköszöni, eredményes és egészséges boldog újesztendőt kíván:

Vitéz Ferenc

„HARMONIZÁCIÓS PROGRAMOK”

Helyszín: TIT Stúdió Egyesület Székháza, 1113 Budapest, Zsombolyai u. 6.

E-mail: info@tit.hu; Tel.: 344-5000; Honlap: www.tit.hu

A TIT Stúdió Egyesület (TIT SE) tisztelettel ajánlja honlapját és helyszínét: jöjjön el programjainkra, hívja érdeklődő ismerőseit!

Ismerje meg és ajánlja: Gombász Szakkör, Ásványbarát Szakcsoport, Csapody Vera Növénybarát Kör, Rátkai Márton Klub, Dunatáj Mozi, Fedezze fel a világot! Aranykor Jóga.

Csatlakozzon a kiemelt évfordulók megünnepléséhez, tegyen javaslatokat!

Az előadók, közreműködők ingyenesen válogathatnak könyvekből, folyóiratokból!
Várjuk javaslatait!

Dr. Koncz Gábor igazgató.

Az épület lehetőségeinek megtekintése, rendezvényi megállapodások:
Bácsfai Linda rendezvényi menedzser. E-mail: titstudio06@gmail.com

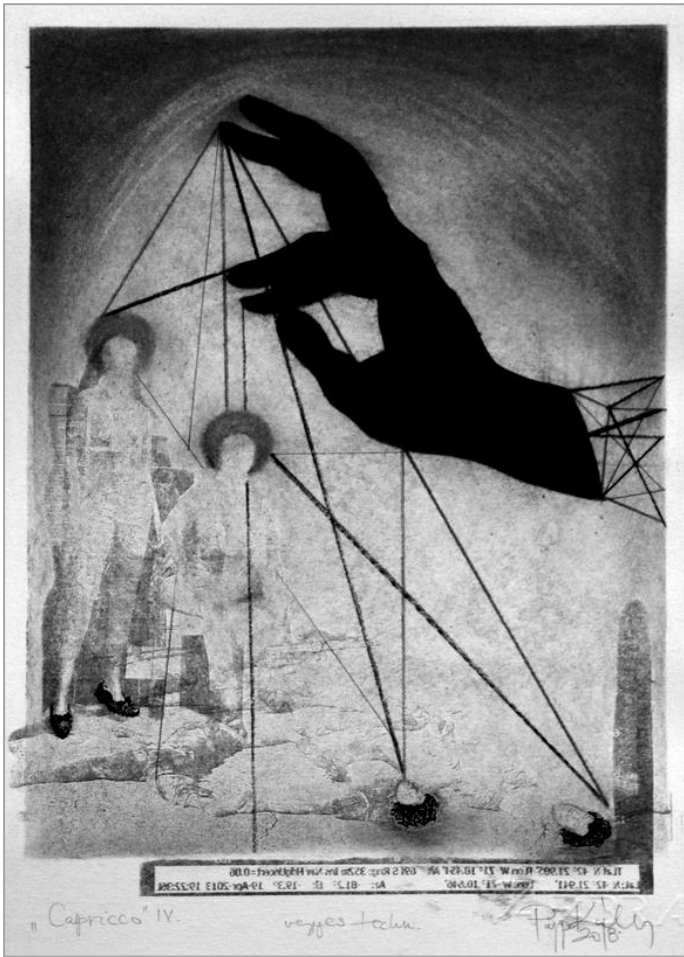
Állandó tárlatok:

„A legnagyobb boldogságom, ha másnak tudást és örömet nyújthatok...”

Öveges József (1895–1979) emlékkiállítás

„Ásványok és ősmaradványok...”

A TIT SE Ásványbarát Szakcsoportjának kiállítása

PAPP KÁROLY: CAPRICCIO IV.
(A „VAKSÁG” SOROZATHOZ – E. SABATO EMLÉKÉRE)
VEGYES TECHNIKA

Mikor egy nap

Hosszú heteket vártam erre a napra. Fáradt volt az este, vagy én voltam fáradt, mikor elhatároztam, hogy megírom egy nap történetét, s teszem ezt egyetlen nap alatt. Ígérem volt egy különkiadást az Olvasónak, ám ebből a tervből egy nagyobb könyv kerekedett: írók s költők alapalkati adottságai, alkotói attitűdjei alapján mutatva be műveket és életműveket. – Irodalomértelmezési kísérlet, s nem kevés munka van még velem.

Eleve örült ötletnek tűnt tizenhárom évvel ezelőtt a folyóirat elindítása, s még inkább az egy olyan könyvé, amelyiknek a váza egy nap alatt íródik. Hogy mi történhet egy olyan napon, mikor az ember ki se mozdul írószobájából, hiszen éppen ír? – Nos, talán akkor történik a legtöbb.

Én is fölöttébb kíváncsi vagyok rá. Bele is kezdek.

De már rögtön az elején tartozom az Olvasónak egy vallomással. Ez az egy nap tulajdonképpen nem egy, hanem három vagy négy. Így tervezem. Korosodom már, tizenkét óránál többet nem tudok dolgozni a huszonnégyből. Így ennek az egy napnak tömérdek történését csak „nyersen” írom meg előbb, csak följegyezem, jelzem. A másik két vagy három napot pedig arra szánom, hogy valamilyen rendet tegyek a szövegekben. Ezzel együtt kérem, hogy tanúsítsanak megértést az örült Sziszüphosz irányában!

(Vitéz Ferenc)

VINCZE LÁSZLÓ GRAFIKÁJA

BABONA

Ha babonás volnék, ezt mondanám: Azért telik munkával egész esztendőm, mert január elsején – ha csak keveset is, de – dolgozni szoktam. És mindig december 31-én kezdek bele valami újba. Hogy babonásnak azért mégse tűnjek. Gyakorlatilag minden nap dolgozom. Nyaralás közben is, mert eszembe jut valamilyen ötlet, valamilyen válasz egy kérdésre.

Persze, ez a munka nem teljesen olyan, mint amilyen tevékenységről az értelmező szótárak írnak. Munka a tanítás, munka az órákra történő felkészülés, a beadott dolgozatok javítása, mentori útmutatás a diáknak, a vizsgáztatás. Munka a tervezés – és a munkabeszámolók készítése is az. Munka az olvasás, az írás, munka a gondolkodás. Nincs olyan, hogy nem gondolok semmire.

Munka a zenehallgatás vagy a kiállítások látogatása, munka a betű és a kép, az asszociáció, a világ dolgainak összekapcsolása. Mert nagy munka ám, hogy a káoszból rend legyen! (Kérem, ha egyszer betérnek hozzám, ne nézzenek szét sem az íróasztalomon, sem a székeken, polcok peremén vagy a többi könyveken halmozódó oszlopokon, sem a szekrényben vagy a táskámban! – Munka van mindenütt. Rám vár.)

Május elsején is dolgozom, elvégre a munkát hogyan lehetne jobban ünnepelni, mint munkával?! A néphagyomány szépen kijelöli a dologtiltó napokat, s van más ünnepnap is, Úrnak szentelt nap.

Munka az imádság: dolgozni kell az Istennel való kapcsolatomon. Sőt, naponta látom a Kollégium belső homlokzatán: „*Orando et laborando!*” – imádkozzál és dolgozzál! A szeretetért is meg kell dolgozni. Ráadásul nemcsak munkaszeretetről tudunk, de szeretetmunkáról is.

Munka a játék – illetve, a munka: játék. S a munkafegyelem nem más, mint a játék fegyelme. A játékszabályok betartása. A Feladat tisztelete. Nincsen kis feladat vagy nagy feladat.

Szörnyű ez – mondhatják. A sok munka mellett hogyan lehet egyáltalán élni? (De hiszen az imént beszéltem arról, hogy játszom...)

Szeretek élni. Még jobban szeretek létezni.

Létezésemet a tevékenységben, ebben a különös és izgalmas játékban tudom a legjobban átélni.

LELTÁROK

Jó lenne a sorrendeken néha változtatni. De a játékszabályt is csak akkor lehet módosítani, ha ebben mind a két fél egyetért. – A Feladat azonban sokszor nem kérdez meg, csak érkezik.

Marad a rend. A sorrend. Legelőbb a szeretettel kell dolgozni. Aztán már mindent szeretettel tud végezni az ember. Ez az egyetlen sorrend. (S mint egy prédikáció tanította nekem: az imádság nem az utolsó, hanem a legelső dolog, amit megtehetünk.)

Emberből vagyok, nem robotból. Számrendszerem sem „kettes” alapú – hanem sokdimenziós. Meghatározó ebben az időfaktor. Nemcsak egy egzisztenciális alapként, hanem huszonnégy órára bontva. Én is sokszor érzem, hogy ha harmincórás lenne egy nap, utolérném magamat. De ha utol is érném, ott lennék magammal egy helyen. Egy helyben.

Egy helyben ülök, amikor írok, mégis bebarangolok ezer világot. Jó ez így. Gerincem is marad, legföljebb néha fáj.

Mindenesetre készítek magamnak „bevásárló-cédulákat”. Olvastam, hogy ha száz vagy ezer év múlva a régészek megtalálnának egy bevásárló-cédulát, abból tudnának következtetni arra, hogyan élt az ember az adott korban. Mit fogyasztott – és mit pazarolt.

Amikor katona voltam, dögcédulám volt. A rohamsisak belsejében ott kellett lenni egy, a családnak címzett borítéknak – hogy tudják, hová kell küldeni a hősi halálról szóló jelentést.

Volt bakancsom is – bakancslistám azonban soha nem volt. Nincsen ma sem. Nem szeretném látni a világ hét csodáját – mert a világ maga: a csoda. Még ha néha csúf varázslatnak tűnik is. Nem vágyakozom semmi rendkívüliire. Az, hogy létezem, önmagában rendkívüliség.

Az én céduláimon azt próbálom sorrendbe állítani, milyen tennivalók várnak rám, mit milyen sorrendben kell elvégeznem – vagy pótolnom, mert rendszerint több dolog kerül a listára, mint amit elbír a hátzicsákom. A játéknak súlya van.

Erre a mai napra azonban csak ennyit írtam:

„Szétnézni a dolgaim között, s készíteni egy listát, hogy miről szólnék az egy nap alatt megírandó Könyvben.”

HA MEGLELIK CSONTVÁZADAT

A pusztában ha egyszer meglelik
csontvázadat, s félelme formájú
félistenek kutatják belőle
betegségedet – hogy mit ettél és
mit ittál, milyen gyógyszerre küldtek,
volt-e a vízben arzén vagy higany,
s mennyit ültél a komputer előtt,
mennyi sugárzást kaptál a naptól,
ritkították-e a sejtjeidet
rossz energiák és hamis hitek –,
számokba szedve rekonstruálják
környezetedet, szokásaidat,
s még az őseid származását is
visszakövetik évezredekig,
megtudnak mindent porhüvelyedből,
a szemed színét, magasságodat,
sokdimenziós arcképeden a
verejtékcseppek is megjelennek,
kis kémcsövekből párolog szagod...
de ha üzeni akarsz valamit,
ami igazán fontos volt neked,
legjobb lesz, ha már most elvégeztetsz
egy csontplasztikát, s belevéseted
szegyedbe mélyen, hogy kit szerettél
– s miért volt jó élni.

***

Ez a vers illik most ide. Ludvig Dániel *Új perspektíva* című festményso-
rozatához írtam. Megjött a korrektúra a *Magyar Naplótól* – a novemberi
szám közli. Ez tehát itt, ezen a lapon (s ezen a napon), a másodközlés. De
pontosan itt van a helye. Úgyis írni akartam Ludvigékról.

A Nagykanizsához közeli Kendlimajorban működik a Ludvig Nemzetközi Művésztelep. Nyáron a 26. idény zárásán vettünk részt, szeptemberben a Korbely István vezette mesterkurzuson, Krisztinával. István megkért rá, hogy írjak képeiről a készülő katalógusába. Előbb csak verssorok jöttek.

TÖRTÉNET

(Korbely István festménye mellett)

Ha eljutnék egyszer városodba,
virágot tennék az ablakodba;
mindenkinek elmesélnélek,
s az arcom holdfényben ragyogna –
mert hozzád sietve élek.

Ha templomba mennél vasárnap reggel,
követnélek zajos madársereggel,
s csöndre inteném őket
(mikor beszélsz az Úrral),
az ifjakat s a gerle nőket.

Ha beengednél az ajtódon éjjel,
mennék hozzád a szívem jobb felével,
megkérnélek, hogy vigyázd
a másikat is jobbra –
szelídebbé és boldogabbá.

***

Nem tudom, hogy létezik-e városod.
S ha létezik, fogadna-e váncosod.
Nem tudom, hogy nőnek-e ott templomok.
Hogy merre jársz – s a madaram merre jár.
S megszeretni engem: van-e rá okod?

Most tisztáztam le a verset, így hozzá is kezdhetek az esszéhez, melyet még a héten küldenem kell a katalógusba. Föllapozom Korbely képeit – többről fotót készítettem, s másokat a hálón gyűjtöttem. De leginkább az emlékezetemre hagyatkoztam.

KORBELY ISTVÁN FESTMÉNYE

A LÁTHATÓ ÉS LÁTHATATLAN TÖRTÉNETEK

Hogy *A láthatatlan történetet* is felidézve, ennek az ajánlásnak a címében miért fordultunk éppen egy Hamvas Béla-asszociációhoz, nos, azt a *poeta sacer* evilági attitűdje vagy az esszészerű képi megfogalmazás egyaránt indokolhatja. A *szent költő* nem a szakrális külsőségek miatt kapja nevét, hanem azért, mert minden látható mögött észrevesz valamilyen sejtelmet és misztériumot; noha benne él, elszakad a fizikai világtól; megszűnik az idő és a tér hagyományos struktúrája – és az ortodox Istenhez fordulás helyett törekvése létélményszerűen transzcendens: kinyitni az emberben az emberfelettit.

S éppen azért lehet *költői* Korbely István markánsan körvonalazódó festői alapszemlélete, mert önálló útjára rátalálva, elszakadt a klasszikus ábrázolástól: jellemző pipacsos ciklusa például jól mutatja azt, hogy nem a táj egy szép részletét ragadja meg naturális hűséggel, érzéki finomsággal vagy optikai bravúrokkal, hanem a részletben (a pipacsban, a pipacs bel-sejéből látva a világot) a létezés metszetét tárja elénk.

Megfogalmazása „hamvasian” esszészerű abban az értelemben, hogy mozgásteret *nem horizontális*, hanem *vertikális és transzcendentális*. Nem történeti-kritikai és szociologikus (tehát nem epikus és társadalom-tükröző), hanem a helyzetek mögött a sors érdekl, a festett figurákban az építkezés és a növekedés mozzanata: „a személy üdve vagy bukása, az

ember helyzete ég és föld között, az ittlét, a pillanat, a sors-realizáció, a jelenlét” (Dúl Antal szavait kölcsönözve, aki így jellemezte Hamvas írás-orientációját). Ott van az a bizonyos transzparencia is a Korbely-képeken, mely nemcsak a kompozíciót, a szétbomló, majd újra rétegzett struktúrát teszi átláthatóvá, hanem egyszerre érzékeljük azt, amit a kép mond – és a festőt is látjuk benne, aki elmondja a saját történeteit.

Ebben a tekintetben Korbely István művészi útjának elágazásait és az utak találkozásait is megfigyelhetjük. Egyrészt egy sajátos, figurális motívumokat alkalmazó absztrakt, másrészt egy absztrakt elemekre épülő figurális festészetet látunk. Előbbiről már többen is írtak: Cs. Tóth János például úgy fogalmazott Korbely 2015-ös békéscsabai tárlatát bemutatva, hogy képein ugyan nyoma sincs „a tárgyi utalásoknak, hatásosan lebegteteti, eldönthetlenné teszi, hogy mit is látunk valójában”. Van tehát egy privát története, amelyhez (vagy amelyből) a nézőnek kell hozzáolvasnia a saját történeteit. Cs. Tóth is tisztában van vele, hogy Korbely legtöbb munkájának van valamilyen hétköznapi, tárgyiisan létező kiindulópontja – feloldódnak a faktúrában az épület- vagy tájrészletek. Máskor viszont éppen kiemelkednek az absztrahált térből a szimbolikus figurák, melyek közül gyakran visszatérő motívum a bohócé. Egyúttal allegorikus is lesz a festmény: ebben az emléktérben a lírai-expresszív képtér-konstrukciókba szinte váratlanul belezuhant szereplő magával hozza sorsát, a történeteit is, mely már nem a bohóc vagy a lány története, hanem a festőé.

Az absztrakt jelzőt szokás használni erre a megfogalmazás-módra, ám Korbely István nem úgy absztrahál, hogy fokozatosan leegyszerűsít, hogy a totálisból kiindulva megállapodjon a teljesség egy részleténél, sőt egy apró jelénél – hanem a festést akkor kezdi el, amikor már túl van ezen a folyamaton. Ott munkál benne a világ egy részlete, egy színe, motívuma, egy gesztusa, sőt, egy érzés, egy izgató indulat ebből a világból, és azt viszi föl a vászonra. A széthullott világ elemeiből alkot meg egy új struktúrát; újabb és újabb rétegeket kap ez a látomás, benne egymásra épülnek az élmények és indulatok – így kapjuk meg emlékező tárgyiasságának mintegy az esszenciáját.

Van viszont egy ettől látszólag egészen elérő iránya is Korbely festészetének. Nevezhetjük ezt akár szecessziós figurális absztraktnak is. De mire vonatkozik megfogalmazásunkban a *szecessziós* jelző? Nem a 20.

század elejének irányzatára kell gondolnunk, az ornamentika súlyára, a díszítettségre vagy a kacskaringós motívumok és figurális tömeggé váló festői sejtések emblémaszerű megjelenítésére. A szecesszió – a megkapó, egyszerre tárgyias és légies látvány mellett – jelenti ugyanis a hagyományba kapaszkodást, s jelenti továbbá a nőiesség hangsúlyait.

A tradíció Korbelynél nem az egzotikum vagy a (magyar szecessziót is meghatározó) népművészeti szemlélet irányában fedezhető föl, hanem a figurális táblakép-hagyományok modern (a redukált tárgyiasságtól az allegorikus látomásig ívelő) festészeti világképbe illesztésén keresztül. Megtalálható természetesen – s elsősorban a portréknál – az arc mintegy plakátszerű megjelenítése, itt azonban a tipizáló jelleg ellenére is ki tud törni a sémákból a festő. A letagadhatatlan mesterségbeli tudás mellett elsősorban a költői érzékenység világlik ki műveiből, s feszültséget teremt a (gyakran naturális hűséggel megidézett) figura és a környezet között. A kidolgozott arc, a rajta megjelenített érzelem – több festményén pedig a valóban szecessziós öltözetkellékek vagy díszítő motívumok együttese – éles ellentétben áll a háttérrel, a környezetre és szituációra utalásokkal. A háttér gyakorta egy kaotikus és elemeire esett világot asszociál, máskor pedig magába a figurába, a testbe, a ruhába sűrűsödik és absztrahálódik a lelki folyamatokat hűen tükröző külvilág. A korbelyi absztrakcióban ennek a széteső világnak a diszleteit kell a történet szereplőinek (illetve: „olvasóinak”) rendbe állítaniuk.

Korbely István bohócainak élethangulatában mindig ott van a drámai mozzanat. Általánosan emberi jegy a rejtőzködésre való hajlam, a maszk mögötti valóság eltakarása, a szerepjáték nem egyszer feszült vállalása. De ott van a lírai egyéniség, az áhítat vagy a fájdalom érzése is. Még inkább kitűnik mindez női alakjai között, barangolva ruháik redőiben s arcvonásaik mögött, míg az alakok sorsát, történeteit is újrameséljük. Látszólag *merengő*, olykor egészen színpadszerűen monologizáló az ilyen képek érzelmi alaptónusa. Viszont a múlt csábítása, a szenvedélyek kitörés előtti visszafogottsága vagy a direkt módon láthatóvá tett szentimentális attitűd mögött egzisztenciális lelki folyamatok zajlanak.

Talán nem is magában az alakban van a jelentés, amelyhez a háttér csak valamilyen kellék gyanánt szolgál, hanem a kellék s a képen szereplő alak *viszonya* hozza létre a jelentést. A monológ így alakul át dialógussá

(a szereplő és környezete, a kép és nézője, a festő és világ között); a figura – legyen az a bohóc vagy a lány – pedig jelképi lesz. Nemcsak (vagy már nem) önmagát jelenti, hanem a *bohócságot* vagy a *nőiséget*, a szerepet és sorsot. Szerelmes leányzója például nem pusztán az ábránd kifejezése, hanem két valóság (a lelki és fizikai esemény, a belső hajlam és szituációs kényszer) ütközésének egyszerre frontális és alulnézeti (tehát egyszerre kívülről látó és belülről érző) sejtelme.

Épp ezért nem szecessziós, inkább *szimbolikus figurális absztraktnak* nevezném Korbely Istvánnak ezt az útját, amelyben a látható történet mögött mindig ott van egy láthatatlan történet is.

KORBELY ISTVÁN: A SZERELMES

EX OFFICINA SZILÁGYI IMRE

A Korbely-esszén dolgoznom kell még egy keveset, mert érzem bizonyos hiányosságait. S a munka máris folytatódik. A tennivalók listájára került a Debreceni Református Kollégium Könyvtárának és Gyűjteményeinek igazgatója, Gáborjáni Szabó Botond kérése. Ünnepi albumot készítenek Szilágyi Imre grafikusművész tiszteletére. A tavasz kései derekán nyílt a kiállítása a Kollégiumban, s ez a kiadvány is egy megkésett 75. születésnap-i köszöntő volna – Imre már 76 éves is elmúlt, mindjárt belép a népmesei korba. A tanulmány majdnem kész, átfésülöm, javítgatom.

Ha képes leszek rá, rendbe hozom a verset is, melynek első változatát évekkkel ezelőtt írtam Imre grafikáihoz. A címe: *Ex officina Szilágyi Imre*. S míg a korrigálással haladok, eldöntöm, hogy ez lesz az esszé címe is.

*Baglyok vetekednek a tollal,
átváltoznak az álomból mese-
huhogássá, lidércek nyomává
a behavazott erdők tövében.*

*Csőrok verekednek a holddal,
fölsebzik fogyó ölét, s reggelre
ezüst vére permetez be minden
felhővé duzzadt reményt az égen.*

*Meghívna az orgonasípok –
papírosomra lélektávíróként
karcolja hegyük gyönyörbe oltott,
indás bűnömet. Ingem szétszakadt.*

*Oktalan prédaként, ha sírok
húrokon, s ámulok a tomporok
között, bős patákat kerülgetek,
a falhoz rejtőzve: én leszek falat.*

Három munka van előttem: a *Szárnyas oltár*, *Évgyűrűk* – a két nagyobb rézkarc mellett egy linómetszetes könyvjegy: *Ex libris Kiss Tamás*. Más lapok is lehetnének – szinte mindegyik alkalmas rá, hogy rajtuk keresztül érzékeljük az élményforrást és látásmódot, a kompozíciós technikát és a mondanivaló rétegeit, az attitűdöt és értékrepresentációt. S szinte mindegyik elvezet egy másik grafikához: a *Szárnyas oltártól* ugyanúgy eljuthatunk az *Elszabadult vízköpőkhöz*, mint a *Kálváriához*, lebegünk *Idő és időtlenség között*, találkozunk *Angyali ördögökkel*. Az *Évgyűrűktől* a *Közmondásokon* keresztül lépünk be a *Daliás időkbe*, a *Bábeli toronyból* széttekintve kutatjuk, hol van *Esély a túlélésre*, aztán sodródunk, mint egy *Uszadékfa*. S megérkezünk *Kiss Tamástól* a *Mennyei koncert* színhelyére, majd vissza: *Csokonaig*.

(I.)

A *Szárnyas oltár* a több évtizedes művészi oeuvre egyik ragyogó szintézise – a kompozíció összetett volta és lehetséges olvasatai szempontjából egyaránt –; önmagában is művészi leltár, Szilágyi meghatározó motívumának sorolásával. E címében is szakralitást sugalló mű eszményi tartalma szerint a szentnek és profánnak mindig kijelölt helye van egymás mellett, mondhatni: a hétköznapiak rozsdafoltjait arannyá változtatják az ünnep pillanatai. Gadamer szépség meghatározásának három tartópillére az ünnep, játék és szimbólum – ez Szilágyi Imre művészetének is három domináns orientációja.

Egyetlen rézkarcra áll az oltár struktúrájának megfelelő triptichon. A harmónia egyik titka az aszimmetria, s ezt az építkezést alkalmazza a grafikus, mikor a táblákat kinyitva, jelképes ablakot nyit egy belső világra. A katedrális monumentális rózsablakán keresztül mutatja meg a belső univerzum, a mikrovilág mellett az isteni végtelent. Szilágyi Imre 2002-ben készített munkája egy másik szempontból is jelképes: a 60. születésnapon egyfajta összegzést készített: a meghatározó motívumait halmozó arzenálját nyitja rá a nézőre e rendhagyó ars poeticája. A főtábla szimmetrikus architektúráját (avagy fegyelmét) finom érzékenységgel oldja a két oldalelem hangsúlyaiban ellentétes, motívumaiban azonban együtt-hangzó megkomponálása. A főtáblát maga a rozetta is kitágítja egy másik dimenzió felé. Az orgonasípok fölött, az isteni fényt humanizáló rozettában, az egyetemes virágot (tulipánt, kelyhet, születést, nőiséget és szentté

lelkesült lángnyelvet) idéző motívumok ölelik körbe a bűnbeesést újrafu-
volázó angyalokat. Tanúi lehetünk ekképp a szárnyas oltár profanizáló-
dásának. Az emberi bölcsesség keresését jelképező bagoly (mely az első
rajzaitól kezdve megidézve a tudásvágyat és az érzelmi kontrollt) ugyan-
olyan hangsúlyt kap, mint a Madonna és a gyermek, vagy – ugyanebben
a mezőben – a háromkirályok plasztikus értelmezése és a kapumotívum.
Átjáró a két oldal, a tudatalattit és az emberfeletti, a félelem és a vágy, a
sötétség és a világság között.

Szilágyi Imre gyakran nőies jellegű tömegekkel, épületformákkal, sze-
cessziós ornamentikával dolgozik. A rézkarc dürieri finomságokat idéz:
könnyed játékot (vagy teremtő könnyedséget), de a szelíd alázatot is
kifejezi a teremtett dolgok iránt. A gótikus ablakívek sematizált kapuk, az
angyalok: gráciák; a Cupidók zenekarára ezer öröm gyűl fel, a tornyok
tánra kelnek. Ebben a varázshangulatban mindent meg tud nevezni
saját nyelvén a Vitalitás, a Szilágyi metszeteiből és rézkarcaiból sugárzó,
olykor könnyű líraként áradó, máskor dinamikus vonalakba és gesztu-
sokba költöző életerő. Lapjain néha az ironia súlya változik: az enyhe
mosolytól a szarkazmusig vezet az út, s lírai hangulat járja át a groteszk
helyzeteket. Máskor a motívum kap újabb jelentést: a meztelen Flóra-
istennő megjelenhet a klasszikus rendet és életgyönyört (vitalitást) üzenő
három grácia egyikeként, másutt *Az élet értelmének tökéletes magyará-
zata* lehet – ahogy egy sorozatcím sugallja –, és Szilágyi ebbe a tökéletes
magyarázatba foglal mindent, ami a logika szerint felfoghatatlan. Benne
foglaltatnak a lapokban *Az élet dolgai*: a maszkos vígasságoktól kezdve a
magányos könnyekig, a zeneallegóriáktól az erotikajelképekig, a szakrális
emelkedettségtől, a mitologikus képzetektől az anekdotikus szituációkig.
Kedveli Szilágyi a helyzetkomikumot, de erénye az antropomorf kifigurá-
zás is – miképp a *Szárnyas oltár* mutatja be a fenséget és kicsinyességet,
az öntelt ürességet és a kecses alázatot vagy az angyalszárnyak és az osz-
lopfőkön rügyező bujaság lírai-groteszk geometriáját.

S ha föllapozzuk korábbi linómetszeteit, fázisnyomatait és rézkarcait,
észrevehetjük, hogy az épületábrázolások szituációs érzelmi-hangulati,
intellektuális élménye szimbolikus geometriai struktúrába rendeződik. A
Lublin óvárosa ihlette színes linómetszet a '70-es évekből az ornemens
gazdagság és puritán séma, a játék és rend egyensúlyát teremti meg. Az
épület költői geometriaképzését, a finom és aprólékos díszítést, a for-

maszimbolizmust ötvözi pl. a francia *St-Michel katedrális* képein. Naiv báj, már-már szentimentális üzenet sugárzik át legenda-feldolgozásán: a linotípián Szent Ferenc a madaraknak prédikál, és a művész (aki mindig szívesen állt elé a profanizálás csábításainak) itt mégis megőrzi a helyzet szinte zsoltáros alázatát – s az együgyűség kifigurázása helyett az egyszerűség szakrális csodálatát közvetíti.

(II.)

Majdnem tíz évet ugrunk: itt vagyunk a 69. születésnap tálalon (bűvös és játékos jin-jang szám ez), s annak egyik emblematikus műve előtt. De míg eljutunk az *Évgyűrű*ig, angyalok fogadnak, észrevétlenül. Egyszerre játékos-szelíd tenyéryi tünde-fénnyel, virágok s madarak között. A meghívó címloldalán a *Szárnypróbálgatók* (2007-es, nagyobb méretű aquatinta) rézkarc részlete szerepel: ennek többszörösen jelképes a jelentése. Ez a munka is a Szilágyi-grafikák sokolvasatúságát – három- vagy négyszeres jelentéskonstrukcióját – modellezi. S mindegyik jelentés szoros kapcsolatban áll a címmel, bár e kapcsolat inkább asszociatív.

Magritte pipát ábrázoló festményén a pipa alatt a következő szöveg olvasható: „Ez nem pipa”. A festmény *A képek árulása* címet kapta. Mái velős képantropológiai és filozófiai vita folyik arról: vajon a kép vagy a szöveg önállítása igaz-e: melyiknek higgyünk. Szilágyi Imre nem mondja a reneszánsz idomú gráciákról, hogy azok nem asszonyok lennének, hanem, mondjuk, a *Turul permetező lenyomatai a szőlőhegyen*, noha, egészen nyugodtan mondhatná, hiszen a Turul permetező lenyomata is képes hasonló, intellektuális és erotikus atmoszférát kelteni, mint a gráciák. Helyette azt mondja: *Az élet értelmének tökéletes magyarázata*. S már ez a „tökéletes magyarázat” is többjelentésű. A történetet ugyanúgy belesűrítjük egy közmondásba, mint ahogy megfeleltethető egy anekdotával. A kép reflektálhat egy legendára, mítoszra, mondásra, mesére is. Egyes ciklusokban a népeleti humorral, szokáshagyományokkal állnak összefüggésben; és gyakorta valamilyen személyes életesemény húzódik meg mögöttük.

Előbb megnevezi a látványt, majd a mű motívumait, azok kapcsolatát konkretizálja; utána a figura (visszatérő motívum és helyzet) szimbólumjellegét emeli ki (de beszélhetünk metaforáról, allegóriáról, példázatról vagy parafrázisról is), ezzel transzpozíciót hajt végre. S ez a szint is több

részre tagolható, attól függően például, hogy metaforáról, allegóriáról, abszurd transzpozícióról van-e szó; azt hogyan értelmezi a néző, elindulhat a jelentés a líra, az irónia vagy groteszk, jellem- és társadalombírálat irányába is. Végül a művész szubjektívizál: visszavonatköztat a személyes emlékre (kítágítva az emlékezet intim világát), melyből a kép született.

Hogyan működik e modell a *Szárnypróbálgatóknál*? Ki a szárnypróbálgató? A madár, aki repülni tanul. A bagoly – s nem véletlenül. Madara önértelmező toposz: ragadozó bölcsessége a fizikai és szellemi lét, intellektus és testiség kettősségére (egyben a transzcendensre) utal. A „szárnypróbálgatók” többes száma nemcsak a baglyok sokaságát jelöli, hanem a tanító és növendék (a szülő és gyerek) kapcsolatát is kiemeli. A tanítás során a tanító is tanul, jó esetben, és a szárnypróba nemcsak a kisbagoly érettségét hivatott jelezni, de a nagybagoly, a nagyszülő-bagoly alkalmasságát is. A szárnypróba nem ér véget az első repüléssel. A jelentésszintek ugyanúgy leszűkíthetők a személyes életre, mint a közösségi sorsra.

Az erotikus utalású lapoknál a grácia metaforája a cím és kép együtto- olvasásával teljes – amúgy mindkettő hiányos metafora, ami megfelel a szimbólumnak. Az egyiknél az azonosító, míg a másikinál az azonosított hiányzik. Ez a kompozíciós jelentés-konstruáló logika érvényes az *Esély a túlélésre* sorozatban, például *Az önmegvalósítás felé* rézkarcon. A többszörös jelentésszint bomlik ki a színes vagy fázisnyomatokon. A korábbi életmű-válogatásokban is ott volt a helye a *Dialógusnak*. Emblémaszerű a mű, mert a különböző párbeszédhelyzetek, azok egymáshoz való viszonya modellezi az emberi kapcsolatok rendszerét. Noha szükségképp leegyszerűsít, ez arra való, hogy egyúttal tipizáljon a művész. A festő dolga ilyen esetben a karakterábrázolás, a grafikusé a típusalkotás. De ez nem zárja ki, hogy a típus megalkotása során a különböző karakterek és helyzetek önállóan is érvényesüljenek. A kettő feltételezi egymást: a karakterben egyéni sorsot, a típusban közösségi rendeltetést látunk.

S itt vagyunk az *Évgyűrűknél*. A nagyobb méretű rézkarcon szintén a kép- és szövegjelentés fentebb bemutatott szerkezetét látjuk. Sőt, egy ötödik jelentésszint is fölsejlik: az autonóm művészi gondolkodás teljes keresztmetszetét megkapjuk a fa keresztmetszetében. Az évgyűrű a fa törzsében mutatja a megélt időt. Ember-allegóriaként (a művészetben, antropológiában és pszichológiában) eleve antropomorf tulajdonságokat hordozó motívum, Az évgyűrűk tehát az emberi életkorra, az emberi

életre, az emberi sorsra utalnak. Az évgyűrűk őrzik az emlékezetet, a láthatóvá tett évgyűrűk láthatóvá teszik az emlékezetet. Az évgyűrűk egy embert és a közösséget, a nemzetet is jellemezhetik. Ez a fa azonban Szilágyi Imre rézkarcán jól láthatóan korhadt legbelül. Hiányzik belőle a fele élet. Valami elemésztette, szétrágta – egy ismeretlen kór rohasztotta. Látunk ott egy hatalmas, sárkány szárnyú szű-dögöt, mely még mindig szívja és csípi ki az életet a törzsből. Egyenesen a nemzettest szívéből. Ha nem lenne olyan erős a gyökere, már nem is állna – ledöntötték, kicsavarták, derékba törték volna a történetet a történelem viharai.

Ha nem lenne olyan erős a gyökere... Az évgyűrűk tehát a személyes életen túli múltra is utalnak, egy közösségi erkölcsre, a nemzeti hagyományra. Sőt, a jelentés más értelemben is univerzális: a fa törzsén, kívül, mindenütt zajlik az élet – a fa magát a földet is jelképezi. Az évgyűrűk része a hiány. Szilágyi ezt a hiányt képpel tölti ki: még egy templom is megjelenik a valós emlékezet mögötti, hiánykitöltő idillben. Menedék a hiányban. Isten a mi menedékünk – a gyilkos kór ellen, az alattomosan támadó sötét hatalmakkal szemben. Az ötödik (a sokadik) jelentés pedig, ami a mű alapüzenete is lehetne, nem magából a képből vagy a grafika címéből, hanem születésének teljes kontextusából olvasható ki.

Ez a Szilágyi-rézkarc 2006-ban, az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára készült, és szerepelt a Debreceni Országos Nyári Tárlat ötvenhatos tematikus kiállításrészében. S ott lehet majd a helye egy 2020-as kiállításon is: Trianon 100. évfordulóján. A fatörzs felidézi bennünk a Nagy-Magyarország képét, mely Krúdy szavaival: egy egészséges gömböc alakból a „fájó szív országa” lett.

(III.)

S átível figyelmünk a tényérnyi lapokra. Kiss Tamás, a kisújszállási születésű, debreceniként emblematikussá vált költő exlibrisén (Szilágyi 1992-ben készült linómetszetén) a szöveggel jelzett és képi szimbólumok sorát fedezzük föl. A debreceni városháza árkádját szőlőlugas növi be – és a református ornamentikában gyakran alkalmazott, az *Ótestamentumban* gyökerező evangéliumi jelkép (Krisztus és a keresztyénség szimbóluma) ebben a kontextusban, a művészi transzpozíció révén, a líciumfát is jelképezi. Az árkádokat a tollat tintatartóba mártó („önértelmező”) bagoly vigyázza. A Nagytemplom épületének csak fele látszik az árkádok mögül

– a jobb oldali toronnyal a művész a kompozícióban lezárt tér hangsúlyát erősíti föl. Szilágyi kisgrafikája a tulajdonosjelölésen túli szövegelemekkel a címzett értékrepresentációira, szellemi élményköreire hivatkozik. A jobb oldali árkádfőn ugyanis három, szintén emblémaszerepű, a Kiss Tamás szellemiségét meghatározó név áll: a Csokonaié, az Adyé és a Móricz Zsigmondé. Mindháromhoz életútjának, poétai munkásságát kísérő életművének egy-egy fontos szakasza kapcsolódik. Kiss Tamás regényt írt Csokonairól, a költő érzékeny dalait mintaadó módon interpretálta tanulmányában; disszertációját Móricz Zsigmondról készítette, akiről monográfiát is írt, s Móricz útját járta Debrecen szeretetében; Ady és Debrecen („a zsíros város”) viszonyát magyarázva pedig a többi közt olyan eredeti megállapítást tett, mint hogy Ady nem tudta meghódítani Debrecent, ezért nem szerette ezt a várost.

„Most értem utol magam a katalogizálásban – 850 kisgrafikánál tartok.” E szavakkal kezdte Szilágyi Imre az új évezredet. Egy 1997-es összeállítás szerint (mikor a Portugáliában kiadott reprezentatív, az összes földrészről csak néhány igazán jelentős szerzőt soroló exlibris világcatalogushoz készítette kisgrafikai alkotásjegyzékét) nagyjából 700 exlibrisnél, könyvborítónál, emléklapnál és oklevélnél, meghívó- és bélyegtervnel, emblémánál járt e szám. 2009 végére 1135 kisgrafikát és alkalmi lapot jegyzett – s noha valamivel alább hagyott a miniatűr felületek és alkalmi hívások felé sodró lendület, mára a kisgrafikai életmű nagysága meghaladja az ezerháromszázat. A kis- és alkalmazott grafika szinte mindegyik műfajában otthon van, legnagyobb számban könyvjegyet készített, linómetszés és rézkarc technikával (viszont az elmúlt két évtizedben inkább a rézkarcot részesítette előnyben).

S nézzük, mi van a számok mögött! A kompozíció egyszerre művészi és funkcionális. Tükrözi az esemény karakterét, melyre az emléklap készül; hű képet ad arról a személyről, akit a lap ábrázol, vagy akinek könyvébe ragasztva, az exlibris kifejezi: ez az én könyvem, s amit a lapon látsz, az én vagyok, ilyen környezetben, ilyen érzésekkel és gondolati közegben élek! Ehhez is szükség van jelképekre. Itt nemcsak a könyvjegyekre gondolhatunk, de az „in memoriam” lapokra s azokra az alkalmazott grafikai művekre, amelyeknél egy-egy rendezvény kapcsán az esemény lényegét egyetlen figurában vagy tárgyban kell bemutatni. A szimbólumhasználat a könnyedséggel és játékkal társul Szilágyinál. Ez a könnyedség, a lélek

kézben rejlő alázata és derűje teszi a grafikáit a kis méret ellenére súlyossá, és mivel közelséget, intim befogadói viszonyt igényel a lap, a néhány centiméteres távolság érzelmi és gondolati mélyülése a könnyedséget komollyá, tartalmi, erkölcsi üzenetét monumentálissá emeli.

Illusztrációi és borítói közül az Ujváry Zoltán *Huncut adomák* című könyvéhez készült lap jól tükrözi a tartalom pajzánságát, a sikamlós néphumort. A szelíd, költőivé finomult, háromgráciás erotika egyébként ugyanúgy jellemzi Szilágyi művészetét, mint a vaskosabb megfogalmazás (*Pantagruel*). Az anekdotikus grafikai beszédmóddhoz simul – címében is utalva a szövegfolklor elemek jelenlétére – *A legendák megmaradnak* sorozat, a *Hol volt, hol nem volt...* ciklus, vagy a *Közmondás*. A szólas-illusztrációk gyakran önálló érvényűek, s kiemelt szerepű a farsang jelképiségének (a „könnycseppet nevető álarc” jeleinek) az újrakonstruálása. A farsang is életallegória, ellentétekre és paradoxonokra, elrendelt vagy önként vállalt szerepjátszásra utal, vagy arra az ars poetica-i jegyre, hogy maga a művészi alkotás is szerep és játék. A szereplők sírnak, nevetnek, de nem tudni, hogy miképpen viselkednek az álarcok mögött. Ennek a viselkedésnek az alakulását követhetjük nyomon a folklórtematikát újra-fogalmazó lapokon.

Visszatérve az exlibrisekhez – mely műfaji jellegéből s rendeltetéséből adódóan nemcsak a szimbolikus és metafizikus kommunikációt, hanem a világ távoli részein élő gyűjtők párbeszédét is reprezentálja –, e lapokkal Szilágyi a debreceni kisgrafikai élet újraélesztésén fáradozik. Elegendő a világháborúk között működő Ajtósi Dürer Céhre gondolni, Gáborjáni Szabó Kálmán, Menyhárt József fametsző művészetére, Soó Rezső professzor világhírű gyűjteményére. A műfaj s a köré szerveződő mozgalom friss erőt kapott a Grafikusok Ajtósi Dürer Egyesülete megalakulásával, melynek Szilágyi Imre alapító tagja, tiszteletbeli elnöke. A kisgrafikák méltó társai a nagyobb lapoknak – ezt a néhány négyzetcentiméternyi felület kitágított univerzuma bizonyítja. A művész ugyan sűrít, embléma-képet hoz létre, mégis tág szellemhorizont formálódik a kis felületen. Az exlibris bizonyos értelemben aláírást helyettesít (benne van a címzett személyisége), de a könyvjegy az alkotó és tulajdonos „közös aláírása” is lesz, hiszen a címzett foglalkozása, vonzódásai, karaktere mellett Szilágyi művészetének is lenyomata az. A portrés könyvjegyek ugyan gyakran *in memoriam* jellegűek, az emlékállítás azonban nemcsak a hagyományra

épül (a költők és tudósok, művészek és professzorok alakját idézve meg), hanem az a viszony is jelen van, amely a grafikai lap alanya és a művész között létrejött.

Itt is észlelhető a tisztelet derűje és a játék mellett a lírai metaforikus hang, az erős hajlandóság a humorra, az érzéki asszociációk gazdag áradása, a nőiesség megjelenése, mely a szépség és szépségkeresés jelképe, a harmónia, a belső gyönyör (sokszor a termékenység) szimbóluma. Dolgozik Szilágyi zenei inspirációk nyomán, kedvelt motívuma a nő mellett a szőlőfürt, virág, torony és madár – vagy a hangszer, melynek testében ott van a metamorfózis lehetősége. Egyszerre jellemzi tehát Szilágyi kisgrafikai (miként autonóm képgrafikai) művészetét a kiemelés és tömörítés, a hangsúlyozó jelképteremtés vagy az anekdotikus jelleg.

(***)

Szilágyi Imre életművét áttekintve, a motívumok változataira vagy a témák újrarahangszerelésére, más technikával s más fikciós környezetben való ábrázolására is számos példát találunk. A szimbolikus jelentésű állatok, a flóra világa meghatározó ornemens elem, de az antropomorf épületek is minden időszakban felbukkannak, akár a női idomok, hangszeresek, kapuk, templomok. Maszkos linómetszete és annak harminc év múlva készült rézkarc párja jól illusztrálja: szívesen visszatér a korábban alkalmazott jelképekhez, figurákhoz, és azt is, hogy az idők során újabb árnyalatokat, hangsúlyokat mutat föl a kompozíción.

A lírai és a groteszk, a mesei és az anekdotikus mozzanatok ellenére is érvényes történetrombolás kettőssége alapján szintén megközelíthetjük művészetét. Mert Szilágyi Imre azért hatol be a személyes vagy kollektív történet, a szakrális vagy a profán tér belsejébe, hogy abból mindig egy új történetet (s vele tanulságot) konstruáljon. Olykor csak a grafikai csattanóból, máskor egy lírai rézkarc-dalból vagy nonszensz képalkotmányból szól hozzánk – s mint *Az uszadékfa*-sorozat lapjain: azt bemutatva, hogy az álom mélyén az élet és halál sodor, a vágyak mélyén a félelem és vágy munkál, a valóság mélyén a *Halkutyamadár* kaotikus logikája próbálja lerombolni bennünk a reménységből fölépülő rendet.

KENDLI

Ludvig Zoltánékat még ne hagyjuk – én eredetileg azért mentem el erre a kurzusra, hogy versek alkossák majd a málhát, amivel hazajövök.

Ne rémüljön meg az olvasó: a festéssel csak egyszer próbálkoztam. No, de akkor két napon keresztül küzdöttem, hogy rájöjjelek: festeni nehéz. De lett a végén egy haiku. Egy haikufestmény – ezt mondta kisebbik lányom.

Sem a színekkel, sem a felülettel, de a festéssel sem boldogultam. Ha írok a festészetről, könnyen osztom a szavakat. Ezentúl óvatosabb leszek.

Átfestettem egyszer. Átfestettem kétszer. Aztán vagy ötször. S mindig újrakezdttem. Végül az egészet lekentem. A sok alákerült színtől különös, ragyogó és rücskös mélykék-feketeség volt a vászon.

Gondoltam, azért mégis befejezem. Három sárga ecsetvonal: a ház. S egy kék vonal: a horizont, meg némi kék kontúr a tetőhöz. Egy vörös folt felülre, jobbra: ez a hold.

*A vándor megáll.
Benőtte útját az est.
Hold vére csöppen.*

Szóval, Kendlimajorba versei írni mentem. Fölfrissíteni nyári tervemet, hogy készül talán egy kis kötet Ludvigék képei mellé. Apa és fia, Zoltán és Dániel festő. A feleség, Klári, tanárnő volt, ma ő intézi a művészteleppel és a szervezéssel meg az alapítvánnyal kapcsolatos tennivalókat. Néhány éve ő is fest, egészen finom és mély vásznai vannak. Dani menyasszonya, a bolgár Milena szintén festő és szobrász. Nyáron volt egy nagy kiállítása a Bolgár Kulturális Intézetben Budapesten.

Ludvig Dani képeihez már korábban született egy kisebb versciklus, Zoltán *Univerzum*-sorozatának egy (azóta a falamon lévő) darabjához is írtam költeményt (válogatott kötetemben helye volt), most pedig megint találkoztam az ihlettel. – Készültem rá, úgy alakítottam a dolgot, hogy ne kerüljünk el egymást.

Ezeket a kéziratokat is le kell tisztáznom – vendéglátóim néhány hete azt várják, hogy elküldjem nekik a verseket.

Ludvig Zoltán képeihez

UNIVERZUM

Arany fonálon csüng a hold –
sarlóját fojtogatja pára:
megérzi dermedt sóhaját
kicsiny szárnyad is nemsokára.

Riadtan lüktető sejtként
kerested magadban a rendet,
s mire partot értél volna,
szétszaladtak a kontinensek.

Fűszál is voltál, szikla is;
mindenütt – és nem voltál sehol.
Untat már ez a kósza lét,
de félsz, hogy ágyat kínál a hold...

Egyenes labirintusok
között átjárót vág az égen:
szivárványt feledve álmodsz
vele az ezüst-feketében.

Közben levelet írt a *Partium* című folyóirat főszerkesztője, Oláh András, aki újabb verseket kért tőlem a decemberi számba. A *Partiumot* most épp a mátészalkai toronyból szerkesztik, de a debreceniben született: 1992 – ez a dátum szerepelt a Ratkó József szellemében, a *Partium Irodalmi Társaság* által gondozott folyóirat első számának címlapján. Jómagam az esszé és a fordítás rovatért feleltem. Válogattam néhányat a Ludvigos versekből is a csokorba, például a következőt:

ROZSDA

Milyen múlandó a vágy! –
az időben szétfosló fátyol.
Elsüllyedt kalózhajó a szív,
rozsdá ette mámor.

A messziből jönnek sunyin
a küklopszi szörnyek;
megátkoznak a csillagok,
te alattuk görnyedsz.

Most még csak anyag vagy,
s benned némi lélek.
Ha elszakadsz majd a rozsdá vágytól,
akkor lát az Isten szépnek.

LUDVIG ZOLTÁN FESTMÉNYE

Ludvig Klára festményeihez

TÖRTE MÁR ÚGYIS A LÁBADAT...

pedig szökkentél vele
virágzó cseresznyefáktól
ringató halálig; pislogó
szobáktól s csöpögő csaptól
meg sem álltál a tömzsi
holdfényű őszi bálig;
nevettél és kiabáltál,
nyáron napsugárral sirtál,
dobbantottál friss pázsiton –
szerelmes kanca voltál;
hajad zengett a szélben,
s felhők bodor szögletébe
boldogan rozsdálló
betűket írtál – Istenről
álmodtál szekérdereknyi
pipacságyon; és fölfeslett
ruhád a mennyei táncban,
csak egy cinke füttye maradt
emléknek a gyöngé ágon.
Csapzottan és meztelen
talppal indulsz most
százéves, hosszú útra –

... törte már úgyis
a lábadat.

VISZONYLATOK

Kinyitod.
Bezárod.
Bent a November
készülődött a télre:
kettétört ágakkal
borult előtte térdre.

Bezárod.
Kinyitod.
Ott hagytál valami
halk bánatot magadból
egy árva hintaszék
mögött. – Nem vetted észre.

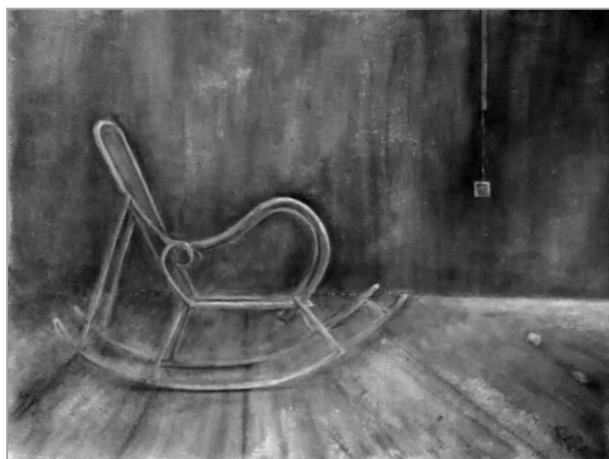
***

Bezárul.
Kinyílik.
Neszezik bent egy
angyal – elveszett a szárnya.
Hűlt fészek peremén
rezeg a fák magánya.

Kinyílik.
Bezárul.
Ott állsz tétován
a csöndben. – Valaki fénylő
takarót borított
a térdepelő fákra.

LUDVIG KLÁRA FESTMÉNYEI

(***)

NÉLKÜL

Csillagot – nem az égre.
Varjakat – napsütésbe.
Egy ágyat: asztal nélkül.
Virágot: rétek nélkül.

A holdat – csónakokba.
Feketét – fényt ragyogva.
Halakat: háló nélkül.
Bánatot: póráz nélkül.

Léggömböt – sűrű fák közé.
Nevetést – a sziklák mögé.
Háborút: halott nélkül.
Szerelmet: vágyak nélkül.

Úti célt – a végtelenbe.
Üveghegyet – tenyerembe.
Templomot: harangszó nélkül.
Harangot: a szívem nélkül.

Reményt – jegyes csúcsokra.
Csöpp vizet – nagy homokba.
Kétségek nélkül: veled.
Ha semmi nincs – fogni a kezed.

(Ez a vers nem lett címezve senkinek sem. Amikor felolvastam a kéziratot, Klári így szólt: „Ebben benne van az összes kép!” – Valóban, az összes. Meg különösen egy személy. A végén.)

*Elképzelt terek.
Milena Mladenovának,
a Ludvig-művészcsalád
menyasszonyi tagjának
október 19-én nyílt tárlata*

ELKÉPZELT TEREK

Elképzeltem a naplementét. Olyan ártatlanok és zsengek voltak a füvek!
Az ég aljára füst szállt. Meggyúltak kis tüzek a szívek horizontján.
Képzeltem házakat és álmot. A tér minden pontján megmoccant valami halk remegés. Sok kis semmiségből és kuszaságból állt össze végül az egész.
Elképzeltem, hogy te is velem vagy.
Nem nagy templomokba képzeltelek.
Egy ágak közé hordott fészekbe inkább.
S az ágakról pókfonalon szállt alá az est – s úgy csodáltam ezt a hóka hintát, mint zarándok színeket a messzi ismeretlen alján. S míg az álom mellém lopódzott, én útra keltem, vittelek hazáig.
Sötét erdőkön át a fénylő, kék mezőig; leszálltam csillagomról, s vittelek angyal szárnyán az óperenciáig.

NÉGY HAIKU

Vak vándor az éj.
Csipkefonálon hold leng:
játsszik a fákkal.

Játsszik a fákkal
egy árnyék. Az út mellett
halott fiókák.

Halott fiókák
az őszi falevelek:
korán jött a fagy.

Korán jött a fagy –
kutyám a farkasokkal
zsoltárt énekel.

A MŰVÉSZHEZ

Azt hitted, már megtanultad:
sietni nem érdemes –
ott van minden lassúságban
a templomi és a nemes
akarat.

És te mégis lopva-futva
szórod szét a rímeket –
mintha élnél, mintha látnál:
halmozod a színeket és
szavakat.

Egyszer minden embertelen
és emberi csak ürügy,
mint a nehéz tavasz éke:
haljon el a könnyű rügy a
virágba'.

Okos szíved szikkadt alján
rakódott le sok illem.
Belakallódtál az égbe –
pedig itt már végül nincsen
ciráda.

***

Lassúságod, mint a harang,
kegyelem és akarat.
S te a torony peremén is
fűszál végén araszoló
hangya vagy.

DR. OZSNYIK

Képek és versek nemcsak így kerültek egymás mellé a listámon. Régebbi adósságaim közt van még egy ajánlás megírása is. Drozsnik István miskolci képzőművész verseket ír. Jó verseket. Már van több kötete, az első még 1999-ben jelent meg. Nekem a 2011-es van meg (*Tűzben dideregve*). A saját grafikáival szerkesztette együvé a költeményeit. Most készül az új kötet kiadására. A megjelenés talán már csak az én ajánlásomra vár.

Előveszem újra a mappát a fénymásolt rajzokkal és kéziratokkal. Nem egyszerű a feladat, mert Dr. Ozsnyik (maga is így játszik a nevével) írása nehezen kibetűzhető, s verseinek egy része nincs legépelve. Ám az élmény kárpótol az erőfeszítésekért.

DROZSNYIK ISTVÁN „TÉRDEPLŐ” SZAVAIHOZ

Meghökkenítő, megállító Drozsnik István újabb kötetének már a címe is. A „*Térdeplő időben*” hiányokból rétegzett metafora. Egyrészt az idő úgy viselkedik, mint aki látható emberi mozgásokra képes (járkál vagy botorkál, lefekszik, nyújtózik, mosakszik, átölel és reszket); az embert az idővel azonosítja, majd ezekből a mozgásokból a költő kiemeli azt, amely a megadás és a fohász helyzetét egyszerre idézi elénk – letérdepel.

Drozsnik sokoldalú képzőművész, és ennek a sokoldalúságnak egyik megnyilvánulási formája nála a költészet. 2011-ben már harmadik kötete jelent meg: a *Tűzben dideregve* grafikákat és (vizuális formájukban geometrizáló) verseket állított rendbe egy határozott koncepció mentén. A fogyatkozás és a kiteljesedés, a prózai versfolyam és a profán lamentáció, a töredék és a szövegoszlop-pillérekbe ágyazott növekedésvágy adta meg a könyv belső ritmusát.

Grafikai művészetében (legyen szó bármily monumentális alkotásról) nem epikus, hanem költői és gyakran drámai kifejezésmódokat alkalmaz (szürreális látomások között bogyozza az emberi kapcsolatokat vagy az emberin túlmutató metafizikus létviszonyokat). Verseiben pedig a gnómius helyzetrajz váltakozik az expresszív indulat versbe csapó kiáltásával;

az önértelmező líraiság a prófétai számonkéréssel; vagy a spontán dal a sűrű képekből fölépülő lírai pannókkal.

De az idő – ami a címben „*térdepel*” – Drozsnyi knál nemcsak emberi (pl. megadó és imádkozó), hanem a lélek a biblikus asszociációjú „*kigyómarásos vedlő időben*” áll elénk; a kötet címet adó ciklus első vezérdarabja pedig a *Földre boruló remény*. Tudatos kompozíció, kötetépítkezés jellemzi. Az első ciklusban (*Időoltár* – tehát azonnal ráerősítve a szakrális értelmezésdimenzióra), míg maradék kincseket keres a lírai alany, poros dudvaként „*liheg az idő vánszorogva*”; s „*dögszagú*” a jövő. Váltakoznak az évszakok is, megérezvén az elmúlást (az Isten által ránk szabott „*hangyányi időt*”); hencegve tülekednek az értelmetlen személyes névmások, míg „*ketyeg az óra*”. Majd az időt a remény váltja föl – a *térdepelésből* pedig földre borulás lesz.

Miért is? Hogyan változik át az idő reménységgé? – Egyrészt az egész kötetten áthúzódó alapmetaforának a hasonlító-alakja rétegződik újra: az idő olyan, mint a remény; mindkettő olyan, mint az ember; a létezésben azonban már nem az egyetemet, a csillagokon túl érő megfoghatatlant, hanem a személyre szabottat, a megváltást, a reménységet hangsúlyozza a költő. Az élet értelmében, avagy a fizikai racionalitásban való hit végső összeomlásának katartikus élménye ez: így lesz az életből létezés, a hétköznapi rációból küldetéses rend, a földre borulással együtt a felemelkedés valamilyen magasabb rendeltetéshez. S itt már „*a megvakult idő*” botorkál az arcokon, és a vakság egyszerre fejezi ki a talmi dolgokba való kapaszkodást és a dolgok megítélésének pártatlanságát; vagy az elfogult csökönyösséget és a lényeglátást. És ha a képet nem is láthatja, aki vak, a szavakat hallhatja, megértheti.

Csakhogyan gondja van a költőnek a kifejezés lehetőségeivel, a kifejezés-hiányokkal is! Nemcsak arról van szó, hogy az olykor kendőzetlenül profán „*csacskaágokban*” és haikuigényű „*szösszenetekben*” lép elénk talán a legmélyebbre hatoló létigazságokkal (*Egyszer majd / hervatag lelked / kertjében emlékeink / az öledbe hullnak*). Nemcsak arról, hogy kép és szöveg egymást fölváltva, egymást kiegészítve – valamiképp az „*ut pictura poesis*” elvét is továbbgondolva – építkezik. Sokkal inkább arról, hogy a nyelv alatt „*toporgó szavak / temető csöndbe halnak*”; hogy „*szófricskák szócsaták szóözönök szavak csűrése-csavarása szavak kifordítva befor-*

dítva mint a kabát háton szótáncok forgataga...” a szavak mögötti lélekrezdülések megértéséért esedeznek. S az időt és reményt „testesíti” meg a pillangó szárnyakon feszülő szó: „Akartalak az örökké tartó némaságban / nem értetted ketté harapott könnyeimet”. A „bebábozódott kiáltás”-ból (a szavakból és képekből) végül csak egy sóhajtás lesz: „Frissen mosott / zöld ruhában / béget a rét / elcsatangolt sóhajok / illatába botlom.”

Aki tehát szeretné megismerni a reménnyé változás stációit, vagy aki kíváncsi rá, hogyan viszonyul e sóhaj a „vulkánkacagás”-hoz; s aki szereti olvasni-hallani a képet, látni és érezni a szót, annak különösen érdemes kezébe venni Drozsnik István újabb kötetét.

DROZSNIK ISTVÁN GRAFIKÁJA

A „TERMÉKENY” HALÁL

Néha félek megnyitni az elektronikus postafiókot. Sokszor nincs rá időm, vagy eszembe sem jut. Félelmem most sem volt alaptalan. *Mi lesz a vajjai előadásom címe?* – kérdezi Mercs István.

A Vay Ádám Múzeumban november közepén rendeznek konferenciát az első világháború végének centenáriumához kapcsolódva. A múzeumot igazgató Molnár Sándor nyár végén vette ki tőlem az ígéretet, hogy tartok egy előadást a háború és a képzőművészet témájában. (Előtte kért a vajai művésztelep szeptemberi záró kiállításának megnyitására, de arra, mivel akkor utaztunk a mesterkurzusra, nem tudtam igent mondani.) Gyanútlanul elvállaltam. Nem sejtettem, hogy nemcsak október közepéig takar be a munkák korai hava, hanem gyakorlatilag karácsonyig úgy fest majd a naptáram, mint egy karácsonyfa.

Mindjárt meg is írom a címet. A „*termékeny*” halál. *Művészek a Nagy Háborúban*. S nyitok egy új fájlt a gépen, amelybe azonnal elkezdem az első gondolatok följegyzését.

***

Talán meglepő ez az oximoron a címben – szándékunk szerint azonban arra kíván utalni, hogy bármi lehet művészi téma (mert elsősorban nem a *mit*, hanem a *hogyan* a fontos), valamint arra a művészettörténeti útra is, ahogy a szimbolikus csendéletek *memento mori* motívumaitól vagy a világpusztulás látomásaitól megérkezünk a halál közvetlen ábrázolásának helyzetéig. Persze, mint látni fogjuk, nemcsak a harcterek embertelensége mutatkozik meg a Nagy Háború hadifestőinek és rajzolóinak a munkáin, hanem a hátszág atmoszférája, illetve az életérzés is jelen van az így születő alkotásokon. Az egzisztenciális kérdésekre adandó művészi válaszok keresését a halállal való találkozás döbbenete csak sürgeti.

Az ismert szólás szerint „fegyverek közt hallgatnak a múzsák”. Móricz Zsigmond is azt a címet adta első világháborús riportjainak: „*Inter arma*”. Fegyverek közt. S nem pedig azt, hogy „*silent musae*”. Mert a múzsa nem hallgatott, hanem kényszerűségből szólalt meg. Móricznál rögtön 1914 augusztusában, címadó írása végén ezt olvassuk a *Nyugat* hasábjain: „S

az ember úgy érzi az életet, mint soha. A Halál templomában lihegjük az Élet imáját legbuzgóbban...” Megmozdult és fölbolydult tehát az élet, de ez a bolygás a halált hozza magával. Ősztől a *Pesti Hírlap*ba, a *Világ* és *Az Est* című lapokba írt riportokat és frontbeszámolókat, s aztán 1915 novemberében–decemberében a *Pesti Hírlap* riportere, a Szurmay-sereg kísérője volt az orosz hadszíntér felé. Egy háborús regény megírásának az ötlete foglalkoztatta. November 28-án kelt, *Koporsók a pályaudvaron* c. cikkében azt láttatja, amint az egyik irányba katonák mennek a front felé, ám a front felől a koporsókat hozzák a vagonok. Mindenki egyforma: a Háború „békés összesimulásában” megszűnnek a rangkülönbségek.

Versekben is és festményeken is kiáltott a háború, a harctéri fotókat helyettesítő grafikákon. A Nagy Háború kitörésének centenáriumán egy album jelent meg, szerzője, Ludmann Mihály, aki az ún. sajtóhadiszállás rajzolói-festői közül 14 alkotót mutatott be. Mednyánszky László, Kandó László, Vadász Miklós, Zádor István, Vaszary János, Bató József, Pogány Gyula, Halász-Hradil Elemér, Vidovszky Béla, Rippl-Rónai József, Körösfői-Kriesch Aladár, Márton Ferenc, Herman Lipót, Márffy Ödön szerepel a lajstromában. Négy katonafestővel (Rudnay Gyulával, Egry Józseffel, Aba Novák Vilmostal, Nagy Istvánnal), hét harctéri szobrással (Stróbl Alajossal, Lux Elekkel, Szentgyörgyi Istvánnal, Sidló Ferencsel, Ligeti Miklóssal, Medgyessy Ferencsel, Kisfaludy Stróbl Zsigmonddal) ismertet meg, és olvashatunk Sámuel Kornélról, a háború első művészáldozatáról vagy a hadifogságba esett Lakatos Artúrról; két építészről, Medgyaszay Istvánról és Kotsis Istvánról. A harminc név közül alig van olyan, akiről ne hallottunk volna – és alig van olyan, akinek a neve hallatán legelőször az jutna eszünkbe, hogy háborús festő vagy rajzoló volt. Pedig mindegyik életműben meghatározó volt ez az élmény. „Termékeny” volt a halál.

A hadköteles képzőművészeket eleve a művészcsoportba sorozták be. Kéthetente legalább egy új munkát várt tőlük a Császári és Királyi Hadi-levéltár. Az első hadikiállítás már 1915 októberében megrendezték (a bécsi Künstlerhausban; Magyarországon először 1916 elején mutatták be a fronton készült több mint 800 művet a Nemzeti Szalonban). A második kiállítást 1917 februárjában, a harmadikat 1918 májusában rendezték. Az volt az elvárás, hogy valamennyi hadszíntér képviselve legyen, a művészcsoport minden tagja legalább egy művével szerepeljen. A sajtóhadiszállás

képzőművészei magyar, osztrák, német frontszolgálatos alkotók voltak. Hadikép-kiállítás volt Bécsen s Budapesten kívül Grazban, Salzburgban, Innsbruckban, Zágráiban, Prágában, Berlinben, Stuttgartban, Zürichben, Bernben és Baselben is; az 1917. évi, Nemzeti Szalonban látható tárlattal párhuzamosan volt kiállítás Bregenzben, Reichenbergben és Bozenben.

Összesen mintegy száz helyszínen mutatták be a képeket a monarchia területén belül és kívül; nagyjából 60 magyar haditudósító képzőművész neve lelhető föl a három nagy vándortárlat katalógusában. Nyilvánvalóan nem lehet minden alkotóval külön foglalkozni. – Én is csak néhány nevet emelek ki a sorból. Részletesebben foglalkozok Mednyánszkyval, Rippl-Rónaival, kitérek Zádor István, Vadász Miklós, Vaszary János és Herman Lipót háborús rajzaira-festményeire. Velük már a *Művészet* című folyóirat 1915. évi első száma is foglalkozott, tehát a legelső között kerültek a hadszíntérre. Vagy a debreceni származás miatt a nagybányaiaktól indult és Münchenben híressé vált Kubinyi Sándor metszetsorozatából szintén fölillantok néhány lapot. Ő nem szerepel a Ludmann-albumban, miként Baranszky László, Basch Andor, Csáktornyai Zoltán, Déry Béla, Divéky József, Farkas István, Frank Frigyes, Horvay János, Juszó Béla, Kandó László, Kálmán Péter, Kemény Kálmán, Maróti Géza, Muzsinszky Nagy Endre sem. Az 1918-as harmadik frontkiállítás alkotói közt is rálelünk az újabb nevekre: Kallós Árpád, Horthy Béla, Körmendi Frim Ervin és Jenő, Kölber Dezső, Vesztróczy Manó, Makoldy József, Remsey Jenő, Vas Elemér, Vágó Dezső, Pravotinszky Lajos. Hoen Miksa, a sajtóhadiszállás főparancsnoka szerint mindenütt igen nagy érdeklődés kísérte a háborús rajzok szemlélését. A *Művészet* 1917/1. számában közölt indoklás kiemelte: különösen Svájcban méltatták művészeinket, mégpedig munkáiknak „azt az előkelő vonását, hogy a háború és minden ellenségeskedés dacára sem alacsonyodik le” az ösztönök szintjére a művészi ábrázolás. A harctéri festőmunkára, illetve a művészi ábrázolás hangsúlyaira jól lehet következtetni Mednyánszky László leveleiből.

Malonyai Dezsőnek ezt írta: „A rajzok nagy tömegben készülnek, kissé lassan megy a dolog, mert nagyobb csoportokban járunk, s egy a természet előtt készítenő rajzra alig jut 10–12 perc. Ez idő alatt minden lényegeset belé lehet ugyan a vázlatba hozni, de ez a sokszorosításra mégsem alkalmas. Más papírosra kell a dolgot, kissé rendesebben, némi

kiegészítésekkel átrajzolni. Ezen művelethez egy kis világosság és néhány napi nyugalom kell, ami csak nagyon szórványosan akadt eddigi vándorlásaim közben.”

S ezt is olvassuk (kiemelésekkel): „a távoli ágyúdörgések után érkezett [...] most végre maga az ütközet, és pedig a modern ütközet pokoli zenéjével, amely fülsiketítő, kábító és mégis harmonikus. [...] egy cserjés domb tetejéről élvezhettük az egész nagyszerű látványt [...] Szakadatlanul dörögtek a nehéz ütegek, gépfegyverek és sortűzek. A mi ágyúink lövegei szakadatlanul sivítottak a magasban fejünk fölött és az átelleni dombokon robbantak föl, megszámlálhatatlan kis füstgomolyokat képezve [...] Estefelé láttunk sok haldoklót és sebesültet. Két épp előbb kiszerved tisztnek elvittük friss leveleit és feladtuk a postára [...] Este lett, de az ágyúzás nem gyöngült, még vagy húsz élő katona bízott ránk levelet továbbítás céljából. Csak nehezen határozhattuk el magunkat, ezen véres akció színhelye elhagyására. Hipnotikus erővel tartott fogva az óriási tusa, úgy vonzott, mint az örvény. De szép volna, ha így végződhetne nékem ez az egész mindenség, minden nagy és kis fájdalomával, bajával...”

Rendhagyó példát kínál Medgyessy Ferenc, aki orvosként vett részt a fronton, közben folyamatosan rajzolt, és már a háború alatt hősi emlékműveket készített. Másik nem szokványos példánk Rippl-Rónai József. A háború kitörése után internált volt Franciaországban (kémnek nézték), a hadifestő karrier pedig bő egy hónapig tartott az olasz fronton. Mindkét időszakból (más műveivel együtt) önálló kiállítást rendezett az Ernst Múzeum (*Rippl-Rónai József háborús festményeinek és rajzainak kiállítása, 1915.; Rippl-Rónai József újabb rajzai és festményei, 1917.*)

Móricz Zsigmond éppen Rippl-Rónainak ajánlotta az *Inter arma* záró cikkét, *Múteremben* címmel. Azt hiszem, jól illik a záráshoz, ha földidézük végül ennek a „pasztellnek” az utolsó sorait:

„A festő hátrahúzódott, sötét volt, a nagy ablakokon már idegen, földi lámpák fénye jődögélt égi fények helyett. A festő kitérte tenyerét, s mind eldörzsölte a sok krétaszínt, mint az élet, a Háború, csak egy kavargó, zavaros, egybeolvadt, keserű, megvetett színorgia, véreknek és haláloknak lágy tömege maradt a papíron.”

TÜKÖR ÁLTAL...

A többletfeladat nem jár egyedül: egy nappal a vajai előadás előtt az 500 éves reformációs kiállítás három nivódíjasának tárlatát kell köszöntenem – Tóth András, a Kölcsey-központ kiállítás-szervezője írta, hogy Szepessy Béla *Tükör által homályosan* anamorfózis sorozata lesz a címadó, mellé Pál apostol szeretethimnuszából választanak idézet.

Ott voltam a *Reformáció 500* c. pályázati kiállítás zsűrijében, előttem van az országos tárlat katalógusa. Az elismert alkotók közül önállóan már be is mutatkozott a múlt évben Krnács Ágota (*iKonok 2.0*); a nyáron Kiss Ilona művészkönyveit ismerhettük meg (*Humán örökség* – a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában; jövőre Seres Géza mutatkozik be itt); látható volt Madácsy István *Fekete lyuk* c. tárlata a Modemben – és a Bényi-terem megelőző kiállítása, *A hetedik harsonaszó* Neuberger Istvántól. Hárman kaptak nivódíjat: Csomós Zoltán, Szepessy Béla, Toró József. Csomós Zoltán Luthernek dedikált fametszet-trilógiáját (*Dürer-parafrízisait*) ismertük el; Toró József szitanyomatán (*Emlék*) a Kálvin-alak már-már pop-artos idézetét a Konfirmációi emléklap kontextusába helyezte (ornamens részletek dramatizáló kiemelésével); Szepessy Béla a számos eljárást (analóg és digitális rajzot, nyomatot, textilt, fémhengert) alkalmazó *Tükör által homályosan* című tér-triptichonját mutatta be.

Szepessy a torzított képekben való (művészettörténeti, optikai, egyszerűsített filozófiai) játéklehetőséget nemcsak arra használja, hogy a képeket valamely különleges nézőpontból vagy egy rájuk helyezett tükörtárgy (esetünkben krómaccél fémhenger) segítségével ismerjük föl újra, hanem arra is, hogy a tükör által kérdezzen rá a rejtett és látható valóság viszonyára. Köszöntóm nem terjedhet ki a három művész bemutatására, értelmezésére, inkább a cím, majd a kiállításhoz választott apostoli mottó néhány lehetséges üzenetéről fogok szólni. (Tudniillik, ezt hosszabban is körbejártam Bergman *Tükör által homályosan* című filmjét, illetve az ún. Isten-trilógia értelmezésénél, melyet a *Néző • Pont*ban tettem közzé).

Előtte azonban talán érdemes fölidézni a posztmodern kritika kettős tükör elméletét. A kanadai irodalmár, metodista lelkész, a háború utáni angolszász irodalomkritika elismert alakja, Northrop Frye a Biblia és az

irodalom kapcsolatát kutató *Kettős tükör* című könyvében nemcsak arra figyelmeztet, hogy szellemi-irodalmi örökségünket alig lehet megérteni a Biblia ismerete nélkül, hanem arra is, hogy a Biblia és irodalom viszonya olyan, akár a kettős tükör, mely egymás képeit és alakzatait adja vissza. S arra is, hogy a Bibliában leírt „szent történelem”, Isten tetteinek története csak „lelkiképpen”, azaz spirituálisan, végső soron metaforikusan ítéltető meg. Kettős tükör az is, ahogyan az Ószövetség mintái, típusai ismétlődnek az Újszövetségben, és az újszövetségi események indoklása az, hogy előképük szerepel az Ószövetségben. Az események tehát nem ok-okozati alapon kapcsolódnak az időben, hanem a hit és remény alapján, olvasom az egyik kritikai értelmezésben. S rögtön eszembe is jut, hogy ehhez nem kell a posztmodern kritika, hiszen már a középkori *Biblia pauperumok* (a képek mellett csak kevés szövegidézetet tartalmazó Szentírások) is azt a rendet követték, hogy egy ószövetségi epizód képe alá egy újszövetségi jelenetet illusztráló képet helyeztek. (Például az édenből való kiűzetéshez az angyali üdvözlés jelenetét társították, tehát az eredendő bűnhöz a megváltás ígérete kapcsolódott.) Sőt, a szövegközpontú protestantizmus azt üzenté: a kiábrázolhatatlan Isten a Szentírás szövegében tükröződik; másrészt a Szent Könyvek nemcsak az isteni szándékok, hanem különböző történelmi korok vagy gondolkodásmódok tükrői; nemkülönben az értelmezések, a bibliaolvasatok is tükrözik az adott kor világgképét.

Röviden összefoglalom a Pál apostoli *Szeretethimnusz* alapvetéseit, a szeretet nélküli cselekedetek hiábavalóságát és a „tükör általi” (torzított) valóságismeretünk töredékességét. Cserháti Sándor exegézisét követem a *Korinthusi levélhez*, utalva az eltérő fordítás révén keletkezett értelmezésbeli bizonytalanságokra. Érdeemes elidőzni a *homályosan* és az eredeti görög szövegben lévő „*talányokban*” kifejezésnél. Pál szerint az újszövetségi gyülekezetben azért töredékes a prófécia, így Isten ismerete, mert *az a valóság töredékes*, amelyre vonatkozik; *sok minden talányos és nehezen érthető marad abban, ahogyan Isten velünk és a világgal bánik*. A hit és remény csak az embert jellemzi, míg a szeretet megmutatja *Isten cselekvését az emberen, egyúttal az ember feleletét is erre a cselekvésre*.

Tükörnek tekintjük a művészetet is – mely szintén csak töredékesen, szubjektív módon utal a valóságra. De legalább nem állítja magáról, hogy ez az egyetlen valóság...

NEM REMÉLEM, HOGY MEGSZABADULOK A KÖNYVEKTŐL!

Megszabadulni a könyvektől? – Ne remélje! Legalábbis erősen biztatja az olvasót ezzel Umberto Eco, akinek a „*Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől*” című beszélgetés-kötetét sokadik alkalommal olvasom újra. Ebben az évben másodszor. Beszélgetőtársa Jean-Claude Carrière volt, s igen izgalmas szellemi kalandozást kínál a Jean-Philippe de Tonnac által vezetett társalgások sora.

„*A könyv megöli az épületet.*” Victor Hugo-idézet indítja a könyvekről szóló, dialogizált értekezéseket. Majd a párizsi Notre-Dame főesperese, aki a székesegyházat egy különös, „*kőből faragott bibliának*” tekinti, ezt a kérdést teszi föl: „*Ha összehasonlítjuk [az épületet] azzal az eszmével, amelyik könyvbe költözvén beéri egy kevéske papírral, tintával és tollal, kell-e csodálkoznunk, hogy az emberi ész a nyomtatás kedvéért faképnél hagyta az építészetet?*” Ám ahogy a könyv nem ölte meg az épületet, az internet sem öli meg a könyvet. A kódexek után még írtak papiruszterkercekre, Gutenberg után még születtek kódexek, a fotó nem vette el a portréfestők kenyerét, az okos-telefonok az analóg fénykép reneszánszát indították el. Kisebbit leányomnak e-book olvasója van, de csábítja őt a plafonig érő polcokon való böngészés is.

Gutenberg találmánya után hét évtized telt el, míg Luther kinyomtatta forradalmi tételeit, és majdnem másfél évszázad, míg magyar nyelven megjelenhetett Károlyi bibliája. A katolicizmus vallási álcában megjelent politikájának megkérdőjelezése nem egyik napról a másikra történt; az írásközpontú reformáció térhódításához évtizedek kellettek; az ismeretelmélet karteziánus újrendezéséhez pedig ismét csak hosszú évtizedek. Luther még a józan belátás nélküli túl sok olvasástól féltette az embereket, Kálvin azonban az olvasmányok helyes megválogatását tartotta fontosnak. Ha pedig nincsenek ilyenek, meg kell írni azokat.

Bizonyos értelemben a 20. század Kálvinja volt – legalábbis teológiájában mindvégig jelentkezett a reformátorral való párbeszéd és az olykor kritikai, reflektív hang – a 2018-ban 50 éve elhunyt, a minden más előtt és helyett a krisztológiát középpontba emelő Karl Barth, akinek *Egyházi*

Dogmatika című főműve befejezetlen maradt, pedig nem kevés, tizenkét vaskos kötetről van szó. Nem tervezem elolvasásukat, de föl sem teszem a kérdést: Megszabadulni a könyvektől? – Nem remélem, s nem akarom.

Egyszerűen csak körbenézek, hogy most épp milyen könyvek vannak a közelemben. Próbálok azt is kideríteni, hogy miért vannak itt. Kezdem az íróasztalommal. Legközelebb hozzám azok a könyvek hevernek, amelyeket valamilyen aktuális munkámhoz használtam, s még nem tettem a helyükre vissza.

Néző • Pont, 2010/október–november. Az évfolyam 586. oldalánál van nyitva: *A gyász mint létmetafora a zenében* című írásnál. Tervezem, hogy az „angyalos” tanulmányköteteimnek lesz folytatása. Eddig három jelent meg az irodalmi és művészeti tanulmányaimból, esszéimből, kritikáimból válogatva. Most újabb három dokumentumot nyitottam: eddig meg nem jelent és újonnan született írásaimnak – külön a képzőművészeti, külön az irodalmi tematikának, a harmadikban könyvismertetéseimet, méltatásaimat és emlékezéseimet közlöm majd. Hogy a zenei témájú írásokat hová illesztem, még nem tudom.

A kis herceg. Hosszabban írtam róla az *Újraolvasó-napló*ban, most azért vettem elő, mert a kis herceg hatodik bolygón tett utazását, geográfussal való találkozását idéztem föl. A Magyar Tudomány Ünnepeére készülök cikket írni: ma már az egész novemberi hónapot ennek szenteljük. A kis herceg, mielőtt a földre érkezik, találkozik az óriási könyveket író geográfussal. „*Űl a dolgozószobájában, és fogadja a kutatókat. Kikérdezi őket, és lejegyzí emlékeiket. Aztán ha valamelyiknek az emlékeit érdekesnek találja, vizsgálatot indít az illető kutató erkölcsi megbízhatóságát illetően.*” Ugyanis, magyarázza Saint-Exupéry, „*ha egy kutató hazudnék, annak végzetes következményei lennének a földrajzkönyvekben. [...] ha a kutató erkölcsisége kifogástalannak bizonyul, következik fölfedezésének a megvizsgálása*”: bizonyítékokat kell szolgáltatnia. Minden földrajzi tényt lejegyez, ám a virágokat nem veszi számba, mert a virágok múltakonyak. „*A földrajzkönyvek – mondta a földrajztudós – a világ legértékesebb könyvei. Nem avulnak el soha. Fölöttébb ritkán fordul elő, hogy egy hegy megváltoztassa a helyét. Fölöttébb ritka dolog az is, hogy*

egy óceánnak kiapadjon a vize. Mi csak örök dolgokat írunk le.” Valóban, a hegyek és óceánok ritkábban változtatják a helyüket, ellentétben az országhatárokkal. Vagy: hogy mikor és mi számít tudománynak. A kis herceg geográfusi művének a fele sem tudomány. Móra Ferenc *Fele sem tudomány* című kötetének írásai 1923–34 között jelentek meg, legtöbb a *Magyar Hírlapban*. Posztumusz kötetében, melynek anyagát még az író válogatta, rálelünk *A növények csodálatos élete* című növénybiológiai tankönyvről szóló tárcára. Greguss Pál munkája azért nyűgözte le Mórát, mert „*ebben a könyvben a tudománynak lelke is van*”. Lelke van a növényeknek. S értelmük is van: a növények világában ott van minden emberi tudomány alap gondolata.

A szeretet művészete és Menekülés a szabadság elől Erich Frommtól. Ezt a két könyvet azért vettem elő, mert az egyik, az egyetemi TDK-kurzusra járó hallgatóm elküldte munkatervét a mese személyiségfejlesztő hatását kutató tanulmányaihoz, vele egy hosszú irodalomjegyzéket. Kiválogattam azt a húsz könyvet, melyekkel az elsők közt foglalkozzék. Azt javasoltam, hogy halassza kicsit későbbre Fromm olvasását. Felhasználhat bizonyos részleteket pl. a szülő és gyerek közötti szeretetről, az anyai szeretetről, s mivel a gyermek érzelmi középpontjában a szeretet áll, azt is meg lehet majd vizsgálni, a mesékben milyen szeretettípusokra találunk példát. A másik műben Fromm az úgynevezett negatív és pozitív szabadság közeget értelmezi, egzisztenciális megközelítésben, huszadik századi kontextusban, a hatalmak és diktatúrák természetrajzához is adalékokat kínálva – ennek használatát, a kutatások kezdeti időszakában, korainak tartom.

Az Úr érkezése. Karácsonyi versek gyűjteménye. Fölháborít a hír, hogy a karácsonyt már nem szabad karácsonynak nevezni; a karácsonyi vásárt a muszlim érzékenységre apelláló nyugaton ünnepi/téli vásárra keresztelik (januárban tartják a karácsonyi koncertet, pedig Jézus, bár nem Megváltó, de az egyik legnagyobb próféta a muszlimoknál). Músonon marad-e a *Diótörő*, Dickens és Andersen? Ady számtalan karácsonyi verse, Arany, Babits, Dsida Jenő, József Attila, Juhász Gyula, Kányádi, Nagy László, Reményik, Sík Sándor, Wass Albert karácsonyi költészete? Remélem, Karácsony Sándor vagy Karácsony Benő azért megtarthatja a nevét...

Borges életútja (Edwin Williamson könyve); Az alagút Ernesto Sabato kisregénye); a Camera obscura Vladimir Nabokovtól. Október közepén a Fehérbot Napja nálunk most egész hetes rendezvénysorozat: a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége idén ünnepli alapítása centenáriumát. „Az emberek úgy gondolják, hogy sötét világba zárt lények a vakok” – mondja Borges, a maga is majdnem teljesen vak argentin író *A vakság* című esszéiben. Nem drámai módon, hirtelen veszítette el látását, hanem örökletes szembetegsége miatt lassanként lopakodott szemébe az alkonyat. Szerinte téves Shakespeare 27. *szonettjének* az a sora is, mely szerint a vakok sötétséget látnak. (Szabó Lőrinc fordításában ez így hangzik: „Oly sötétbe meresztve roskadó / Pillámat, amilyen a vakoké”.) A sárgába, „a tigrisek aranyába” kapaszkodó Borges gyérfényű ködvilágában a vöröset és feketét hiányolta legjobban a színek közül – az ő vaksága „nem olyan éjszaka, amilyenek az emberek képzelik”. Egyébként a vak szereplő több irodalmi műben föltűnik, sok helyen vak muzsikusként – de Ady vak zongoristája maga az Isten. Verne Sztrogof Mihályát megvakítják, bár később visszanyeri látását; Dürrenmatt darabjában, *Az öreg hölgy látogatásában* a megvakíttatás: büntetés; H. G. Wells regényében egy egész országnyi vak közé téved a kalandor; ugyanígy egy egész város megvakul Saramago *A vakság* című regényében. Jorge atya, a középkori bencés kolostor könyvtárosa is vak *A rózsza neve* című Eco-regényben, vele viszont az író nemcsak Jorge Luis Borgesre emlékeztet, s nemcsak a bábeli könyvtár isteni rendjét idézi föl: figyelmeztet a világra való nyitottság hiányára, az elvakult, fanatikus dogmahit veszélyeire is. S kétféle vakságról van szó Ernesto Sabato *Az alagút* c. kisregényében és Nabokov *Camera obscurájában*. Sabato hőse egy festő. Elvakult féltékenységében megöli a szeretőjét, aki vak férjét csalja meg vele. Ám a tény, hogy María „becsap egy vakot”, a saját alagútjában a valóság érzékelésére már képtelen festő számára csak azt jelentheti, hogy megcsalja őt is. A Nabokov-regény szerint a belső tulajdonságok valamiképp a külsőn is megjelennek – így az érzékhajszolása miatt lelkileg érzéketlen, emberségében megvakult műgyűjtő elveszíti látását. Márai írja *Vendégszínház Bolzanóban* című regényében, hogy a látással kezdődik a megismerés és a vágy, a világ és a szerelem; „mert az érzékelés, a tapintás és szaglás, a hallás és ízlelés mind vak istenek a látás titkos fáklyája nélkül”. Pedig nem. A vak Borges

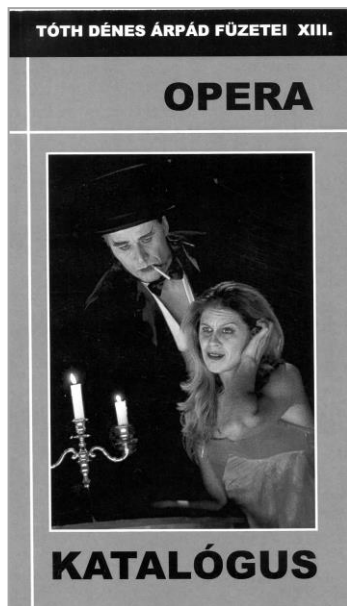
a kilencszázezer kötetes Nemzeti Könyvtárat igazgatta, ő volt a harmadik vak a könyvtár élén. „Egymásnak ellentmondó két ajándék: a rengeteg könyv és a homály, ami miatt nem tudom elolvasni őket” – írta. Elveszítette a látszatok világát, de talált újat helyette. A múltból teremtett jövőt.

S itt meg kell nyitnom újra a levelezési fiókot. Nemrég küldött el néhány reprodukciót Varga József fotós barátom Papp Károly grafikusművész új sorozataiból: *Capriccio* (A „Vakság” sorozathoz); „A vakság irányítja a világot” – Ernesto Sabato emlékére.

PAPP KÁROLY: „A VAKSÁG IRÁNYÍTTJA A VILÁGOT”
(E. SABATO EMLÉKÉRE) / VEGYES TECHNIKA

Hamvas Béla: Scientia sacra III.; A láthatatlan történet; Világválság. Aki úgy tesz, mintha nem lenne krízis, tehát nem vesz tudomást az időről, az a katarzis helyett a nihilizmust választja. Ez is kiolvasható Hamvas Béla (*Világválság* címmel 1936-ban megjelent) esszéjéből, mely egységet alkot a *Modern apokalipszis* és *A világválság* című (1935-ös és '37-es) írásaival. Az újraelolvasás különösen aktuális halálának 50. évfordulójához közeledve. Hamvas 1968. november 7-én hunyt el: nyugdíjas segédmunkásként. Két éve írtam róla portrét a *Protestáns hősök* első kötetébe. Itt a biográfiát is részleteztem, most egy a *Reformátusok Lapjába* készülő írás miatt került egymás mellé három Hamvas-könyv az asztalomon. Húsz éves volt, amikor megismerte Nietzsche és Kierkegaard válságfilozófiáját. „A válság az emberi lét örök útítársa” – de ez nem pesszimizmus, inkább éberségre készítet, figyelmeztet, hogy az élet centrumában a halál, a halál centrumában pedig az élet áll. 1927 után dolgozta ki krizeológiáját, élesen látatva a harmónia és anarchia küzdelmét. A 2. világháború frontárnyékában született a tradícióelv fontos műve, a *Scientia sacra*. A megrendíthetetlen, megvilágosító egységtudat arra tanította, hogy a biztos szellemi alap túlél minden fizikai traumát. A Lukács György támadása miatti „b-listázást” is. Könyvtárosi állásától megfosztva, földművesként írta meg a *Karnevált*, kifejtve, hogy a romlott létet csak a helyesen megválasztott életterv képes megjobbítani. Ez az életterv egyben üdvösségterv: evangéliumi eszményre épül, mely nem túri az alakoskodást. Bár magát vallástalan istenhívőnek nevezte, Jézust követte. Az evangéliumi tanítást minden más hagyomány közül kiemelte: „a megtestesülés tényével az ember az időbeli és az időfölötti keresztyének centrumába kerül” – írta. Művei központjában is az egész keresése, az egység helyreállításának igénye állt, a tradíció szellemében, melynek fundamentuma a keresztyénség. Ezért nem lázadt a sorsa ellen, nem keresett kompromisszumokat, nem ismert megalkuvást. Hőerőmű-építkezések raktárosaként 1951 nyarától sorra írta filozófiai kommentárjait, esszéit, tanulmányait, készítette fordításait. Felismerte: az Atya világgalkotó ereje és a Fiú önfeláldozása eleve készítet az Istennel való találkozásra. A találkozás abban a pillanatban megtörténik, amikor rádöbbenünk, hogy kezdettől fogva ismerjük Őt, és Jézus, aki minden embert úgy szólít meg, „mint akiben Isten lakik” segít a Vele való beszélgetésben.

Opera / Katalógus (1952–2012). Tóth Dénes Árpád Füzetei XIII. – Újságíró, szerkesztő, színházi szakíró, kritikus és amatőr-színpadi rendező barátom, egykori mentorom, 2011-ben indította azt a füzetsorozatot (bevallottan is a folyóirat ösztönző mintájára), melyet eredetileg csak hét kis kötetre tervezett, nyugdíjas éveit látva alkalmasnak szakmai-emberi összegzéseinek elkészítésére. Megjelent szép sorban a *Beszédes gesztusok* (ezek „táncrúl való írások” voltak), aztán *Az avantgárd hercege* (Palasovszky Ödön színházi újításairól), a *Színházi szisztémák* (sajátos „curriculum theatruma” a rendszerváltozástól 2011. tavaszig követe nyomon a debreceni Csokonai Színházban történetek). A negyedik füzet az

újságíró tapasztalatait adta közre: az *Egy ódonász vélekedései* kitért az utánpótlás kérdéseire is); 1972–2002 közötti amatőr és alternatív színházi produkcióiról kínált összegzést az *Érzéki színház*; megszületett az „apakönyv” (*Ricercare*), a zeneszerző és esztéta édesapa kismonográfija, majd a leltárkönyv – a *Diárium* 2014-ben izgalmas utazás volt Tóth Dénes életén keresztül a személyes terektől az anekdotikus történelemig. Megvolt a hét kis könyv, a következő évben azonban napvilágot látott a *Post scriptum* is, a „pótkötet”, az előző füzetekről írott reflexiók által egy külső tükörben mutatva a szerző belső életét, s melynek előszavában azt ígerte, hogy eztán kerüli a nyilvánosságot, mely számára sose volt vonzó. Az összegző szándék azonban feltárt olyan produktumokat is, melyekről kiderült, hogy mégsem érdemes a felejtésnek hagyni. Az *Avantgárd és hagyomány* (a IX. füzet) három kiadatlan dráma-, illetve színháztörténeti írását tartalmazza, s mivel időközben a drámapedagógia oktatásába is bekapcsolódott, dráma- és előadás-elemzéshez, műsorszerkesztéshez való segédkönyv lett a X. füzet (*Dráma és színpad*). Az alfabetikus rendbe szedett *Leltárkönyv* volt a legvaskosabb a maga több mint 200 oldalával, a XI. kötet viszont majd’ hasonló terjedelemben adta közre a „pótleltárt”

(*Idővonalak* címmel: 22 szócikkben 75 írás – hét, 1976 és 2010 között megjelent, kötetekbe addig föl nem vett munkát, több mint 20 vendég-szöveget, idézetet s nagyjából 100 netes eszmecserét közöl). S mert a 7-es szám misztériumába nem sikerült belesűríteni a visszatekintések során mind gazdagabban bontakozó életet, a *Tóth Dénes Árpád Füzetei* sorozat XII. darabja (*Családi breviárium*) lett volna hivatott lezárni a közlemények sorát. Most itt tartom kezemben a 2018-as füzetet, ötven oldalon, a 13. művet. Miért éppen az opera? – teszi föl a kérdést a szerző. Az opera a legmagasabb rendű színházi megnyilatkozás, ezt támasztja alá a majd' hat évtizedes (családi örökségként is kapott) színházlátogatói tapasztalat, mely az emberi hang csodájára (általa magára az emberre) nyitja rá figyelmünket. Annotált kalauzt kapunk a debreceni operához: 17 szerző 33 operájáról, félszáz írás (kritikarészlet) villantja föl a társulat repertoárjának 1952–2012 közötti törzsanyagát. A *Függelék* egy 100-as „toplistát” ad közre a zenetörténet – Tóth Dénes által legfontosabbnak ítélt – operáiról. Persze, hogy ott van Bartók (*A kékszakállú herceg vára*), Bizet (*Carmen*) és Csajkovszkij (*Anyegin*); Erkel (*Hunyadi László, Bánk bán*) és Kodály (*Háry János, Székely fonó*), Mozart (hat művel, közte a *Figaro házassága, Don Giovanni, A varázsfuvola*). Puccini (hét művel, közte a *Bohémélet, Pillangókisasszony, Tosca, Turandot*), Verdi 12 operája (pl. az *Aida, Nabucco, Rigoletto, A trubadúr, Traviata, Álarcosbál, Otello*) és Wagner (10 operával, így *A bolygó hollandi, Trisztán és Izolda, Istenek alkonya, Parsifal* címűekkel). De ott van a toplistán Berlioz és Britten, Debussy és Donizetti, Dvorák, Mascagni, Muszorgszkij, Prokofjev, Purcell és Rossini, Sosztakovics, Sztravinszkij; Bartókon, Erkelen, Kodályon túl más magyar operaszerzők (Eötvös Péter, Fekete Gyula, Ligeti György, Vajda János) művei. Már a teljes listáért is érdemes föllapozni a füzetet, vagy az olyan kritikarészletekért, mint amilyet *A kékszakállú* operafesztiváli sikeréről 2005-ben írt. „A konvencionálisan ófrancia történetként kezelt darabról a ködbe vesző misztériumot lefejtő, a balladai homályt kerülő puritán produkcióban, a két ember lelkében és zsigereiben játszódó drámában végre Judit nincs alárendelve a hercegnek; egyenrangú társa, szövetségese – lehet, lehetne – Kékszakállúnak a vágott harmóniában...”

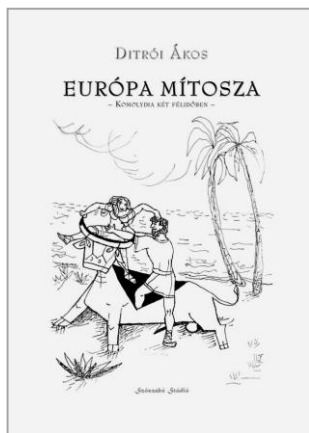
Beteszem a többihez Tóth Dénes Árpád 13. füzetét, Shakespeare mellé – s látom, hogy van ott még hely majdnem ugyanennyinek!

DITRÓI ÁKOS SZÍNJÁTÉKAI A SZÓSZABÓ STÚDIÓTÓL

Ditrói Ákos (1926) az '56-os forradalomban való részvétele miatt 1957-től Párizsban élő költő, műfordító, esszéista több műve jelent meg párizsi kiadóknál, a *Szószabó Stúdió* pedig két évtizeddel ezelőtt adta ki Weöresfordítását (*Dalok Na Conxy Pan-ból*). 2011–13 között a Fucskó Miklós által vezetett kiadó öt színművét jelentette meg.

Botladozom olvasandó feladataim között.

Még tavasszal kaptam meg a kis csomagot Miklóstól a *Magyar Napló* könyvesboltjában. S noha inkább a saját verseskötetének a megjelenését várom – talán a 2019. évi ünnepi könyvhétre ki is jöhet a nyomdából –, lassan araszolva könyvtáram belsejébe, újratorogatom a Ditrói-könyveket is. Végigolvasni most nem jut időm egyiket sem, de miként Umberto Eco mondotta – hogy idővel egészen közeli ismeretségbe kerülünk az el nem olvasott könyvekkel is –, itt-ott fanyar mosoly ül ki az ábrázatomra. Csak egészen röviden érzékeltetném, hogy miért is.

EURÓPA MÍTOSZA

(komolydia két félidőben – 2011)

A mítosz elejét ismerjük. Európa hercegnőt Zeus elrabolta, elsőszülöttük Minosz király (az ő felesége egy bikától foganta a bikafejű, férfitestű szörnyet, Minotauruszt).

Eddig nem is volna gond, a labirintussal sem, a mítoszok sok mindenre tanítanak – Ditrói Ákos figyelmét azonban megragadta, hogy egy félállati szörnyeteg „jeleskedik” a legősibb felmenőink között. „Nem volna ez mély, intő magyarázat sok mindenre?”

A szabadulás módját kutatva, így kalauzolja a bátor olvasót „a tudatküszöb-alatti mélységek labirintjába”, a tragikumon túl finom, s olykor verbő humorral és kendőzetlen erotikával.

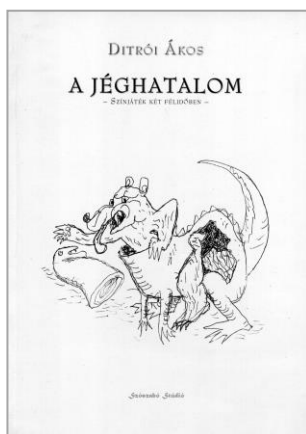
A NEMEK HÁBORÚJA.
Hadijelentés a férfi-női frontról
(*Színjáték három felvonásban,
kilenc színtéren – 2012*)

A hatalomért folyó harcot sokféleképpen lehet értelmezni. Az összeakaszkodások és kibékülések „libikóka-világában” azonban vannak nemesnek mondható célok is. Ilyen a harcostárs megismerése és megbecsülése, ehhez azonban önmagunk megjobbításán keresztül vezet az út. Feltéve persze, hogy a csatabárdok elásása és kiásása közben nem követtünk el valamilyen végzetes – és akár az egész Föld sorsára kiható – hibát... Egy olyan hibát, amely akkor sem orvosolható, ha felébredünk a harci álomból. Ezért figyel a dolgok és események mögöttes jelentéstartalmára is a szerző, míg bámulatos intelligenciával szólítja meg a rejtett értelemre is érzékeny olvasókat.

A JÉGHATALOM
(*színjáték két féldőben – 2012*)

Kedvelt szituáció az irodalomban a sziget-helyzet, alkalmas ugyanis az egzisztenciális kérdések megvitatására. A színpad pedig a sziget egyik alaptípusa. Lehetséges-e akár egy elmeklinikán is annak a folyamatnak a fölvezetése, ahogyan Közép-Európa három népének történelmi lázadásain keresztül a fagyástól (a szovjet Nagy Vezér uralmától) eljutunk az olvadásig (a vezér haláláig)? Az Európa számára használható tanulságokat ki lehet-e a sajátos humorral domborítani? Hogy igen, bizonyíték rá Ditrői színjátéka.

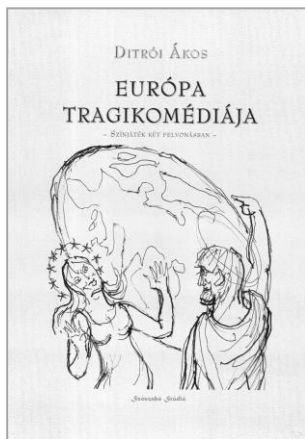

ÉG-FÖLD KÖZTI PÁR
(színháték három felvonásban – 2013)

Mikor az ember magányos, úgy érzi, a föld alatt él. Mikor kidugja fejét, előbb vakondként pislog, majd észreveszi a Másikat. S az egekbe röpíti a szerelem. Sokáig lebeg az ég és föld között, míg megint a földbe süllyed.

Szokványos család a maga konfliktusos helyzeteivel. Illetve mégsem: a családtagok a négy „őselem” lelkületét hordozzák.

Mit kezdenek vajon majd az Üstökössel?

EURÓPA TRAGIKOMÉDIÁJA
(színháték két felvonásban – 2013)

„Honi lelkiismeretvizsgálat” a darab, üzeni a szerző: az értelmi közegészséget szolgálja.

Európa több évezredes történetének vannak ugyan szomorú és jókedvű tanulsága is, de a közép-európai létélmény mindig valamilyen keserű-édes jelleggel jelentkezik. Hajlamos lesz itt az ember a panaszkodásra, egyszerre hahotázza meg kiáltozza ki magából a jajos szavakat.

(Míg el nem felejttem, a fenti könyvek megrendelhetők a Szószabó Stúdió címén: szoszabo.ucoz.hu; <https://www.facebook.com/SzoszaboSt/>)

BARANGOLOK MÉG A KÖNYVEK KÖZÖTT...

Íróasztalom lassan üres, néhány folyóirat van még itt – pl. a *Mediárium* (egyetemi tudományos szemlének) 2018. évi 1–2. száma, melyet csak őszre sikerült elkészíteni, azonban már megkezdtem a következő szerkesztését. Montaigne *Esszéinek* egy 1996-os válogatása: a magányról és a szomorúságról, a tétlenségről, a hazugokról, a dicsőségről, a szépség és hamisság viszonyáról, a megbánásról, a nagyság árnyoldaláról, a tapasztalásról – és a könyvekről. Ezt írja Montaigne: „*Könyveimtől csupán azt várom, hogy tisztességes szórakozás mellett élvezetet nyújtsanak: böngészéseimben egyedül az önismeret tudománya érdekel, valamint az, mely megtanít bölcsen meghalni és helyesen élni.*”

Visszakerülnek a helyükre – nagyjából. Kosztolányi portréi (*Egy ég alatt*) és újságtárcáinak egyik válogatása is (*Álom és ólom*); Baránszky-Jób László könyve az esztétikai látszat-valóság problémájáról, Krúdyról, Babitsról, a Szentkuthy-rejtélyről szóló írásokkal (*A művészi érték világa*) – remélem, könnyen rájuk lelek, ha megint szükség lesz valamelyikre.

Barangolok még a könyvek között, de eldöntöm előtte: békén hagyom a polcokon lévőket, a sorba rendezetteket, csak azokhoz nyúlok, amelyek nem a „helyükön” vannak. Próbálok megfejteni, miért kerültek előre – s miért nem kerültek vissza, ha már használtam őket. Kerestem talán „egy bizonyos” könyvet, a többibe csak belelapoztam, és mivel felötlött a terv, hogy hamarosan valami másik „fontos” dologhoz kellene, a jól látható helyen hagytam? De hiszen már alig látom egyiket a másiktól!

Sebők Melinda: *Modern értékőrzők*. ismertetést írtam róla, azonban használom a modern irodalom tanításához, például Pilinszky *Négysoros* című versének lehetséges értelmezéseit. S ezért van mellette a Pilinszky-kötet; ezért van bejelölve Beney Zsuzsa „*Nem látta senki más...*” című kötete a *Pilinszky metaforikus rendszereiről* írott esszénél. Találok itt egy másik jelölést is Füst Milán *Köd előttem, köd utánam...* c. verse értelmezéséhez. Reménytelen a vállalkozás. A polcokkal úgysem tudok végezni, csak a másodiknál tartok. Mielőtt megpróbálok rendet rakni étkezőasztalomon, elidőzők Füst Milánnál. Rádöbbenek, hogy kihagytam ezt a cikket a heroikus attitűdről szóló tanulmányom irodalmából... Pótolom.

ROBINSON

Mindenféle irodalmi tárgyat oktatók az egyetemen tanító szakos hallgatóknak. Nemcsak az irodalomtörténettel foglalkozunk (benne a huszadik századi „modernitásra” nagyobb hangsúlyt téve), hanem a gyermek- és ifjúsági irodalommal is. Újraolvasó-naplómban már van egy-egy fejezet a *Vuk, A kis herceg* és *A Négyszögletű Kerek Erdő* című meseregényekről – most a *Robinson Crusoe* is terítéken volt, nemcsak az iskolaregények.

S az újraolvasás az újraértelmezéssel folytatódott számomra. A mese és az ifjúsági regény is kínál felnőtt olvasatokat. A „kolonializáció” szóba a nyelvem is beletörött, amikor a Robinsonról beszélünk a kurzuson, de elkerülhetetlen volt emlegetése, hiszen nem egyszerű kalandról és idillről van itt szó, hanem kemény társadalmi és morális jellegű kérdésekről.

Most hoztam haza a kollégiumi irodámból Defoe-regényét, és amíg az étkezőasztalról a helyét keresem a polcon, fellapozom, párhuzamosan az újraolvasás egyik dokumentumával. A *Magyar Hírlap* hetente közöl egy jegyzetet tőlem (szemem az országra és világra tekint, de mindig az irodalomtól indulok el, s oda érkezem vissza). Szubjektív a kontextus – és a megszólalás is. Kicsit továbbgondolom most *A Kolónia Könyvét*.

***

Eredetileg a Kannibálok Könyvéhez szántam ezeket a kommentárcédulákat. Robinsont már emlegettem *A Senki Könyvében*, csupán zárójelben jegyezve meg azt, hogy az elszigetelt helyen újraszerveződő életet gyakran társadalmi-politikai utópia keretében bemutató *robinzonád* műfajának nevet adó Defoe-regény pl. az eltérő kultúrák találkozásából fakadó etikai dilemmát érinti. Mikor Robinson a kannibálok viselkedését magyarázza, arra a következtetésre jut, hogy „nem bűnként élük meg, amit elkövetnek”. Már mint a foglyok rituális elfogyasztását – ugyanis, mint Samuel Butler mondta: a kannibálok országában az emberevés erkölcsös dolog. (A Swift utódaiként s Orwell előfutáraként emlegetett 19. századi Butler szatirikus írásaiban figurázta ki a társadalmi képmutatást, s ő volt az, aki fölvetette a Homérosz-eposzok női szerzőségének a lehetőségét.) Abban a zárójeles részben azt javasoltam, hogy az erkölcsös kannibálok maradjanak inkább a saját szigetükön. Mindenesetre Robinson nem mond le civilizálásukról,

amihez Péntek (a tanulékony ifjú kannibál, akit éppen meg akartak enni) kiváló alanynak bizonyul.

Defoe is Kolóniáról beszél azonban. Robinson először a Kétségbeesés Szigetének nevezi a helyet, ahol a hajótörés után újra föl kell építenie az egyszemélyes civilizációt. Mivel egyszemélyes civilizáció nem létezik (azt mindig a közösség hozza létre), a lakatlan szigetre hozott kultúrája akkor válik láthatóvá, amikor Pénteket is elkezd civilizálni. – Tehát nemcsak a saját értékrendjét, hanem viselkedésnormáit, illetve annak tárgyi formáit és kellékeit is igyekszik átadni a vadembernek. S ekkor már nem lakatlan szigetről van szó, aminek ő a kormányzója, hanem kolóniáról, aminek ő a meghódítója. A *Robinson Crusoe* tehát nem más, mint a kolonializálás, a gyarmatosítás könyve. Pénteket csak az mentheti föl „közösségi bűne” (a saját barbárságának bűne) alól, ha beilleszkedik Robison kultúrájába.

Divatos ezen a helyen a Joyce-ra való hivatkozás (engem is egy másik kommentár vezetett hozzá), aki szerint hajótöröttünk a gyarmatos valódi prototípusa. „Crusoe-ban megvan a teljes angolszász mentalitás: a férfias függetlenség, a tudattalan kegyetlenség, a kítartás, a lassú, ám hatásos intelligencia, a szexuális érzéketlenség, a számító szűkszavúság.” Azonnal hozzágondoltam, hogy ez a mentalitás időközben szinte minden elemében megváltozott. A férfias függetlenségből és a kítartásból önfeladás, a tudattalanságból szándékosan álszent humanitás, a lassú, de hatásos intelligenciából gyors elbutulás, a számító szűkszavúságból pedig nem kevésbé számító mellébeszélés, valamint a szexuális érzéketlenségből valamilyen gender-túlérzékenységgé lett. Mindez a szemünk előtt zajló modern gyarmatosítás eredménye, melynek az angolszász – és általában az európai – ember nem a végrehajtója, hanem az elszenvedője.

Defoe, a 18. század elején, olyan problémákkal állít szembe, mint pl. a „kulturális imperializmus” és az etnocentrizmust tagadó „kulturális relativizmus”. Mielőtt erről szólnánk, meg kell jegyezni, hogy Robinsonnak – minden látszat ellenére – szerencséje van. Ezt maga is nyugtázza, amikor a hajótörés után leltárt készít. Fölsorolja, hogy milyen rossz dolgok érték, melléjük azonban pozitív mozzanatokkal állít (szemléletének, attitűdjének relatív voltáról is bizonyosságot adva, noha ő éppen azt hangsúlyozza, hogy mindent pártatlanul igyekszik megítélni). Míg például nincsen ugyan egy lélek sem, akihez szólhatna, és aki enyhíthetné a bánatát, „Isten rendkívüli adományként partközelsébe küldte a hajót, ahonnan megszerezhettem

minden szükséges holmit, hogy felszerelkezhessenek és ellássam magam utánpótlással, akár életem végéig is” – írja, mielőtt belekezd a naplójába. Civilizációját (eszközeit és erőforrásait) nem megteremtenie kell, hanem csak folytatnia és újraépítenie, ráadásul kihasználja a sziget bőséges erőforrásait is. Megpróbál ésszerűen gondolkodni, így meghozni a döntéseit, abban reménykedve, hogy bár korábban nem volt dolga semmilyen kézi szerszámmal, de „idővel a kézműves mesterségekben való jártasságot is magas szintre fejleszthetjük magunkban”. Saját maga mestere lesz – vet és arat, kenyeret süt, állatokat tenyészt, az egyik tevékenységet (asztalos, kőfaragó) a másik után (fazekas, kosárfonó) tanulgatja, közben még saját vallásosságát is újraépíti. S megköveteli, hogy Péntek Mesternek szólítsa őt (vagy: hogy együtt mondjanak *igent* és *nemet*).

Egyetértve azzal, hogy a különböző kultúrákat elfogulatlanul, mintegy önértékükben kell vizsgálni, és egyik sem helyezheti magát a másik fölé, nem ítélkezhet fölötte, lemondunk az egyetemes értékrendről. (Földényi F. László az iskolai olvasmányok feldolgozásához mankókat kínáló kézikönyv robinzonád-fejezetében arra világít rá, hogy Robinson nemcsak a kultúra életképességében, hanem a mindenhatóságában is hisz – de csak a saját kultúrájának erejében.) Azt sem tagadhatjuk ugyanakkor, hogy az értékek relativitásának elve nem jelenthet egyúttal etikai közömbösséget. (Erre a veszélyre az amerikai kulturális antropológusok már a 20. század közepén figyelmeztettek – majd jött a nyelvi relativizmus, ahonnan csak egy ugrás a „politikailag korrekt” álszeméremtől hazugságig ívelő karrierje, a beszédmódra alapozó kulturális diktatúra egyik megnyilvánulása).

Céduláim végére érve, kitekintek a könyvtárból, s alábbhagy Robinson iránti rokonszenvem. Mert tanulságként látom azt is, hogy ha létezik az a bizonyos kulturális relativizmus, nem súrolja a lehetetlenség határát az igény, hogy az egyik kultúra hagyja békén a másikat. Se a hamburgerrel, se a pénzzel, se a mecsettel ne akarja megszállni azt, s ne akarjon létrehozni egy új Kolóniát.

Gyerekkoromban ugyan még csábított a Robinson-lét, sőt, szerettem volna indián is lenni meg kuruc. Ma már azonban nem lennék Robinson. Se gyarmat, se gyarmatosító!

KOMMENT

A lap online cikkeihez hozzá lehet szólni. *A Kolónia Könyve* megjelenése előtt változott a bejegyzések közösségi médián keresztül elérhető formája: folyószöveg helyett rövid sorokba tördelve, „ablakban” jelentek meg a hozzászólások. Többen szóvá tették: ezt valaki eszement találta ki, mások liberális összeesküvést sejtettek mögötte. Egyikük az én cikkemhez írta, hogy átmenetileg felfüggeszti a lap olvasását. Választam neki, sajnálom, a forma nem függ tőlem, legfőljebb alkalmazkodom hozzá, s eleve versbe írom meg a választ. Például így:

„A forma felborult,
a dolgok rendje
ferde, mint egy
nézés – az utca
burka nem takarja;
s Isten égi karja,
mint a háló hurka
ránk fonódik.

Minden érzés
meg van tiltva
már nyugatról,
hol alkonyul,
s a gyűlölet majd
lassan rákonyul
az arcra, de szép
szívünk itt még
megálmodódik.

Kövessük ezt az
önfeláldozást,
mint a birka –
megnyírnak és
vágóhídra visznek
részeg tiszték és
vonuló harcosok?

Áldozok hazámért
inkább – kísérnek
messzi ég alatt a
csöndes angyalok.
S szedem szavam
kicsinyke rendbe,
hogy megfejtsem
egyszer óriási
titkát annak,
hogy vagyok.

(Este pötyögtem mobilomba e verset – játéknak indult, s mégis üzenet lett, ide, föntre, már csak néhány szót kellett betoldanom.)

BABONAKÖRÖK

A könyvtár és a dosszié, mint már kiderült, nemcsak a polcokat jelenti. Ugyanilyen listák fogadnak a számítógépen is. Van egy mappa, amelynek az a címe, hogy „Készülő”. Ezen belül további mappák. Tehát csupa ötlet, be nem fejezett, átmenetileg félben hagyott munka.

Az egyik különösen bosszantó. Évekkel ezelőtt kezdtem *Babonakörök* című regényem írásába, nagy lendülettel és eltökéltséggel. Készült is egy „*Min dolgozik?*” interjú velem a megyei napilapban – akkor beszéltem a könyvről. Sőt, a megjelent cikknek ezt a címet adta az újságíró: *Babonakörök az asztalon*. Lehet, hogy nem kellett volna megemlítenem. Már a babona miatt sem. Belőle több részlet napvilágot látott az *Agria*, a *Szókimondó* és a *Néző Pont* folyóiratok lapjain is. De könyv még nincs.

A regény ugyan készen van, csak az utolsó simítások hiányoznak. Már vagy öt éve. Eleinte nem zavart ez a pihenés, kell is a regénynek puhulni és érlelődni. Az első regényt (*Az öröm alján*) három hónap alatt megírtam, aztán három évig pihent, majd újabb három hónap alatt kész lett – a *Csokonai Kiadó* megjelentette, a könyv elfogyott.

(Ma persze azt gondolom, hogy nem három, de legalábbis tizennyolc évig kellett volna pihennie, most ugyanis egy kicsit másképpen – és kicsit jobban írnám meg.)

Ezt a részletet, ami a kezem ügyébe került, szintén folyóiratbeli megjelenésre szántam, de valamiért félre tettem, nem dolgoztam rajta. Végigpörög az egész cselekmény előttem. A főhőse egy alkotói válságba jutott szobrász, aki az író segítségét kéri: hadd mesélje el a történetét, hátha ez segít abban, hogy újra megtalálja elveszett tehetségét. A szobrász találkozott egy wicca boszorkánnyal, szerelmes lett bele, a boszorkány bevezette őt saját köreibe, s még több sikert szeretett volna varázsolni neki. Csak-hogy hiba esett a varázsigébe: nem az alkotótehetsége, hanem a férfiereje bontakozott ki. Ettől pedig kétszeresen is szenvedett. Egyaránt kielégítetlen maradt a vágya és szobrászkészítése. A végét nem árulom el.

Bevallom, kicsit már fáradt vagyok – lehet, hogy közbeiktatok egy kis kerékpározást –, de újraolvasom és javítgatom a kiválasztott részletet.

34.

Rozália mély dekoltázsú, testhez simuló, halványtürkiz ruhában volt, amit csillogó, apró virágminták díszítettek. Egy vékony vörös selyemsálat tett a nyakába, haját gyöngyöző hegyikristályokkal kirakott, aranyszínű pánttal fogta össze. Ugyanilyen színű és mintázatú volt az öv a derekán, ami tökéletesen kiadta formás idomait.

Bertalannak előző nap csak annyit mondott, mikor a férfi megkérdezte, hogyan illik felöltözni a Lammas ünnepére, hogy legyen könnyed, de elegáns. Nyári nadrág, világos ing. És kösse lazára a vörös nyakkendőt.

„Készüljön föl arra is – tette hozzá az öreg udvari kapu előtt –, hogy ez nem szokványos bál. A szabadban rendezik, olyan, mint egy piknik. A nyári napforduló utáni negyvenedik nap, az új kenyér táncos ünnepe.”

„Táncban nem vagyok túl jó”, szabadkozott Bertalan.

„Ha nem gondol rá, önkéntelenül átveszi a föld rezgéseit. Nem maga irányítja a mozgását, hanem a mozgás irányítja a testét.”

A férfi csöndes megadással nyugtázta a rejtélyes mondatot. Este hétre érkeztek meg, Bertalan úgy becsülte, hogy összegyűltek legalább harmincan, negyvenen. A tér tágas volt, egy kisebb rét szélén álltak. Bal oldalon egy náddal benőtt tó terült el, vadmeggyfák és csipkebokrok ölelték körbe. Nem messze fölsejlettek egy ligeterdő körvonalai.

„Magánbirtok – mondta Rozália –, a coven vezetője vásárolta az után, hogy megalakultak. A coven a csoport hagyományos boszorkány elnevezése. Úgy tudom, száznál több van már belőle az országban.”

Rozália elmondta, hogy a csoportok rendszerint kisebbek. Némelyek szigorúan tartják magukat a tizenhárom főhöz, mások csak hét embert engednek maguk közé, ennek oka pedig a hetes szám bűvös kisugárzása. Néha találkoznak más csoportokkal – innen derült például az is ki, hogy ez a legnagyobb covenek közé tartozik, negyven fővel működnek.

„Bevallom, egyáltalán nem így képzeltem el a boszorkányokat – szolt Bertalan. – Inkább olyan érzésem van, mintha tündérek lennének itt.”

Körbemutatott a kisebb sokadalmon. Többségük fiatal nő volt, akadt köztük néhány férfi is.

Bertalannak feltűnt, hogy mindegyik nő sálat vagy vékonyabb selyemszalagot visel, ki a nyakán, ki derekára kötve, öv helyett. Mély dekoltázsú

vagy átlátszó, bő ruhát öltöttek. Némelyik ruha Bertalant egy sokat sejtető hálóingre emlékeztette, bár nem nagyon volt jártas a női divatban. Azért jólesően legeltette szemét egy-egy fenék körvonalain.

Kisebb csoportokba verődve beszélgettek. Egyik lány egy félig korhadt fatörzsön ült és gitározott, egy másik fuvolán játszott. A legtöbbször kezében pohár volt, valamilyen sűrű, sárgásbarna szirupot iszogattak.

Rozália fölemelt két poharat, az egyiket Bertalannak nyújtotta.

„Ne ijedjen meg, legalább olyan finom, mint amilyen ocsmány a kinézete! Mi van benne? Vadvirágméz, meztelen szűzlányok taposta gyümölcsök leve, némi kakukkfűvel, akácvirággal, mezei virágok harmatával, de ami a legfontosabb: jól elkeverve a szárított gomba porával. Legalábbis ez a szokásos recept.”

„Hallottam, hogy bizonyos gombák hatása hasonlít a kábítószerkéhez. Csak nem azt akarja mondani, hogy a boszorkányszombat egyúttal drogpárti is?!”

„Drogpartinak azért nem nevezném, de valóban van az italban egy bizonyos psilocybin tartalmú benanosis. Ez a gomba neve, a magiszter azt külföldről szerzi be. Higgye el, sokkal pazarabb, mint bármilyen szesz ital. Mentális hallucinációkat okoz, és a valóságban is megnyílik egy másik világ, észrevétlenül lépünk át az észlelés kapuin.”

„De ugye, nem lehet túladagolni?”, kérdezte óvatosan Bertalan.

„Mindent túl lehet adagolni. Az ételt is, meg vitamint – és a szerelmet is. Ha megiszik az ember három-négy pohárral, már hatásos. Utána nem kívánjuk. De a halálos adag ennek a hatszáznegyvenszerese. Hasonlítsa csak össze az aszpirinnel: ott már a kétszázszoros is halálos, és a nikotinnal a húszszoros adag! Egy dologra viszont nagyon kell vigyázni: csak a jó humorérzékű és egészséges önbizalmú embereknek való. Magának szerintem kiváló a humorérzéke.”

„Humorérzék? Inkább hajlam a groteszk látásra. Ami pedig az önbizalmat illeti, a barátom, akivel a galériában megismerkedett, azt szokta mondani, hogy nekem aztán szemtelenül nagy önbizalmam lehet, mert ilyen szobrokkal a közönség elé merek állni. Pedig a legjobbban éppen az önbizalom hiányzik. Csak igyekszem leplezni.”

„Majd vigyázok rád! Ugye, nem baj, ha tegeződünk? Itt egyébként is tegez mindenki mindenkit. Gyere, bemutatlak néhány barátnőmnek.”

Rozália élénken járatta körbe tekintetét, belekarolt a férfiba, minden-hová röptetett egy mosolyt, s úgy viselkedett, mintha ő volna az est házi-asszonya. Bertalan észrevett egy rózsaszínbe öltözött, fekete hajú, feltűnően vörös ajkú, Kleopátra-frizurás leányt, aki széles mosollyal és légies léptekkel közeledett feléjük. Rozália megemelte a poharat, baljával átkulcsolta Bertalan kezét.

„Ha megtörténik a beavatásod, onnantól egymáshoz fogunk tartozni.”

„Miféle beavatás? Boszorkány leszek?” kérdezte Bertalan.

„Ez nem boszorkányság, hanem tündérség. Még leléphetsz, ha nincs hozzá kedved... – nem tudta befejezni. – Lám, lám, itt van a kedves tündérek egyike!”

„Fanni”, mondta a lány, és a kézfogás helyett háromszor hozzáérintette hűvös arcát a Bertalanéhoz. Rozáliát ugyanígy köszöntötte.

„Téged avatunk ma?, kérdezte Bertalan, és belekortyolt a szirupba.

Bertalan bólintott, és kicsit lentebb bicsaklott hirtelen elnehezült feje. Kezdte érezni az édes, sőt, kissé émelyítő koktél hatását. Szívárványszínbe hajlottak át a közeli vadmeggyfalombok. Halántéka körül szokatlanul intenzív, mégis kellemes zsibbadás terjedt. Közben még erősebben szorította meg Rozália kezét.

35.

A zene elhallgatott, mindenki elcsöndesedett. Egy magasabb, negyvenes, bordóruhás nő megrázott egy ezüstcsengőt. A társaság elindult a tó felé, ahol már elő volt készítve a tábortűznek való farakás, mellette egy dobogó, amire egy férfi lépett föl. A fején magas, égszínkék süveg volt, melyről színes szalagokat lengetett a szellő. Süvege alatt egy pánt tartotta a kicsi maszkot, mely csak a szemét és az orrát takarta. Az aranyvégű szarvakat előbb szinte észre sem lehetett venni a színes szalagoktól.

„Testvéreim a Földanyában, napnyugtától napnyugtáig ünnepeljük a Tündéréjszaka Boszorkányszombatját.”

„Ő Alfonz, a magiszter – súgta Rozália. A társaság közben egy kört alkotott. – Alfonz nyitja meg a bált. Elmondja, amit a szertartáskönyv előír az ilyen alkalmakra.”

„A wiccában hagyományosan nyolc ünnepet tartunk számon, melyek az esztendőben nagyjából egyenlő távolságokra esnek egymástól. Eleink idejében a boszorkányok ünnepeit boszorkányszombatoknak hívták. Mi, tündérboszorkányok is megtartottuk ezt az elnevezést.”

A körben állók ütemesen bólogattak. Amikor a magiszter, fölemelte a poharát, mindenki egyszerre itta ki italát az utolsó cseppig. Szorosabb kört alkottak és előrébb léptek, a vállak összeértek. Lassú oldalmozgásba kezdtek, jobbra és balra, jobbra és balra, az egymást érintő testek ugyanazt a ritmust vették föl. A kör finom hullámvásba kezdett. Egy lány lépett a máglya mögé helyezett dobhoz, s amikor Alfonz szünetet tartott, rávert a bőrre. A mély bűgás beleúszott a magiszter szavaiba.

„E napok fontos fordulópontok az évszakok változásában és az egész dicső természetben, az egyetemes mindenségben – folytatta Alfonz. – Mi megünnepeljük a természet virágba borulását, az ősök szerelmét és termékeny nászát. Kisütöttük az új kenyeret. Miután meggyújtottuk a tüzet, mindannyian szelünk belőle. A vidámság megáldott ünnepén ugyanúgy örülünk az éledő természetnek, mint a kiforrott életnek. Örömeinknek a közepén az áldozat áll. A Természet tökéletes és bölcs egyensúlyban működik. Ha valamit el szeretnénk érni, valamit fel kell ajánlanunk. Le kell mondani valamiről, hogy a lemondásban szabadok lehessünk. Mindenki maga dönti el, hogy miről mond le.”

Bertalan próbált figyelni a magiszter szavaira, míg az egyre gyorsuló dobolás hatása alá került. Alfonz az áldozat gyanánt följánlott lemondásról beszélt. Bertalan arra gondolt, ő vajon miről mondana le. Ehhez azonban azt kellene megfogalmaznia, hogy mit szeretne elérni. „Rozáliát szeretném – mondta magában. – Ez vajon milyen áldozatot kíván?”

„Most pedig az Ezüstvér szellemében, nyelvünk alatt az új kenyér ízével, megemlékezünk összes tündértársainkról, gyönyörű tánccal köszöntjük őket a tűz körül. Tánc közben összefonjuk hajunkat színes szalagokkal, növények indáival, szikrázó széllel, amely a Létezés Hálóját jelképezi. Galagonyaágak tüzeből gyújtunk napként izzó, narancsszín gyertyát Flóra Istennőnek, Virágok Uralkodójának. Áldás nektek!”

A ringatózás közben elcsitult, a dobszó elhallgatott, és Bertalan enyhe szédülést érzett. Inkább jólesett, mintsem zavarta volna a szelíd émelegés. Az egymás mellett állók háromszor megcsókolták egymást. Minden-

ki letérdepelt, két karját előre nyújtva, tenyerét kifeszítve a fűre, háromszor megcsókolta a földet is.

Bertalan követte a többieket. Zavarban volt, miért csókolja ő a földet. Arra gondolt, hogy meglehetősen ostoba ötlet volt fehér farmerban jönni, a fű beletörődik a nadrágjába, és befoghatja majd munkásruhának ezt is.

Ekkor Emma, a főpapnő, a bordó ruhás hölgy lépett Alfonz helyére.

„Örömünkre szolgál, hogy néhányan ismét készültetek meglepetéssel. Lesz ének és vers, akrobatikus tornamutatvány, egyedi tánc, Mirabella testvérünk elhozta nekünk nemrég megjelent könyvét, amelyből felolvassuk, majd dedikálja az érdeklődőknek. A műsort a tűz meggyújtása előtt mutatjátok be. Előtte megismerkedünk az új tagjelöltekkel, akiket az eddigi gyakorlatunk szerint éjfélkor fogunk felavatni!”

36.

Kiderült, hogy tényleg Bertalan volt az egyetlen beavatásra váró. Eredetileg hárman jelezték, hogy az új kenyér báljára vendéggel érkeznek, de az egyik lány, aki már hetek óta erre az alkalomra készült, előző nap törte el a lábát. Covenerjének (a meghívónak vagy vezetőnek) viccesen fel is róták, hogy nem vgyázott rá. Elő kellett volna készítenie a védelmét.

A másik egy negyvenéves asszony lett volna. Gyereket szeretne. Eddig nem sikerült megfogannia, és azt gondolta, a wicca praktikák segíthetnek ebben. A férje azzal fenyegette meg, mesélte barátnője, hogy ha részt vesz ezen a „hókuszpókuszon”, beadja a válópert. – Neki nem kell „varázsolt” gyerek, inkább jelentkezzenek egy „bizonyítottan eredményes” lombikbébi programba.

Emma megkérte Bertalant, hogy beszéljen magáról egy kicsit.

„Szobrokat készíték”, mondta a férfi.

„Ez nagyszerű! – kiáltott föl Emma. – És helyzeti előnyben is vagy.”

Bertalan mindkét szemöldöke fölszaladt: „Helyzeti előnyben?”

„Mert hiszen a művészet a mágia egyik legnemesebb fajtája! Milyen szobrokat készítesz?”

„Tudok portrét is, lovakat, madarakat, ami kell. De mostanában inkább az emberi test és annak különböző részei foglalkoztatnak.”

„Torzók?”

„Bertalan előszeretettel ötvözi a szobraiban az arcot és a feneket”, válaszolt Rozália a férfi helyett.

„Erotikus szobrok? Ezt szeretem!”, örvendett Mirabella, akinek könyve jelent meg.

„Én nem így nevezném – mondta Bertalan. – De miért ne? Legyenek erotikus szobrok. Attól függ, ki mit lát bele. Én tulajdonképpen a járásokat és nézéseket tanulmányozom. Ki hogyan megy, hogyan néz, hogyan jár a fenék, a tekintet: abban az ember egész sorsa és jelleme benne van.”

„Ez igen bölcs dolog – szólalt meg Alfonz. – És te mennyire ismered a saját jellemed és sorsod?”

Alfonz a veséjébe lát, gondolta Bertalan. Tényleg félt szembesülni a ténnyel, hogy saját magával nincs tisztában. Ezért kutat és figyel mindig másokat. Eltöprengett volna még rajta, hogy miért nem képes önmagát kívülről látni, de megkezdődött a műsor.

37.

Ránéztem a felvevő memóriakijelzőjére. Még vagy kétórányi hanganyag ráfér. Megint az utolsó busszal tudok csak hazamenni, de az idő sürget. Szükségem van Bertalan történetére.

Megtudtam még, hogy Alfonz családapa, köztisztviselő, mellékállásban tündérboszorkány. Mondhatni, családi hagyomány náluk a mágia. A dédnagyanyja jósnő volt, a nagymama spiritiszta, az anyja kártyavetéssel foglalkozott. Alfonz meggyőződése, hogy a boszorkánysághoz nem kellenek különleges képességek, csak meg kell tanulni látni. Legtöbben elfojtják magukban ezt az akaratot.

Sokak szerint a boszorkányság a „zöld béke” vallása. Lelkes és aktív környezetvédők: templomukat tartják tisztán, hiszen az egész természet a templomuk. Nem ismerik sem az ördögöket, sem a démonokat, vagy az ártó, lidérces szellemeket, noha jól ismerik az ördöginek vagy démoninak nevezett ártó szándékokat. Az a legfontosabb, hogy harcoljanak ellenük. Szeretnék fölleveníteni és megőrizni a helyi és egyetemes mágikus kultuszokat, a különböző, hiedelem alapú hagyományokat. Nincsenek dog-

máik és olyan tanításaik, melyeket kötelező elhinni vagy követni. Foglalkoznak ugyan az istenség természetével, ám azt nem írják elő, hogy egyes covenek tagjaiban milyen kép éljen a természetet irányító isteni erőkről.

Csak egyetlen erkölcsi tanításuk van: „Tedd azt, amit akarsz, de azzal ne árts senkinek!” Bertalannak is föltűnt, hogy aznap este legalább tízszer hallotta ezt a mondatot – szinte mindenkitől, akivel egy-két percnél többet beszélgetett. Mintha a saját akarát szabadságának elnyűhetetlen és örök vágya folyton a szabadság korlátaival szembesülne, s a korlátokat tudatosan állítaná maguk elé. Teszik ezt talán évszázadok tapasztalataiból merítve. Túl sokszor kiderült az idők során, hogy az egyik ember vagy egyik csoport szabadságának kiteljesítése együtt jár a másik ember vagy másik csoport szabadságának korlátozásával. Sokszor a saját szabadság jegyében fizikailag is megsemmisítik a másikat.

A társadalmak még nem találtak egyetemes és alkalmas megoldást rá, hogyan szervezzék meg a szabadságot. A szabadság mindig korlátozást, kirekesztést eredményezett. A politikai és gazdasági szabadelvűség nem más, mint a szabadság diktatúrája. S azokból lesznek diktátorok, akik a szabadság zászlóját lengetik. A tündérboszorkányok tisztán látják, hogy a szabadság a korlátokat is megkívánja. De ha már szükség van korlátokra (mert korlátlan szabadság nem létezik), ne a másikat korlátozzák, hanem önmagukat. Ez a „ne árts senkinek!” a leghumánusabb erkölcsi parancs a többi szabadságelv között.

A „tégy, amit akarsz, de azzal ne árts senkinek” nem jelent mást, mint hogy „tégy jót!” Ezért föl sem merül a kérdés, hogy tragédia-e vagy boldogság a szabadság. Önkorlátozó helyett pozitív a célképzete, és a másik ember szabadságát is tiszteletben tartja. Az egzisztencialisták úgy vélik, a sorsában magára hagyott ember tragédiája nem más, mint hogy a sorsa, mert maga alakítja, kizárólag tőle függ. Az egzisztencialisták nem hisznek semmiben, mert nem hisznek a „másik” emberben. A tündérboszorkány ezért anti-egzisztencialista. A létezés számára nem tragédia, hanem boldogságforrás. Gyakran szembesül azonban a ténnyel, hogy az ember nem felnőtt. Erkölcsi parancsát ugyanis csak a felnőtt tudja betartani, az olyan felnőtt, akinek ítélőképessége megengedi, hogy különbséget tudjon tenni a saját érdek és a másik ember érdeke között. Nem gondolja, hogy ami jó neki, az szükségszerűen jó a másik embernek is.

Sokan keresztyénellenesnek tartják őket, a tündérboszorkány viszont tiszteli az egyistenhívőt. Úgy gondolja, a hite helyett az embersége sokkal fontosabb. A varázslás és a csoda között sem tesz különbséget, mindketőben a szakrális megnyilvánulását látja. Az ember szakrálissal való kapcsolata emberlétéhez tartozik hozzá. Ha valakit szentté lehet avatni azért, mert bizonyított csodatevés, mondjuk, egy csodás gyógyulás kapcsolódik hozzá, úgy a gyógyító varázslás is szent cselekedet. Ők szentként tekintenek mindenre, ami életet ad, vagy a növekedést szolgálja.

Mindazonáltal nekem inkább úgy tűnik, a tündérboszorkányság a dekadencia terméke. Szembesülve a „lehetségesség hiányával”, a modern kor embere a tehetetlenség súlyát érzi. A nyugati kultúra elmúlt ötszáz évét mérlegre tevő Barzun szerint mára elfogytak a művészet és az élet „hogyan”-jai, és a fáradtság vagy unalom mellett ez a hiány meglehetősen frusztrációt okoz. S ha az embert megfosztják a lehetőségeitől (a lehetőségességtől), vagy agresszívvé válik, vagy beleszelídül valamilyen misztikus áhítatba. (Olyan ez, mintha egy álomvilágban élne.)

A keresztyénységet az „önmaga létét is tagadó” globális pénzhatalom támogatásával sikerült megfosztani Krisztus élő jelenlététől, nem sikerült viszont elkendőzni a bajt. A betegség beismerése az új hitek és vallások utáni keresgélés. Nyugaton pogány kultuszok sora jelent meg (az alternatív keleti vallások mellett). Az antikrisztusi pénzhatalom örül, ha az embereket világi gondolkodásra sarkallja, a totális engedelmesség kényszerét némi gyakorlatias agresszióval álcázva. Arra azonban nem gondol ez a hatalom, hogy éhsége nem más, mint önmagát fölfaló vágy.

38.

Bertalan szeme sóvárogva időzött el az egyik lányon. Mint megtudta, Lilinek hívják, teljes nevén Liliomnak. Liliom vállán egy indákkal körbefont háromszöget ábrázoló tetoválást látott, a fölöttébb izgató, átlátszó könnyű blúz alatt pedig piercinget vett észre a lány mindkét mellbimbóján. Nem elég, hogy a blúz átlátszó, ráadásul a mellét is csak félig takarja. A blúzon átvillanó világos szeplők mögé odaképzelte a holdat és az egész tejútrendszer.

Bertalan nem tudta levenni szemét a lány melléről. A fűben ültek, a férfi bal karjával a lány csípője mögött támaszkodott, bal lábát maga alá húzta, jobbát kinyújtotta. Nem az izgatta, hogy a farmerbe beletörik a fű. Férfiassága duzzadni kezdett az ölébe áramló vértől. Hatalmasodó ösztönei miatt lopakodott át fülén a szégyen. Kicsit arrébb Rozália egy fiatalemberrel beszélgetett. Úgy tűnt, mintha Rozália flörtölne vele.

„Tudod, mi a legjobb? – suttogott Bertalan fülébe Liliom. Ettől a férfi teljesen felizgult. – A reinkarnációhoz nem is kell igazából meghalni.”

Bertalan is gyakran hivatkozott a reinkarnációra, tudniillik, hogy ő a szobraiban születik újjá, és azokban él tovább. Nem gondolta, hogy erről éppen most kellene beszélgetni, inkább a lány mellbimbóit bűvölte.

„Sok tündér kedveli a szokatlan testdíszítést, de csak a maga örömére. Még az sem fontos, hogy sokan lássák. Van egy gyönyörű tetoválásom...”

A lány felhúzta szoknyáját, Bertalan követte a mozdulatot. A vénuszdomb fölött egy szivárványszín tollazatú madarat látott. A lányon nem volt bugyi, madara a sarló formájú, borotvált fanszörzetről rugaszkodott a repüléshez.

A lány megfogta Bertalan kezét, odahúzta az öléhez.

„Érintsd meg!”, mondta, és becsukta a szemét.

A lobogó tűz fényében Bertalan ujjai hozzáértek a lány puha bőréhez. Észrevette, hogy Liliom ölének csak finom dísze a sarló, egyébként gondosan borotvált mindenhol. Ekkor hirtelen lecsillapodott. Bertalan meglepődve tapasztalta, hogy nem kívánja a nőt. Az érintés megszüntette a feltörő vágyat. Úgy érezte, mintha nem a meztelen ölet érintette volna, hanem a tetovált madarat tartaná tenyerében.

Végigsimította a lány egész testét, megállt az arcánál. Ha valaki mesziről látja őket, könnyen azt hiheti, hogy szerelmesen néznek egymásra. Bertalan megcsókolta a lány homlokát.

„Szép vagy, kis tündér”, mondta.

Odament Rozáliához. Közben arra gondolt, hogy a lány nem is kínálta föl a testét, csak azt fejezte ki, hogy mit gondol a szabadságról. Bertalan erről később igen változatos tapasztalatokat szerzett.

39.

„Éjfél felé közeledett az idő. Alfonz négy nő és három férfi kíséretében, akik hosszú, égő gyertyát tartottak két kezükkel a fejük fölé, egy öblös üvegkehelyből ráloccsantott a tűzre egy kis folyadékot. Ettől hirtelen magasra szöktek a lángok, és kékeslila fényben kezdett táncolni a tűz – mesélte Bertalan. – Felszabadultnak éreztem magam és könnyűnek. Szerintem nemcsak a három pohár gombás sziruptól, hanem a meglepődöttségtől. Attól, hogy az iménti erotikus vágy egyik pillanatról a másikra alakult át bennem szépséggé. A gitárt és a fuvolát fölváltotta a dob és az ének. Mindenki táncolni kezdett a tűz körül. Néhányan elkezdték ledobálni magukról a ruháikat.”

Alfonz egy boszorkánytört, Emma egy kelyhet fogott a kezébe. A tüzet négyszer körbejárták a táncolók gyűrűjében. Elhelyezték a tárgyakat a laposra csiszolt gránittömbön, amely most oltárként szolgált. Alfonz a tőr hegyét négyszer belemártotta a kehelybe. A tőrrel mind a négyszer nagy köröket rajzolt a levegőbe, mintha kihalált volna egy-egy szeletet az égből.

Ekkor Rozália kiragadta Bertalant a tűznél táncolók közül. Levetette ruháját, csak a vörös csipkés szélű bugyi maradt rajta. Ujjbögynyivé duzzadt bimbói sötétbarnán fénylettek ki rózsaszín redős udvarukból. A férfiről letépte az inget.

Alfonz felemelte a tört, és Rozália kezébe adta. Bertalan megrémült, hogy az avatás helyett talán fel akarják áldozni. Olvasott is már ilyen történetekről, de úgy vélte, ma ez már teljesen elképzelhetetlen. Alfonz imájának szavai is vészjóslóan csengtek vissza fülében. A félelem azonban éppen csak átfutott a gerincén, s már meg is szűnt.

Emma a kelyhet tartotta, átnyújtotta Bertalannak. Rozália végignyalta a tört, s megvágta vele a nyelvét. A véres tört belemártotta a kehelybe.

„Igyál!”, mondta Bertalannak.

Bertalan ivott egy kortyot az italból. Rozália kivette kezéből a kelyhet, és a maradék folyadékot ráloccsantotta a férfi mellkasára. Az édes, ragacsos lé lassan végigfolyt a mellén, le a köldökéig. Rozália lehúzta róla a nadrágot. Megcsókolta, s a még vérző nyelvvel követte a csorgást a férfi hasán, ölén és combján, egészen a földig. Végül a földet is megcsókolta.

„Ölelj át!”, mondta, és ő is átkarolta a férfit.

„Öltözzetek át az égbe, és menjetek be a házba!”, szólalt meg Alfonz.

Elindultak. A többiek karéjban táncolva, ki meztelenül, ki majdnem anyaszülten követték őket a tó mellett. A vadmeggyfák mögött fölsejlett egy kis házikó. Hallották a monoton éneket, amely előbb egyre erősödött, majd lassan elhalkult.

*Töröm, vágjad, kelyhem öleljed,
Minden bájban a magasat leljed,
Vérben a fényt, körben az egeket!
Szállj ki a testből, és szabadulj meg,
Csókkal imádjuk meztelen öledet!*

Bertalan később csak arra emlékezett, hogy bent Rozália meggyújtott egy méceset, és lefeküdtek az ágyra. Visszaidézte a különös bájoló utolsó sorát. „Csókkal imádjuk meztelen öledet” – egy langyos és ködös, puha, álomszerű kép társult a vershez: Rozália szinte kiszívja a szájából minden erejét, a tarkójánál fogva, fejét az ölébe húzza.

„Gyémántszemölcs”, suttogta a kábulatban, sírva-hörögve felszakadó lassúsággal. Jobb tenyerét a nő hegyes mellbimbója bizsergette, és egyre alább csúszott Rozália hasán. A nő köldökén, a csinos mélyedés fölött a bőrben, egy apró, gyémántnak tűnő piercing volt. Piciny kereszt képezte a gyémánt testét, azt két apró láncszem kapcsolta a drágakőhöz, a kereszt úgy feküdt bele a köldökmélyedésbe.

Az asztalon égő karcsú méces táncoló-remegő káprázatfényében Bertalan úgy látta, mintha hirtelen elpattant volna a bőrtől e gyémánt szemecske, és szikrázva röpködte volna körbe Rozália finoman kidomborodó hasát. Bertalan a feszülő ruha alatt is megfigyelte a test eme tökéletességét. Soha nem kedvelte a horpadt hasú nőket, számára a nőiességhez hozzátartozott nemcsak a fenék és a mell, hanem az arc és a has domborulata is.

Mintha egy tündér táncolt volna fölötte. Feje a gyémántszem volt, teste a kereszt. Rozália teste is lebegő kerestté változott, tekintete gyémántként ragyogott, de nem volt olyan metsző és hideg a fénye.

Vajon miért nevezte Bertalan gyémántszemölcsnek a piercinget Rozália köldökében? A stigma itt egy önként vállalt jel, amellyel annak viselő-

je valamire utalni szeretne. Ha Bertalan jobban megfigyelte volna, pontosan milyen formájú a gyémántszezmről lelógó kereszt, már akkor észre vette volna, hogy az egy „füleskereszt”, ami az egyiptomi „anh” hieroglifából származik. A huszonnégy meghatározó keresztmótvum közül ez leginkább a görög tau-keresztrel rokon, amit Szent Ferenc és Szent Antal keresztjeként ismerünk. Ez egy nagy „T” betű, s a függőleges fölső szár helyett egy kör van a keresztben, ez az úgynevezett „fűl”.

A Rozália köldökén lévő kereszt ezzel a fűllel kapcsolódott a gyémánt foglatában kiképzett láncszemhez. A hieroglifa jelentése meghatározó a hordozó és a jel viszonyában. Az „anh” nem más, mint az „élet”. – Ha a szövetség jeleként értelmezzük a szemölcsöt vagy az anyajegyet, úgy Rozália azt szeretne volna kifejezni, hogy ő az Élettel kötött szövetség.

A táncoló gyémántszezőcs szikrái elől Bertalan úgy sem tudott menekülni, hogy becsukta a szemét. Mintha egy óriási virágszirom belsejébe került volna, mámorosan Rozália nedves csiklójához ért az ajka, majd mély lélegzetet vett, és teleszívta magát egy olyan érzéssel, mint amikor valaki átöleli az egész csillagmindenséget.

Honnan is tudhatta volna Bertalan, milyen lehet a csillagokkal ölelkezni, csak azt érezte, hogy vakítóan fehér a fény, s a teste ezüstporrá foszlik. Csak lebegett, szikrázó ezüstporként, és ebben a szerteröppenő csillagmindenségben rögtön el is aludt. Így nem tudja, mi történt pontosan azon az éjszakán, mert csak hajnalban tért magához. Rozália beszámolója szerint nem a testük szeretkezett a házban.

„Azt mondtad, hogy 'gyé-mánt-sze-mölcs', egészen lassan, szinte szótagolva. Igen, ez valóban az én jelem, a megkristályosodott örökkévalóságba sűrítve bele az életet. Aztán te elaludtál, de én beléphettem az álmodba. Tudom, hogy miről álmódtál az ölemben. Magadhoz szorítottál, és úgy repültél. Annyira szorítottál, hogy akaratlanul és egészen átfolytunk egymás testébe. Nem erőltettem, hogy hatolj belém, pedig nagyon szerettem volna. Gyönyörű volt ez is, talán még több volt, mintha a magadévá tettél volna. Mindig is tiszteletben tartottam, hogy a szexet nem szabad megszezteleníteni, de ez egyenesen a tiszta szeztés volt.”

40.

Adós vagyok még Bertalan aznap esti beszámolójának végével. Engem is elragadtak kissé Rozália érzéki és lelkesült szavai.

„Hajnalban megmosakodtunk a harmatban. Már mindenki fent volt, illetve sokan még le sem feküdtek. Közösen reggeliztünk, a még finoman parázsló máglya mellé húzódtunk. Mindenki kapott egy vékony szeletet, szinte csak harapásnyit az új kenyérből. Azt ettük, de nekem nem esett jól. Kicsit sötlan volt és sűrű. Fájt a fejem. Aztán szedelődzködtünk, úgy ahogy rendbe hoztuk magunkat, és elindultunk. Amikor megkérdeztem, hogy nem kell-e estig maradnunk, Rozália azt mondta, hogy mindenki akkor megy haza, amikor akar.”

Végiggondolva Bertalan viszonylag éles rajzolatú emlékfoslányait a beavató szertartásról, följegyeztem, hogy noha a testiséget szent dolognak tartják, sajátosan értelmezik a szentséget. A covenek többségében ki nem mondott szabály, hogy nem vesznek föl kiskorú tagokat. Még a kamaszok tekintetében sem tartják szerencsésnek, ha azok nyíltan találkoznak a szexuális szimbólumokkal, nem beszélve arról, hogy a szexuális nem csak a jelképek szintjén mutatkozik meg a szertartások során.

A „hetedik alapelv” szerint a szex szent dolog. A wicca-bálban többen közöszültek egymással, de ennek Bertalan akkor nem volt a tanúja, és ha igaz, amit Rozália mondott, résztvevője sem. Alfonz sem szeretkezik más tündérboszorkányokkal, mert hű a feleségéhez. A házasság ugyanis szintén szent dolognak számít.

Az első hat alapelv közé tartozik, hogy az istenség, a természetfölötti erő kétpólusú, van tehát férfi, és van női oldala, csakúgy, mint a jin és a jang metaforájában. Az mindenben jelen van, ugyanúgy megnyilatkozik az óceánokban, mint az alig látható homokszemben. A természetfölötti erőt a természet minden részletében megtalálni, leginkább azonban maga a Föld ragadható meg. Ezért kell ráhangolódni a föld energiáira, bekapcsolódni a természet energiaáramlásába.

A minden ember számára eleve adott pszichikai erőről és mentális képességekről Alfonz is beszélt, mikor azt mondta, hogy elsősorban ezt kell fejleszteniük a tündérboszorkányoknak. Az erő segítségével lehet képes az ember a spirituális utazásokra. De az utazást teljesen haszonta-

lan úgy elkezdni, ha csak a legkisebb kétely is fölmerül, hogy vajon működni fog-e. Arról már megoszlanak a vélemények, hogy a spirituális utazás fölfogható-e a reinkarnáció egyik formájának. A tündérek ugyanis hisznek az újjászületésben, de nem mindenki ugyanúgy értelmezi azt. Van, aki úgy képzei, hogy a lélek egy új testet kap, mások azt gondolják, hogy a lélek visszakapcsolódik a kozmikus energiába. Megint mások azt vallják, hogy csak egyetlen lélek van, ezen osztozunk valamennyien, de különböző testekben. A legtöbb tündérboszorkány célja az, hogy a nyomára bukkanjon, milyen testekben élt már korábban.

A spirituális utazás célja nem a térbeli távolságok legyőzése, inkább az idő múlásának semmissé tétele. Néhányan ama titokzatos szer létezését sem vonják kétségbe, amellyel késleltetni lehet a fizikai test halálát. Nem az örök élet receptjét találták föl, csak a halandóság határát tolták messzebb az időben. Alig észlelhető a fizikai test öregedése, emberöltőkön át is fiatal maradhat, aki részesült a különleges beavatásban. Titokban kétszáz éves tündérekről is suttogtak, az igazság ezzel szemben az, hogy a fiatalság belülről fakad, a vitális energia sugárzik a lélekből a testbe. A varázsszer csak arra jó, hogy az életerőt a benne való hit fokozza, s így a szabad akaratot ne korlátozza az idő múlása fölött érzett kétségbeesés.

A hetedik alapelv a testiség, a szexualitás szentsége. A tündérboszorkányok tisztelik a szexet, így az nemcsak a gyönyör forrása, hanem a felelőssége is. Két test egyesülésében a mindenség két része talál egymásra. Az oltárra helyezett kehely és boszorkánytőr a férfi és női nemi szervet jelképezi. De nemcsak ebben látnak szexuális szimbólumot, hanem szinte mindenben, amit akár a természet hoz létre, akár az ember épít, vagy alakít. A vagina jelképes hangsúlyozása talán kevésbé fontos, mint a fallikus szimbólumok kialakítása. A tündérboszorkány, már amennyiben nő az illető, egy élő, járkáló vagina, s törekszik arra, hogy hangsúlyozza erotikus nőiségét. A női minőség van jelen a megtermékenyülő földben és a minden ősiséget hordozó vízben, a barlangban és virágban, minden lakóhely nőnemű, sőt, minden edény és láda, kert és gyümölcs. Női jegyeket hordoz a bölcső és koporsó, vagy a porainkat rejtő urna is.

Viszont a fallikus jelenlétre mintha kevésbé ügyelt volna a természet. Ezért találtuk ki a piramist és az Eiffel-tornyot, a felhőkarcolókat, a ceruzát vagy autót is. Azt mondják, hogy az autó a pénisz meghosszabbítása.

Pedig ha minden nő wicca lenne, senki nem érezné, hogy nagy autót kell vásárolnia. A tündérboszorkány asszonyok szerint a méretnek semmilyen jelentősége nincsen. Az örömet nem a kulcs elfordítása jelenti a zárban, hanem a kulcs és a zár egymásra találása.

Örökifjú tündérek és szipirtyó-boszorkányok is a mesék hősei, vajon miért maradt fenn a hagyomány, hogy a boszorkányok meztelenül ünnepelnek? A rituális meztelenségnek nagy szerepe van a mágikus gyakorlatban. Emlékezetem szerint számos rituális szövegben szerepel a meztelenség, de nem tudtam fölidézni a szövegeket. Annyi mindent fölösleges megjegyezni, elég, ha arra emlékszik az ember, hol találja meg az információt, ha szüksége lenne rá. Adandó alkalommal elő is vettem a Daleth álnéven megjelentetett könyvet, melyet még akkor olvastam, mikor előadásaimhoz gyűjtöttem anyagot. Furcsa, de a szövegkörnyezetre nem igazán emlékeztem, csak arra, hogy ezt a részt egy Dürer-metszet illusztrálja: *A négy boszorkány*. Rögtön meg is találtam a keresett passzust.

Számos grafikán, festményen látni meztelen boszorkányokat, középkori kódexekben, ősnymtatványokon, könyvillusztrációkon, 19. századi élclapokban. Egy ógörög vázafestmény lehet az egyik legrégebbi, boszorkányokat bemutató kép, melyen a holdat akarják leszedni az égről. De a leghíresebbek bizonyára Goya rézkarcai. *Caprichos* sorozatával fölöttébb nagy felháborodást keltett a papok és álszentek körében, hiszen többnyire éppen őket figurázta ki. Ez a szóban forgó Dürer-metszet az ártatlan illusztrációk közé tartozik, olyan, mintha a három grácia lenne előttünk, azzal a különbséggel, hogy nem hárman, hanem négyen vannak.

Daleth írja, hogy a boszorkányság jelképrendszeréhez, mitológiájához és tényleges gyakorlatához ősidők óta elválaszthatatlanul tartozik hozzá a rituális meztelenség. Charles Godfrey Leland boszorkánykönyvére hivatkozik (a szerző szerint ez a könyv az itáliai boszorkányok sokáig titkosan őrzött tanításait tartalmazza, és ez a szöveg került át a modern boszorkányok szöveggyűjteményeibe). Az ősboszorkány így szól követőihez:

*„Szabaduljatok föl a rabszolgaság alól!
Legyetek szabadok teljesen!
Ennek jeleként gyűljetek össze meztelenül,
Együtt a férfiak és a nők!”*

Tovább olvastam, majd az Árnycsokor Könyvére való utalásnál megálltam. Bevallom, erre a részre nem emlékeztem. Most is csak azért tűnhetett föl, mert Bertalan az Árnycsokor Könyve hibás másolatának tulajdonította, hogy balszerencsés lett a tündérboszorkánnyá való átváltozása. Az Árnycsokor Könyve állandó részében, az első általános, mindenkire érvényes fejezetben ez áll: „Meg foglak szabadítani titeket a szolgaságtól, s annak jeleként, hogy igazán szabadok vagytok, gyűljetek össze meztelenül, s így táncoljatok, daloljatok, ünnepeljétek és szerelmeskedjétek!”

Szintén találtam egy hivatkozást a wiccára. A tündérboszorkányok szerint a meztelenség is elősegíti az emberi test rejtett energiáinak felszínre törését, kiáramlását, ennek köszönhető, hogy a mágikus rítusok sokkal hatékonyabbak. A csoporton belül mindenki egyenlő, a meztelenség kifejezi az álszeméremtől és képmutatástól mentes természetes életérzést. Vannak, akik a meztelenséget kifejezetten azért tartják fontosnak, mert nem fogadják el a szerintük kreált ellentmondást a tiszta lélek és tisztátalan test között. A lélek és test ugyanis egyaránt tiszta.

„Nem volt tehát semmiféle orgia, amiről a könyvek és babonás történetek rendszeresen beszámolnak, legalábbis én soha nem vettem részt efféle játékokban. Látott már pornófilmet? – kérdezte Bertalan. – Egy átlagos pornó is közelebb áll az orgiához, mint a wiccák testnek szóló tisztelete. A meztelenség még nem orgia. A szertartás része, hogy más alkalmakkor is meztelenre vetkőznek, táncolnak, szeretik egymást. Ne-hogy azt képzelje azonban, hogy ott összevissza adogatja az ember a testnedveit! A bálokon vagy a kisebb összejöveteleken rendszeresen újrajátssza a csoport a természet férfi és női részeinek egyesülését. Ünnepli a termékenységet.”

„Lehet valamilyen titkos kapcsolata egymással a termékenységnek és a művészetnek?”

„Nemsokára megtudtam, hogy tényleg azért esett rám Rozália választása, mert művész voltam. Azt akarta, hogy tökéletesebb szobrokat alkossak a varázslat segítségével. Pedig tudhattam volna, hogy a művészet maga a varázslat. Talán ezért kell most bűnhődnöm.”

Nemsokára azt is megtudtam, milyen átok szállt Bertalanra a varázslat helyett.

A HOMO HEROICUS

Az „önfeláldozó”, a „kívülálló” – és az „abszurd”

Az alábbi írás egy készülő, irodalomértelmezési könyv (*Alkotói attitűdök a magyar irodalomban*) egyik fejezete. A bevezetőben említettem, hogy ezt szántam eredetileg különkiadásnak. De hosszú lett – illetve lesz, mert még nincsen készen. Tárgyalom benne az irodalmi modernség (nálunk a *Nyugat* folyóirattal kezdődő korszak) kérdéseit, valamint az olyan költői és írotípusokat, mint a homo politicus és homo aestheticus, homo ludens és homo moralis, homo memoricus és homo religiosus, a homo ludens. Tehát azt vizsgálom, hogy a közéleti és erkölcsi, esztétikai és vallásos, a metafizikai, emlékező, játékos és más alapalkati adottságok hogyan nyilvánulnak meg egyes életművekben és azok egymáshoz való viszonyában.

Eredetileg nem gondoltam arra, hogy külön kategóriaként kezeljem a heroikus alkotóattitűdöt, inkább a „kívülálló” fogalma körvonalazódott előttem. Nem pusztán arról van szó, hogy egyes alkotók alapmotivációja nem sorolható más művészi viselkedésmódok közé. De nem is arról, hogy ezzel szemben sokakra (párhuzamosan vagy váltakozva) többféle alkotói viselkedés is jellemző; de még a csoporthoz (irodalmi szekértáborokhoz, finomabb fogalmazásban a kánonokhoz) tartozás vagy nem tartozás sem mérvadó. Füst Milán meghökkentően időtálló verseit, prózáját, esztétikai előadásait újralapozva merült föl a kérdés: vajon hová lehet sorolni Füstöt? – Segíthet ebben a mester alakját több írásában megidéző tanítvány, Somlyó György portréja. (Somlyó 1993, 101)

„A megszólaló, a húszéves Füst Milánban olyan kifejeznivalók tolongtak, amelyek nem csupán a magyar nép-nemzeti irány minden hangjában korszerűtlen epigonvonulatának skáláján nem találhatták meg a maguk összhangzattanát, hanem az európai szimbolizmus és impresszionizmus ama csodálatos utózengejében sem, amely ugyanakkor a legaktuálisabbnak látszó irodalmi kórusként hangzott fel magyarul, éppen a *Nyugat* körül. Őbenne már a költészetnek azok az újabb tektonikus katasztrófái jelezték roppant feszítőerejüket, amelyek azóta valóban fel is forgatták a költészet földrajzát világszerte. A fiatal Füst Milánt, bár személy szerint

közéjük tartozott, s akart is tartozni legjobb szándéka szerint, annál kétségbeesettebben, minél nehezebb lett számára ez az odatartozás – alapvető fáziskülönbség távolította el – mely az idővel egyre nőtt – vele induló társaitól. Amit ő volt hozandó a magyar irodalomba, mint utóbb kiderült, nemcsak a lírába, hanem az irodalom teljes területére, az nemcsak az akkor letűnő 'magyar viktoriánus' konzervativizmus millenniumi avultságához képest volt forradalmian új, hanem ahhoz az új s irodalmunkban ugyancsak forradalmi jelentőségű hullámhoz is, amelyet a *Nyugat*-nemzedék ez utóbbival szembe állított.”

Füst Milán tehát kívülálló volt – aki mindig figyelmet érdemelt. Nem hasonlított senkihez, messze állt mindenkitől, „mint a sivatag fája...” – írta róla Nagy Zoltán a *Nyugat* 1914-es kritikájában, kiemelve, hogy kifejezőmódjában, művészi előadásában is különbözött minden más művésztől, „legfőképpen kortársaitól”. (Nagy Z. 1914) Kosztolányi is arról írt a *Világban*, hogy Füst Milán „az igaziakból való, akik nagyon különböznek másoktól, és azt keresik, azt látják, azt markolják ki az életből, ami a világtól elválasztja őket”. (Idézi: Somlyó, 1993, 107) Ez pedig Kosztolányi szerint nemcsak költői színeire, de az életfelfogására és egész művészet-szemléletére is vonatkozik. Nem is versei újszerűségével hatott tehát Füst – hanem elsősorban a magatartásával.

„Ez a magatartás mindenekelőtt a szembenállásé. Egyetlen és feltétlen tiltakozás minden ellen, ami van, mégpedig nem a fennálló rend jelenségeinek, hanem szerkezetének szintjén. Ezért is látszik 'apolitikusnak', holtot lényegénél fogva mélységesen politikus is. Szembenállása és tiltakozása közös a modern művészet egészével, formájában mégis sajátos, végletesen egyedi. Nem az 'átkozott költők' bohém kívülállása, nem is a politikus költők nyílt beavatkozása a közéletbe. Nála a szélsőségesen hangsúlyozott esztétikum az etikum forrása lesz; és megfordítva. A „homo aestheticus” és a „homo eticus” a korban sokak által hangsúlyozott ellentéte megszűnik. A szépség alázatos szolgálata mindenekelőtt erkölcsi erőként jelenik meg. Ez az a költői magatartás, amely elsőnek Flaubert-rel és Mallarméval tűnik föl az európai irodalomban. 'Flaubert első Ádámja egy új fajtanak: az írónak mint papnak, mint aszkétának és mint mártírnak' – írja Jorge Luis Borges. Füst Milán ennek az ágnak közvetlen leszármazottja. (Somlyó 1993, 164)

A Somlyó által idézett Borges-utalásban szó van az askkéta és mártír magatartásról. A „nyughatatlan teljességre törekvés”, a megalkuvásra nem képes művészi alázat, s a szándék, hogy „a legkikezhetősebb anyagot és legállandóbb formát fejtse ki önmagából” szinte predesztinálja arra, hogy „közönségétől a legnagyobb erőfeszítést követelve, hosszú ideig magányosan várjon azokra, akik majd utat találnak hozzá”. Az indulás után gyakran elhallgató költő, „különös heroizmussal lemondva erőfeszítése addigi eredményeiről”, s szinte visszaadva az isteni talentumot, „az alkotás végső kérdéseit és elveit határozza meg és munkálja ki a maga számára”. (Somlyó 1993, 243)

Füst Milán a *Nyugat* jubileumi estjén, 1927 januárjában *Azokról, akik elhallgatnak* címmel tartott felolvasást – az előadás *Emlékezés egy költőre, aki voltam* címmel jelent meg visszaemlékezéseiben. (Füst 2014 I., 249–253) Ebben kiemeli azokat a költőket, akikben az indulat a leg-erősebb készletés (mely attitűd a zeneköltőkre emlékeztet), és az olvasóban is mozgásba hozzák az indulatot (a vers kielégíti az olvasói szenvedélyt). Itt a mondanivaló a tartalom fölött áll, s csak miután szavaival betölti a vershez képzelte teret, válnak érzékelhetővé a vers egyéb szépségei is. Az indulatok találtak formát maguknak. Füst Milán magát is ezek közé a költők közé sorolta.

„S azért hallgattam el, mert úgy éreztem, hogy nem vagyok már a régi. Az ifjúságom elmúltával megszakadt bennem valami. Már nem indult meg bennem a vers magától, a lélek már nem dobja ki magából forró mondanivalóit, ahogy a látát löki ki a föld. Valaha én egy-egy vers után úgy éreztem, hogy minden sejttem kielégült, megmondta a magáét. S ez az érzés megszűnt bennem.

[...] Ilyenkor csak a tempót éreztem én, a hangját, dalát, tónusát annak, amit írni fogok. [...] Az indulat dala volt annak a költőnek mindenkor legfőbb vezérszólam, aki valaha én voltam. (Füst 2014 I., 250–251)

Játszozni akart a költő: szóval, színnel, hangulattal; „sárga tüzet” hazudni a havas utakra – „szilajul és szabadon”, indulatai szerint.

„Ma már nemigen játszadózom. [...] A láva már nem dörömböl bennem, s talán azért sem, mert nem érzem magam e világ központjának. [...] A versek, amelyeket ilyenkor a régiók hatása alatt írok: utánezatok, a szent ifjúság utánezatai. Lehangoznak, összetörnek, pedig nem is éppen rosszak. Csak a léleknek nem abból a mélységéből születtek, ahonnan verseimnek szüetnieök kell, hogy nekem magamnak öröömöm teljen bennök.” (Füst 2014 I., 252)

Heroikus küzdelemről van szó, egyúttal a „*homo totus*” teljességre törekvéséről. Ha nem adja meg a vers a világba robbanó indulat erejét, bár lehetnek azok formailag megfelelők, „értelem és ízlés művei”, a „nem tökéletes” érzése inkább elkesezíti a költőt. Hiszen a mindenségre tekintve, magát a teljesség tükrében szemlélve, a költő könnyen eljuthat a metafizikai felismerésekig; a mű és a mű általi létezés mintegy „a kozmikus harmónia esztétikája” lesz, akár Weöres Sándornál. (Kenyeres 1983, 94)

Hogyan alakult e folyamat a metafizikus felismerésekig eljutó Babitsnál? Első kötetének végére (*Levelek Iris koszorújából*, 1909) szerkesztette *A lírikus epilógja* c. szonettet, amelyben a világ megismerhetőségének kérdésére agnosztikus választ adott. (Babits 1971, 57)

*„Csak én bírok versemnek hőse lenni,
első s utolsó mindenik dalomban:
a mindenséget vágyom versebe venni,
de még tovább magamnál nem jutottam.*

[...]

*Én maradok: magam számára börtön,
mert én vagyok az alany és a tárgy,
jaj én vagyok az ómega s az alfa.”*

A költő fájdalmasan veszi tudomásul, hogy bűvös köréből nem törhet ki, a mindenség helyett csak a „semmi” marad számára. Az már filozófiai szemlélet kérdése, hogy az egyetemesben való feloldódás és a tökéletes harmóniában való kiüresedés-e az ember célja vagy a minél teljesebb és színesebb vagy mélyebb tudás megszerzésére törekszik.

Ugyanebben a kötetben, a *Himnusz Iriszhez* c. versben írja: „*Belém esett a világ [...] nincs semmi sem, csak semmi van, / s e semmi én va-*

gyok.” Majd a következő versszakot indítva: „*Egy-semmi! Minden-semmi! Színek nélkül / ragyogó semmi! Útlak [...]*” (Babits 1971, 11) S ezzel pedig tulajdonképpen meg is válaszolja a kérdést.

Most még nem a szellem, lélek, test egységére, az univerzumban való feloldódásra, és nem az egyetemes ürességre, hanem a mozgalmasságra és az izgalmakra; nem a cselekvés- és történelem-nélküliségre, hanem az emlékezetre vágyik. Ezer égi és földi kép, ezer föld, víz, régi és új nép: ez „*teljes enmagam*”. Az „*elefántcsonttorony*” később beteljesítette a „*vak dióként dióban zárva lenni*” félelmét; és kiszabadulva aztán ismét a világba, eljutott az olyan létösszegző versekig, mint amilyen a *Jónás imája*, de már ebben az első kötetben feltűnt a metafizikai tudattal rendelkező Babits, aki *homo moralis* voltában egyúttal a politika és költészet összefonódása ellen is tiltakozott. *Politika* c. versében (*Az istenek halnak, az ember él* c. 1929-es kötetből) a féltő gazda szemével és szívével int. Mintha Móricz *Nyugatos* kerthasonlatát és a politikálás helyett az építkezésre szólító programját készítette volna elő: „*A gazda / vár, kinéz, kerítést csinál, öntöz. A nagy vizek / zúgnak már. Vigyázni kell. Vésszel és áldással jön a Láng.*” (Babits 1971, 343)

A következő kötetben (*Verseny az esztendőkkal*, 1933) – mintha itt érezte volna elérkezettnek (vagy elkerülhetetlennek) az időt, hogy önmagán keresztül, az *énben* sűrűsödő világ tükrében tekintsen földre és az égre – a lírikus epilógus sorai visszhangoznak, az *Álmok kusza kertjeiből* c. versében. (Babits 1971, 354)

„*Álmodtam én és az álom, az álom én magam voltam.
Kertben bolygtam, és magam voltam a kert, ahol bolygtam,
[...] Most titkosan egy helyen két kert, és két álom olvad keverve.*”

A költő, aki magánál tovább még nem jutott, magát álmodja egy kertbe – ami szintén ő maga. A „hitvesi szövetség” és annak megbomlása húzódik a vers háttérében (két álom, két kert találkozik, s fájdalmas sóhajjal rögzíti: „*Óh, nem vagyunk mi boldogok, se tiszták, se jók, se bölcssek*”), de az álom egyszerre jelent kitörési lehetőséget az egyéni és közösségi lét magányából. A metafizikai, pszicho-analitikai és a morális jelentésmezők is találkoznak, nemcsak az álmok és a „kertek”. Szimbolikus univerzumába hívogat Babits, ám ez az univerzum útvesztő is. (Vö.: Rába 1983, 284)

Nemcsak Kosztolányi játszott a szerepekkel a halál ellen, de Babits is megpróbálta: milyen „hősöket” kíván a világ. A sztoikus hősét és a közösségi szerepet vállaló szónokét, a sem embertől, sem Istentől meg nem hallgatott prófétáét, a moralistáét, a Freud és Bergson tanait értelmező íróét (esszéiben, verseiben, a *Gólyakalifa* c. regényében) – ám ezt nem a nagyság tudatában tette, hanem a megismerés-megnyugvás (végül is a „minden-semmi”) vágyával. A mindenség birtoklása helyett a lemondással. Annak tudomásulvételével, hogy csak szólni tud – ám dönteni nem (Jónás is kénytelen volt szembesülni az isteni igazság tényével: „*A szó tiéd / a fegyver az enyém. / Te csak prédikálj Jónás, én cselekszem*”). Mielőtt a teljesség birtoklásának lehetetlenségét taglalnánk, tekintsünk a szinte elődök nélkül az irodalomba érkező Kosztolányi és Krúdy felé.

Mindketten a *Nyugathoz* tartoztak – illetve: Krúdyt rendszeresen közzölte a folyóirat 1910–12 között, majd a '20-as évektől, de közelebb állt hozzá a Kiss József által szerkesztett *A Hét*. Az Ady, később a Babits által fémjelzett lap nem annyira otthona, mint megjelenési felülete, vitafóruma volt (Adyval és Babitscsal sem volt problémamentes kapcsolata). Krúdy *Nyugattól* való távolmaradását Szabó Ede szerint az indokolta, hogy Móricz *Hét krajcárja* más utat jelölt ki a folyóirat (s egész nemzedékek) számára. Valóban erről van szó, vagy sokkal többről – erősít rá Vargha Kálmán: „egy új nemzedék jelentkezéséről, amely új szemléletet és ízlést hozott magával, amely új törekvéseket érvényesített az irodalomban, és egyre inkább elszakadt a századforduló gyorsan elvirágzó 'modernségétől', szecessziós eklekticizmusától. Az új prózairók műveit általában intellektuális nyugtalanság hatja át, ők már nemcsak elvágódtak a jelenből, de megkérdőjelezték a készen kapott normákat, makacs elszántsággal láttak neki a kor legsúlyosabb problémái elemzésének, egész írói tevékenységüket a fokozottabb mértékű tudatosság, a problémák koncentráltabb megközelítése jellemzi.” (Vargha 1973, 117)

Krúdyt tehát nem „mellőzte” a *Nyugat* – ő maradt ki onnan; az 1910-es évek elejétől elhatalmasodó rossz közérzete nemcsak első házasságának megromlásával, italozó és szerencsejátékos életével, anyagi nehézségeivel magyarázható, de a felismeréssel is, hogy „kiszorult az életből”. Az *aranykéz utcai szép napok Előhangjában* (1916) számolt le így az illúziókkal. „Ha én leírnám, hogy mit éltem és éreztem és körülöttem éreztek:

talán egy toronyba zárának. Ezért nem ér semmit az egész irodalmam.” *A bujdosó P. B. – Egy ismeretlen magyar költő élete és szenvedései* c. tárcanovella hőségnek bőrébe bújva érzi a tragédiáját: nem vette észre, hogy míg ő a régi álmodozó maradt, a világ megváltozott körülötte. 1910-es *Szeptember* c. jegyzete a Reviczky-nosztalgiaát szólaltatta meg, a korán siratott ifjúság allegóriája ez: „Őszre jár, és nemsokára meghalunk, irtuk valamikor ifjúságunkban, amikor már csak azért sem volt érdemes tovább élni, mert Reviczky Gyula is meghalt.”

Krúdy kívülállása: az „éltető” otthontalanság. Kosztolányi a kis semiségekben tudott különleges lenni. Németh László így ír róla: „Kosztolányinak nem az a fontos, ami neked. Elolvasod az újságot, s vigyázol rá, hogy a világ »fontos« dolgait el ne szalaszd. [...] Kosztolányit a te »fontos« dolgod nem érdekli, sőt, mintha programszerűen csak a »nem fontos« dolgok érdekelnék. Az utcagyerekeknek zöld a körmük, a pincérlány alig lépett a terembe, s már minden orcája ráncát egy kecses, köteles és mégis önkéntes mosolyba szakajtotta... Te a hindu mozgalomról beszélsz, s ő váratlanul azt kérdi: mikor jött arra a gondolat, hogy szakállt növeszt.” (Idézi: Csoóri, 2011, 228) De Németh László a különcök helyett a kivételesek közé sorolta Kosztolányit. Lázadása a *homo partialis* álcájában megjelenő *homo totus* karaktere – egyik szerepe.

A teljesség mellett a részlet is foglalkoztatta, melyből az egészre lehet következtetni. Amit még ifjúként gondolt az újságíróról (*Bácskai Hírlap*, 1906. február 4.; s egyes részleteket szinte szó szerint ismételte a *Buda-pesti Napló*ban augusztus 5-én), azzal költői viselkedését is jellemezte: „Értenie kell mindenhez. Az emberek veséjébe kell látnia. [...] ő a jelen krónikása, történetírója, akinek éppoly gyorsan és biztosan kell alkalmaznia a történeti kritikát, mint a nyugalmas dolgozószobában író tudósnak. [...] Sohasem törekedtem arra, hogy olvasmányaimat eszemben tartsam, mert meg vagyok győződve, hogy ami értékes, anélkül is lelkem részévé hasonul [...] Tudom, hogy legkedvesebb költőimnek is ez [a felejtés] lesz a sorsuk, jóllehet naponta forгатom őket; az azonban, mi bennök lényemmel egyező, szavaiknak, igazságaiknak eleven energiája, elolthatatlan átalakító csatornákat barázdál a szívemen. [...] Azt mondják, nincsen buzgóbb újságolvasó, mint Ibsen; a jelennek a drámaírója a jelen lapjaiból a jelen történetét és drámáját állítja össze. És én szilárdul állí-

tom, hogy mindnyájan sok tartalmat, költészetet és mélységet találunk az újsághasábokon, ha figyelmesen olvassuk”. (Kosztolányi 1969, 124)

Babits „búvár-hasonlatára” válaszolva ugyan elvetette a „mélység” jogát, itt még a mélység hasznáról beszél, csakúgy, mint a *Négy fal között* versében, az *Én* címűben. (Kosztolányi 1971, I. 27)

„Mi ez a rejtély s – ez a sejtelem?

*Ím e világos, termő pillanatban –
a perc e végtelen kicsinyke részén;
ameddig tart egy röpke villanás –
reszketve, lázban égve ébrednek fel
a színes és tapintható zavarból,
és látva-látok, a mélységbe látok,
s rémülve érzem, hogy az ős-titok,
az ősi rejtély, ősi sejtelem,
amit ennen-kezemmel érzek,
amit csodálva hallok en-fülemmel:
az én vagyok!”*

„A perc e végtelen kicsinyke részén” az „ős-titok” mindenségben ébred önmagára; s majd’ három évtized múlva a *Számadás* címadó szonett-ciklusában nemcsak a szemlélődő esztéta, de a részvétet vállaló moralista is jelen van (noha az *Őszi reggeliben* „részvéttelen, derült, magábaforduló tökéletesség”-ről beszélt) – a részekre tekintés helyett az „egész” igényét fogalmazva meg. (Kosztolányi 1971, II. 54)

*„Ülj egy sarokba, vagy állj félre, nézz szét,
szemedben éles fény legyen a részvét,
úgy közeledj a szenvedők felé,*

*s ne a törtet tekintsd és csonka részét,
de az egész nem-osztható egészét:
ki senkié sem, az mindenkié.”*

Amit kétségbeesésében kiált, azt is a rész–egész tudatában írja; hiába tagadja az egészet, a részekbe kapaszkodás menekülés a teljesség felé.

„Jobb is nekem nem nézni az egészbe,
 beléfogózni egy-egy csonka részbe,
 és állni ottan,
 jéggé fagyottan.
 Mert idegen és örült az egész,
 de nyájias és rokon velem a rész.” (Kosztolányi 1971, II. 102)

Heroikus küzdelem zajlik a *partialis* és a *totus*, a részek teljessége és a darabokra tört teljesség között. Hősies harc a boldogságért, a *Számadás* ciklusa mégis a hiábavalóság-tudattal indul: „*hát légy, mi vagy: végképp boldogtalan.*” A megszólított én beismerését – Németh G. Béla szavaival – „a kiválasztottak tragikus heroikus arisztokratizmusa kísérte”. (Kiss F. 1979, 535) Társul mindez az öniróniával – a *Zsivajgó természet* tölgye így szól: „A hős vagyok – mondja a tölgy –, díszítőjelző nélkül. Terebélyem alatt forró délben is fázol. Wagneri operák viharzanak át zord lombjaimon, csatákról, népek és istenek alkonyáról. [...] Egyébként hősiességemnek nem nagyon veszem hasznát. Disznók híznak meg rajtam.”

A Kiss Ferenc által idézett részletet az alábbi reflexió követi: mikor a tölgyet „hósként lépteti fel, a zárómozzanatban kifejeződő szépségszerencsés kifuttatásához létesít hatásos kontrasztot”. Ezzel (tovább fokozva az asszociációk körét a wagneri vonatkozással) tulajdonképpen a hősi lét értelmetlenségét, illetve a hősiességben való csalódottság érzését fejezi ki. (Kiss F. 1979, 342)

Nem az önfeláldozó hősiességről van tehát szó (mint pl. Petőfinél), s nem a tragédiák hőseinek katartikus elbukásáról, hanem arról a kilátástalan küzdelemről, mely arra tör, hogy elérje a teljességet (a művészetben s vele a mű általi létezésben), a boldogságot és a szinte transzcendens igényű önmegvalósítást. Mivel ez nem lehetséges, ezért abszurd a küzdelem. S mint Füst Milánnál, aki a Mallarmé-féle „nagy könyvet” szeretne volna megalkotni egy valamikori „óslátomás” minél pontosabb felidézésével, megírásával. (Zsoldos 1997)

„S minden tudásban kerestem egyre új tudást
 S a dicsőségben nagyobb dicsőségeket
 S hol világos volt az ég, nagyobb világot
 S az asszonyölnél égetőbb és még nagyobb sötétet...”

– írja Füst az *Önarckép* c. versében (mely előbb a *Nyugatban* jelent meg 1932-ben, majd bekerült az 1934-es *Válogatott versek* közé és az 1948-as *Szellemek utcája* c. kötetbe is). Önálló címmel életében csak az 1914-es *Változtatnod* nem lehet, az 1921-es *Az elmúlás kórusa* és a '48-as *A szellemek utcája* című versesköteteket adta ki; a '34-es válogatott versek mellett 1958-ban jelentek meg összes versei. 1904-ben kezdett a napló-írásba, melyet 1944-ig (a füzetek eltűnéséig) folytatott.

Mire már-már magától értetődő, hogy a heroikus kísérletekhez soroljuk Füst Milán életművét, nehezíti e vállalkozást Gyergyai Albert (felfokozott voltában is helytállónak tetsző) megállapítása, melyben „emberfeletti erőfeszítések sorozataként” írja le a magyar irodalom történetét. „... az erőfeszítések egyrészt a nemzeti hagyományok fenntartására, másrészt arra irányulnak, hogy idejében részeivé váljanak a nagy, egyetemes irányzatoknak. Így hát kudarcaiban, sőt még sikereiben is egyaránt hősi irodalom ez, amely mindig veszélyeztetett és kétes létét néhány bámulatra méltó lángésznek, néha elemi erejű csodának köszönheti, nem mint sok más nemzet irodalmában, nemzedékek kitartó, közös és szakadatlan munkálkodásának. (Gyergyai 1984, 319)

A különálló „hősieségeket” egyesítő összhang Gyergyai szerint csak a *Nyugat* időszakában volt megfigyelhető, s ebbe a pezsgésbe került be Füst Milán, akinek munkásságát érdemes a folyóirat tükrében szemlélni. Mert hiszen ha nem is vett részt valaki a mind tágabb teret nyitó irodalmi csatározásokban, a szellemi légkör ösztönzése megerősítően hatott rá. A „törékeny” tehetségű Füst Milán például sokat köszönhetett indulásakor azoknak a bátorításoknak, melyek nélkül „a félreismert és teljesen elszigetelődött lángelmék amúgy meglehetősen nagy számát gyarapította volna”. (Gyergyai 1984, 323)

A költő egyszersmind filozófusnak is érezte magát a pálya kezdetén, s az irodalomtól az esztétikáig vezető úton a matematikával és a pszichológiával is foglalkozott. – Gyergyai arra is figyelmeztet, hogy Jung előtt fedezte föl az introvertált és extrovertált embertípus elméletét, s ebből arra következtet, hogy a két típus különbsége megfelel annak, ami elválasztja a realistákat a vizionáriusoktól; továbbá, hogy a két típus egyesülése alkotja a tökéletes művészt. De felismeri ennek a tökéletességnek a megvalósíthatatlanságát is, hiszen az alkotó csak ritkán képes logikus

gondolkodásra és filozófiai absztrakcióra. Viszont ő maga erre törekedett, s az ezért a tökéletességért vívott küzdelem a hősi bukás lehetőségét is magában rejtette.

Mikor mégis beillesztenénk Füstöt a heroikus alkotók közé, Gyergyai fölveti a *poeta metaphysicus* attitűdjének való megfelelés gondolatát. Úgy fogalmaz, hogy még legrövidebb versei és prózai írásai is – akaratlanul vagy szándékosan – „metafizikai perspektívába, óceáni távlatokba futnak ki”; szinte kivétel nélkül „az ember és a világ legvégső problémáival kapcsolódnak össze”. (Gyergyai 1984, 324) A kívülállás hősiessége mégis dominánssá válik: ugyanis legtöbb pályatársával ellentétben Füst „keserűen, dühödten, megmásíthatatlanul »introvertált« alkat, vagyis önmagára koncentrálódott és szándékosan különbözik költőtársaitól: ő mindent a maga mélységeiből akar kibányászni. (Gyergyai 1984, 324)

„Az én életem csupa munka volt” – írta Füst Milán ritka önéletrajzai egyikében; „életem nem is volt, csakis írói életem, s ezért nincs is életrajzom. Ha mégis el akarnám mondani, tíz szóban lenne elmondható” – nyilatkozta Somlyó Györgynek 1946-os rádióinterjújában, aki a Füst-paradoxonokat sorolva jegyzi meg: „Legelső megjelent verse a *Szétforgácsolt erők* címet viseli. Életműve az erők tudatos összefogásának ritka diadala lett.” (Somlyó 1993, 36; 34) Ha a „toronyműveltséget” kérte számon Ady a *Négy fal között* Kosztolányijától, mit szólt volna vajon Füst Milán 1915-ös naplójegyzetéhez?! „Egy kis megvilágított szoba: ez volt a világom, mióta élek... S innen belefantáziálni az ismeretlen messziségbe.” (Idézi: Somlyó 1993, 62) Ekkor költöztek el a Dohány utcai lakásból, ekkor még pezsgő volt körülötte az élet, Füst mégis a „belső világ” fegyelmeiből rajzolta elő a mindenség vízióját. Hősies önfegyelmezés, a soha meg nem elégedés, a mind nagyobb elérésének vágya (mint a fent idézett versrészlet is tükrözi)? Somlyó szerint az *igyekezniem kell* parancsa uralkodott egész életén – húszéves korától készült halálára, mégis túlélte majd’ minden kortársát –, szinte „a megszakadásig való, olykor mániákusnak ható erőfeszítések folytonos drámai összeütközésében az emberi alaptermészet [...] eredendő restségeivel”.

Egy korai naplóbejegyzésében írta: „A kényelemszeretet túlságosan elhatalmasodik rajtam, ami nagy baj, mert a küzdelemre kellene elkészülnöm. Rettentőek a küzdelmek, amelyeket indulataimmal és egész

természetemmel folytatok... meg akarom változtatni magamat: az indulatos emberből higgadt lényt, a bőbeszédű fecsegőből szűkszavút, a nyíltból zárkóztatott akarok csinálni.” (Idézi: Somlyó 1993, 44)

Aztán e „rettentő küzdelem” mintha kudarccal járna („Elásott, iszonyú élet!”); 1937-ben azonban már „győzelmi jelentését” olvashatjuk: „No, én nem voltam rest, ezt még az ellenségem se foghatja rám.” 1934-ben (*Nyugatban* megjelent, a későbbi kötet, a *Szellemek utcája* címadó versében) nemcsak a szobamagányra és az éjszakai alkotásra reflektál, hanem saját (emberi és költői) természetére is, előre jelezve a következő évtized viselkedésmintáját:

*„Minden ellenemre van. Én nem kívánok többé táncokat,
Olyat nem tudsz mutatni pajtás, – nem, olyat a knídoszi
táncmesterek se tudtak feltalálni,
Sem zenét, – minek nekem? magam csináltam egykor jó
egynéhány dallamot
S azt dúdolgatom, vagy még azt sem. Hallgatok. Az életem
javát sötétben töltöm el,
A mélyen elrejtező, néma férfikort.”*

S reflektálva egyúttal a negyed századdal korábbi (1909-es) *Zsoltár* c. versére is, amelyben nemcsak a későbbi – a hozzá fordulókat mogorván elriasztó – „démoni szeszély” tűnt föl, hanem az elidegenedettség érzését talán elsőként fejezte ki a magyar költészetben – sőt, nemcsak a magyar költészetben, hanem Kafka, Heidegger és az egzisztencialisták előtt. (Vö.: Somlyó 1993, 73)

*„Mért kell hát érintkeznem, mért kell élnem, mért nem bontják
Hús, tiszta örök-ágyam tiszta angyalok? – – –
Vagy mért, hogy ebszájjal magamtól mindenkit el nem
marhatok? – – –”*

A *Szózat egy igaz művészhez* ajánlással 1913-ban (*Nyugatban*) megjelent *Epilógus: O beata solitudo! O sola beatitudo!* c. költeményben nemcsak a Babits által néhány évvel korábban elvetett végtelen semmibe oldódás érzése csábítja („S vegye át gyengéd testét, elbágyadt szivét az alvó végtelen! / *Lelke zengve változzék meg, olvadjon a fénybe: / Ó*

alvó fények áhitott hazája: végtelen!”), hanem még élesebben és szigorúbban jellemzi önmagát.

*„Nékem kín a szépség s fáj minden szeretet, titkomról sose
szóltam ezért,
Csak, mint a régi pap, ki állig gombolkozva s ünnepélyesen,
Dühvel ordítva rázza ökleit, hogy visszhangzik a vidék s furcsa
kézmozdulatokkal is őrzöngve hazudoz:*

*Fájt az élet nekem is, nem voltam érzéketlen sohasem.
Ám torkom összeszorúlt, hangom rekedt vala s félve félszegen
Csak hadonásztam képtelen kinomban s kettős fájdalommal,
hogy szivem szerint már sohse szólhatok:*

*Ezért is régen elhatároztam, magamba szállanom s hogy végkép’
Elhagyom barátaim, szerelmem is s kezembe véve igaz
könyvedet
A nagy magánynak áldozom az életem.”*

Hogy mindennek ellenére szenvedélyes tanár volt? Somlyó szerint ez nem csupán a pedagógia iránti forró sóvárgás miatt volt, hanem „az élni nem tudó legfőbb kapcsolata” – az étellel. 1949–55 között ugyan ismét nem jelent meg egyetlen könyve sem, a nyilvános tevékenysége az egyetemi előadásaiiban kiteljesedett: tíz féléven át adott elő esztétikát, tíz féléven keresztül Shakespeare-ről beszélt a hallgatónak.

Esztétikai előadásaiiban megkülönböztetett figyelmet szentelt az ihlet (az élmény és képzelet, az utánzás és átélés, a gondolat és szív, a líra és rend, az indulat és érzelem, az improvizáció és a kompozíció) kérdéseinek. Meggyőződéssel fejtette ki például, hogy látomás nélkül az indulat soha nem képes létrehozni költészetet, és hogy a világ egységét mindig a részek összefüggése adja. (vö.: Füst 1997/a., 434–442; 469–471)

A valóságot átíró látomást, illetve a részek összefüggését (tehát a *homo totus* heroikus teljességre törekvését) kéri számon még a naplóíróktól is. A napló „teljes őszintesége” szerinte nem lehet művészi, tudván azt, hogy a művészet egyúttal formálást jelent, „a teljes vagy megközelítőleg teljes őszinteség pedig lehetetlenné teszi a formálást”. (Füst 2014 I., 442) Itt mintha Arany János *Vojtina ars poeticáját* olvasnánk vissza, a költemény

ama bizonyos részét, ahol a morális hazugság kategorikus visszautasítása után ez áll: „*De költőnek, bár lénye isteni, / Nemcsak szabad: – szükség fillenteni.*” Arany helyett Füst a közös forrást, Goethét idézi: „az igazságra való heves törekvés s ugyanakkor a család öröme: [...] ez a kettő együttesen hozza létre a művészeteket”. (Füst 2014 I., 442) A közönség tehát nem művészetet keres a titkos feljegyzésekben, hanem intim titkokat, az író azonban inkább a művei, mintsem a naplói jellemezhetik legjobban, azokból ismerhetjük meg „legfőbb lényegét”.

Noha az írói kompozíció még a személyiség megismerése szempontjából is fontosabb a „pongyolaságainál”, a naplóműfajt mégsem akarta kiiktatni a művészi megnyilvánulások lehetséges formái közül. Füst Milán maga is írt naplót, s az volt a szándéka, hogy a formát műfajjává nemesítse. Nem a saját életének ügyeit bogozgatta benne, az intim vallomás helyett a művészi munkáról szóltak a megmaradt töredékek: „kép, tájkép, megfigyelés, csupa olyan elemek, amelyek nem fértek bele kompozícióimba” – fogalmazott. S hibának tartotta, ha valamit csak „nyersen” vetett föl, az ilyen közlések ugyanis nem feleltek meg a későbbi ízlésének. (Vö.: Füst 2014 I., 444–445)

A naplóírás tehát Füst számára szintén a tökéletesség követelményével lépett elő, így a „szaggatott anyagot” kompozícióvá formálta „az egyes részek változó lendületességével”. S mivel nemcsak a formai tisztaságot szerette volna elérni, a gondolati tételek megfogalmazásánál „filozófiai tisztaságra” törekedett. Azért gyászolta a naplók elvesztését, mert azok a művész gyermekei voltak.

Kulcskifejezésnek tekinthető a fenti érvrendszerben nemcsak a tisztaság, de az egység is. Hasonlóképpen vélekedett a művészi ihlettel kapcsolatban, amely szerinte nem valamilyen alkalmi ajándék, sokkal inkább – „mivel ami él, az egységesen jön létre” – nagyobb részt „egység-érzés”.

„Az egészet érezni, a létrejövő szervezetet azonnal – ez teszi ki a művészeknél ihletük javát. Az egészet érezni, az egységet, s aztán egyes beszédes részletek után kifejezni mindazt, amit e szervezetben, [...] a kompozícióban elmondani, szemléltetni akarok – ez az, amit az igazi alkotás nevének nevezhetünk meg végre-valahára. [...] a művészetet ily értelemben véve, vagyis a rendezetlen valóságához, annak sokféleségéhez viszonyítva valamely élő-szervezet rendjének is

tekinthető, jobban mondva: az élő-szervezetek egyfajta tükörképének, vetületének [...]” (Füst 1997/a., 167)

Ennek a gondolatnak az első nyomai (a műalkotás élő szervezethez való hasonítása), már egy 1924-es bírálatában feltűntek. Móricz *Sárarany c.* regényéről szólva írja: „Mint az élőlényekkel, épp úgy vagyok a költői művekkel.” A „a folytonos jelenítés izzása” zavarta, és a kitűnő, novellák, jelenetek sorából felépülő regényben Füst szerint kifárad az író – „a folytonos teli hang” végül bereked. Az érzékiséget is sokallotta, s bosszantotta az örökös plein-air nagy és forró horizontja, ennél is jobban az író személyessége. (Vö.: Füst 2012 I., 186)

„Most újból elolvastam a regényt, és azzal a határozott, biztos érzéssel tettem le, hogy ez nemcsak Móricznak legremekebb könyve, hanem a legszebb könyvek egyike, amelyet valaha olvastam. Nem tudtam letenni, nem egyszer könnyezésre indított, elragadott. Mint az orkán, úgy sodort magával. – Bámulni való ez az író, a nyelvnek és művészetnek olyan despotája, amelyet alig ismerek még egyet. Amit parancsol, amit diktál, az történik velem, szegény olvasóval... s érthetetlen, hogy éppen ezt, ennyire félreértettem? Igaz, hogy nagy a napsütése, a hősége, de épp ez a nagyszerű benne, ez a tikkasztó, elepesztő, heves fény, amelyből szó, emberi test és lélek, minden izzani kezd, amely érlel és rohaszt s ezt a buja virágzást és buja erjedést kelti. Felkorbácsolja az erőt, de a beteg tüzet, a lázat is.” (Füst 2014 I., 187)

Füst a második olvasás során belátja, mi tette élvezetképtelenné az első találkozást a Móricz-művel: komponáló és esztétikai elvei a mű életerős indulati, ösztönös vérbőségével szemben. Nem „élőlényt” látott a regényben, hanem esztétikai anyagot. Hajlandó volt az önkorrekcióra, és ezt a folyton alakuló élet egyre tökéletesedő műben történő megjelenítés-kényszerének felismerése váltotta ki benne. Ez a tökéletesedésigény azt is magyarázza, hogy a számára kedves költőkön is számon kérte a felfedezett hiányosságokat, például Tóth Árpádon. (Vö.: Szegedy-Maszák 2014.)

Bár tudta, hogy csak tökéletességvágy van, s nincs tökéletesség-érzés, ám az egység-érzést – a vers élő-szervezet voltát – hiányolhatta a verseit javíthatva, egyes részeit átírva. A régebbi s újabb költői munkáit közreadó

Válogatott versek 1934-es előszavában szolt a javítások szerepéről is – hogy miért nem volt kegyelettel ifjúkora és fogyatékoságai iránt.

„... a kegyelet ugyan nagy erő bennem is, a lehető művészi teljesség követelménye azonban még nagyobb. S [...] nem is minden régi versemet vettem alá a bíráló s az új ihlet e munkájának, – akadt olyan is elég, amelyen ma sem találtam kivetnivalót. Amelyeken viszont már eleve akadt kifogásolnivalóm, azokat huszonöt év óta egyre javítgatom, csiszolgotam [... bár] magam is tudom, hogy nincs oly javítás, mely ne volna egyben rosszabbítás is – s mert tisztában vagyok vele, hogy tökéletesség nem adatik a férfikornak sem.” (Füst 1997/b., 198)

Érdeemes összevetni ezt a pálya végén (1955) megfogalmazott önvallo-mással, melyben egész írói pályáját improvizációnak nevezi. Soha nem voltak „tervei” – „én mindig is a szervezetemre bízom, hogy az beszéljen helyettem, s mihelyt az megszólalt, akkor már áradt is, alig győztem az írást, mert mintha diktandóra tenném”. (Füst 2014 II., 29) Az alkotó képzeletet gátolta az előre eltervezett téma és forma, s huszonöt éves korára „hirtelen megdermedt e vulkáni hullám”, melyre rábízhatta volna magát. Lírai temperamentumát a drámába, majd a prózába szerette volna át-vinni. „Néha a kétféleség egyesülni is tud ugyanegy lélekben – s ezt kellett volna elérnem” – ezt üzenték neki pl. Babits elbeszélései. (Füst 2014 II., 35) *Levél Kanadából* c., a *Pesti Napló*ban megjelent 1930-as versében (a látomás-leírás mellett egy számára idegen szerepben a lehetséges lét-helyzetet járva körbe) költő-voltáról is ír, lírai önértelmezését olvassuk:

*„Mifelénk azonban minden szomorú. S mégis, ha meghalok,
Annyi gyengeségem akkor mint pajzsot emelem fel
S tudom: remegve sírok majd utánad életem!
Költő vagyok, oh jaj, kiáltanám váltság után jajongva, –
Mint a téli fák, –
S a sárkány torkában majd mégis eltűnök.”*

Bár hadakozott benne az „elásott iszonyú élet”, az „igyekezniem kell” és a „nem voltam rest” érzése, a tökéletesség iránti vágy és annak lehetetlen beteljesülése, klasszicizáló szerepeiben önmagával is szembesül, mint az *Egy tesszáliai költő az emlékekhez* c. versében:

„S hogy mért átkoztatok egyre? Igen, majd ezt kérdezem ott. Tán ti vagytok azok a lányok,
 Akik oly rég számonkérík tőlem elmulasztott, bús életemet?”

Kosztolányi hangsúlyozta: először Füst Milánál szólalt meg valóságosan a magyar szabad vers („*vers libre*”). Ám ez csak féligazság: inkább kötnénk Kassákhhoz ezt a ténytet; nem igazán helytálló abból a szempontból sem, hogy Füst Milán nem szabad verseket írt. Bár megjelentek a kötött formák és a rímek is, a hosszan áradó sorokat a belső ritmus és metrum feszítette (a fenti idézetek jól reprezentálják a beszédmodot, költői formát). Az a belső törvény irányította verselését, amit Babits és Horváth János is *metrikai alaksejtelennek* nevez. Füstnél is gyakori a jambikus és trochaikus, a daktilikus (vagy a verslábtagolástól függően anapesztikus) lejtés. Lengyel Balázs szerint „minél többször ringatózunk Füst sorainak lüktetésén, annál inkább [úgy tetszik] –, hogy nála váltakozó, klasszikus, görög vagy latin alaksejtelmekkel állunk szemben, nem szabadverssel. [...] nem a *vers libre*-től vette a maga erős metrikus képzeteket keltő 'szabadversét', hanem [...] a klasszikusoktól; nyelvünk deákos szellemét kihasználva, a klasszikus metrika formabontását végezte el, ódont elegyítve újjal, s [...] olyan sugalmazó erővel, hogy úttörése az egész magyar szabadvers fejlődésére [...] rányomta bélyegét. (Lengyel 1972, 26–27)

A *Köd előttem, köd utánam...* c. szürreális vers egy különös ébredésről számol be. Arról az eszméltető megrendülésről, amelyet akkor érezhetünk át, amikor világba-vetettséünk mikéntjének és mibenlétének rejtélyét faggatjuk. A „hideg” és „meleg” képek váltakozása, illetve a látszólag kötetlen, de „játékos és méltóságteljes” áramlása, „a van és a nincs egyszerre létezése” a szabad-verset koherens, látomásfolyammá avatja. Sorai változó hosszúságúak, „de belső lüktetésük hasonló, [...] a sorok hosszúsága nagyon is összefügg a bennük kifejeződő tartalom hangulatával” – nincs lényegi különbség közte s a hagyományos vers között. (Beney 2015)

De ha mindez kevés lenne a meggyőzéshez, hogy Füst nem „szabad-verset” írt, forduljunk magához a költőhöz! 1945 nyarán keletkezett „*A mai magyar irodalomról*” szöveg, hagyatékából előkerült kézírata, melyben egy külön bekezdést szentel a kérdésnek.

„Szabad vers olyan értelemben, ahogy a közelmúltban szívesen félreértették ezt a szót, voltaképp nem is létezik, az a véleményem.

Ez pedig annyit jelent, hogy a vers költői forma nélkül el se képzelhető – lévén a formátlanság költészet-ellenes princípium. Beszéljünk tehát inkább a régi formáktól megszabadított költészetről, mert ilyen van, és remélem, mindig is lesz. Nehéz mesterség – nagy tehetség kell hozzá, az a baj vele. Mert hisz nem egyéb az ilyesmi, mint hogy a művésznek minden verséhez új formát kell találnia, olyat, amely a felmerült indulatmeneteinek legjobban megfelelő. S ezért olyan igen nehéz kenyér ez.” (Füst 2014 I., 434)

Ezt a reflexiót folytatja az 1955-ös önvallomásban, merő tévedésnek nevezve, hogy ő szabad verset írt volna: „éppen ellenkezőleg, a legkötöttebb formájúak” e költemények.

„Nékem minden mondanivalóm, minden indulatom számára külön új és szigorú formát kellett kitalálnom [...] Kétségtelen, hogy nem úgy skandalandók, mint a régi formák versei, hanem csakis úgy, ahogy az indulat menete megköveteli”. (Füst 2014 II., 37)

Lengyel Balázs továbbgondolja Komlós Aladár megjegyzését, miszerint Füst Milán „középkori lélek”, illetve, hogy „látásának csak a festészetben van mása: Brueghel holland kísértetképein”. Mert csaknem mindegyik versében a kultúrából és a történelemből kölcsönzött álarcot öltötte magára. A „kultúrhistoriai álarcok” között „az álom-középkori meglehetősen gyakori”, de „ugyanolyan hangsúllyal, ugyanolyan leíró módszerrel” jelenik meg nála a bibliai, a görög, latin, egyiptomi, sőt, kanadai vagy észak-amerikai költői maszk is. (Lengyel 1972, 28)

Az álarc végső soron szerep. Nemes Nagy Ágnes is a korabeli szerepfelfogások közé helyezte el Füstöt (Babitscsal vetve össze őt). „Csakhogy Babitsnál a lírai szerep, a stílusruha valóban szerep és ruha, pillanatnyi használatra való, semmi más célja nincs, mint a kifejezés (égetően fontos) szolgálata – eszköz. Füstnél viszont a szerep nagyon közel van a mondanivalóhoz. Nemcsak a szerep által beszél, magát a szerepet, a szerepmagatartást is közli. Valahogy úgy, ahogyan a regényírónak mondanivalója is az a jellem, az a cselekmény, az a helyszín, ami által világlátomását, véleményét tudtunkra adja. (Nemes Nagy 1989, 411)

Orbán Ottó is a drámai mozzanatot emelte ki. Rendhagyó értelemben drámai költő Füst Milán, aki a drámai verscselekmény helyett „... leg-

személyesebb lírai közlendőjét úgy hozza tudomásunkra, mintha egy színpad közepén állna, ahol az imént a szemünk láttára játszódott volna le valami víg avagy tragikus történet, és ő ennek szereplőjeként szólna a közönséghez, azaz versei szerepek, amiket szereplők adnak elő a nyílt színen a színjátszás törvényei szerint, éppen csak minden szerepet ő maga alakít.” (Orbán 1980, 174–175)

Elérkeztünk hát az összegzéshez – vezeti be a Füst Milán lírai világával kapcsolatos tanulságok összefoglalását Lengyel Balázs. (1972, 40–44) Mi követjük őt szemlénkben, egyetértve azzal, hogy költészetünkben nemcsak külön színről, hanem külön fejezetről van szó. Megteremtette ugyanis a klasszikus alaksejtelmekkel telített szabad versformát; az „egoizáló” korszellemnek ellentmondva próbálta a líráját személytelenné tenni, egyúttal az impresszionizmussal szemben szigorú költőmagatartást valósított meg; félretette a spontaneitást, látomásait élettapasztalatokkal töltötte meg – és szembenézett a végső kérdésekkel.

Kortársaitól (pl. Adytól, Babitstól, Kosztolányitól, Tóth Árpádtól vagy Kassáktól), „mélyen elkülönül, a hagyomány és újdonság mindegyiktől eltérő szintézisét teremtve meg”. A népszerűséget nem hajszolta, csak kisebb olvasótáborra volt, mégis mesterüket tisztelik benne sokan – de még ha nem is így viszonyulnak hozzá, azonosulhatnak Halász Gábor mondattával: „Sosem fogom szeretni a verseit, de egész idegzetemmel tudomást kell vennem róluk.”

A *Nyugat* (szimbolista-impresszionista szecessziós) vershangjával ketten álltak szemben: az újításban tradíciót követő Füst Milán s a formakultúra szétzúzását követelő Kassák Lajos. A hagyományos forma, a „strófázás” lelassítja, széttördeli az előadásmódot, közben a költő figyelme az egésztől a részletekre kényszerítődik. A formabontást ezért indokolja az is, hogy a 'szépségeszmény' ne legyen a kifejezés gátja. Babits már 1914 előtt kezd „kiköltözni” ebből a versmodorból; Ady is a haláláig folyton újítja költői hangját; Szabó Lőrinc az enjambement lehetőségeivel oldja a formát; ám Füst Milán lírája olyan megoldást kínált, mely „a maga tetszőlegesen hosszú soraival és tetszőleges, de mégis érzékelhető zeneiségével korlátlan szabadságot ad, a versjelleg kérdésessé tétele nélkül”. (Lengyel 1972, 42) Füst Milán heroikus kívülállása szervesült a 20. század második felének modern költészetébe is: Pilinszkyn és Nagy Lászlón keresztül

Juhász Ferencig. „Líránk lassú fordulása az élménysűrítéssel dolgozó, úgynevezett objektív költészet felé, a legszemélyesebb mondanivalókkal telített személytelen látomások gyakorisága, a filozofikus kérdéseknek mitológiát újjító vagy teremtő megformálásai jól mutatják Füst kezdeményeinek továbbáramlását.” (Lengyel 1972, 43)

Somlyó György szerint írói élete „a nélkülözés, a megpróbáltatás és a hősiesség élete volt”; Kassákkal szólva: „olyan házakban lakott, amiket el se kezdtek építeni”. Kívülálló magatartásából sem hiányzott az erkölcsi érték, mely Füst Milán (sziszüphoszi abszurd határait súroló) heroikus magatartásából sugárzott. S a heroikus abszurditást mutatja Sziszüphosz alakjának Camus-féle értelmezése: annak ellenére boldog, hogy „a kővel küszködő, kőnek feszülő arc maga is kő”, hiszen „a csúcsokért vívott küzdelem maga is betöltheti az ember szívét”. (Camus 1990, 314; 317)

Valamilyen „szent mánia” és a „középkori áhítat”, az „írás gyógyíthatatlan fanatizmusa” állította Füst Milán elé a Feladatot, hogy – mint a költő maga is fogalmazott – a Teremtés művét figyelje „szűnni nem akaró szomjúsággal, s odaáldozva ennek minden idejét, de minden boldogulását is”. (Somlyó 1993, 133)

Ezt a mániát, áhítatot, fanatizmust a héroszi léttel, a hősi étellel kapcsolja össze Hamvas Béla (aki a *homo heroicus* létmódot egészen más formában gyakorolta: fizikai és társadalmi kívülállása (miután könyvtárosi állásától megfosztották, segédmunkás lett) egyúttal behatolás volt a szellembe, annak abszolútumát tulajdonképpen a fizikai semmiben élte meg). Ő írja: a „hősi sorban minden lépésnél létrétegek bomlanak fel”; a hérosz „becsvágya” azt jelenti, hogy végül „önmagával fizet”.

„Ez a hősi élet előkelősége. Ezért a hérosz nemes ember. Mert az áldozat: tudni, hogy van valami, ami az életnél több, és az életet ezért a töbért odaadni. A hősi élet befejezett mű, akkor is, ha összetörik.” (Hamvas 1992, II. 215)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BABITS Mihály (1971): *Összegyűjtött versei*. Szépirodalmi, Bp.
- BENEY Zsuzsa (2015): *A szabadvers. Füst Milán: Kőd előttem, köd utánam...* In: Uő: „Nem látta senki más...” *Versközelben*. Gondolat, Bp., 95–100.
- CAMUS, Albert (1990): *Sziszüphosz mítosza. Válogatott esszék, tanulmányok*. Magvető, Bp.
- CSÓRI Sándor (2011): *Az ötödik fal. Újabb tollvonások Kosztolányi arcképén*. In: Uő.: *Védőoltás. A magyar irodalomról az Ómagyar Mária-siralomtól napjainkig*. Nap Kiadó, Bp., 226–236.
- FÜST Milán (1997/a.): *Látomás és indulat a művészetben* (negyedik, javított kiadás). Kortárs Kiadó, Bp.
- FÜST Milán (1997/b.): *Összes versei* (Zsoldos Sándor szerkesztésében és utószavával – A szerkesztő utószava az 1997-es kiadáshoz: lásd: ZSOLDOS 1997). Fekete Sas, Bp.
<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=000000470&secId=0000043021> (2018. 09. 04.)
- FÜST Milán (2014): *Írni. Cikk, bírálatok, visszaemlékezések, útirajzok, alkalmi megnyilatkozások. I–II*. Fekete Sas Kiadó, Bp.
- GYERGYAI Albert (1984): *Füst Milán*. In: Uő.: *Védelem az esszé ügyében*. Szépirodalmi, Bp., 317–334.
- HAMVAS Béla (1992): *A senki*. In: Uő.: *Patmosz. Esszék 2. rész (1964–1966)*. Életünk, Szombathely, 212–223.
- KENYERES Zoltán (1983): *Tündérsíp. Weöres Sándorról*. Szépirodalmi, Bp.
- KISS Ferenc (1979): *Az érett Kosztolányi*. Akadémiai, Bp.
<http://mek.oszk.hu/05500/05520/05520.htm> (2018. 07. 18.)
- KOSZTOLÁNYI Dezső (1969): *Álom és ólom*. Szépirodalmi, Bp.
- KOSZTOLÁNYI Dezső (1971): *Összegyűjtött versei I–II.*, Szépirodalmi, Bp.
- LENGYEL Balázs (1972): *A költők költője*. In: Uő.: *Hagyomány és kísérlet*. Magvető, Bp., 24–44.
- NAGY Zoltán (1914): *Füst Milán: Változtatnod nem lehet. Nyugat, 1914/9. sz.*
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00151/04969.htm> (2018. 08. 29.)
- NEMES NAGY Ágnes (1989). *Füst Milán 90. születésnapján*. In: Uő.: *Szó és szótlanság*. Magvető, Bp., 410–415.
- ORBÁN Ottó (1980): *Füst Milán*. In: Uő.: *Honnan jön a költő?* Magvető, Bp., 165–182.
- RÁBA György (1983): *Babits Mihály*. Gondolat, Bp.
- SOMLYÓ György (1993): *Füst Milán vagy a lesütött szemű ember*. Balassi, Bp.
- SEGEDY-MASZÁK Mihály (2014): *Út a lírától az elbeszélésig*. In: FÜST Milán: *Írni*. (I. Bevezető tanulmány). Fekete Sas Kiadó, Bp., 5–10.
- VARGHA Kálmán (1973): *Krúdy-problémák*. In: Uő.: *Álom, szecesszió, valóság*. Magvető, Bp., 102–124.
- ZSOLDOS Sándor (1997): *Füst Milán összes versei. A szerkesztő utószava az 1997-es kiadáshoz*. Fekete Sas, Bp.
<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=000000470&secId=0000043021> (2018. 09. 04.)

IRODALMI ÉVFORDULÓK 2019-BEN (VÁLOGATÁS)

70 éve született

Nagy Gáspár költő (1949–2007)

75 éve született

Kerényi Ferenc irodalomtörténész (1944–2008)

80 éve született

Lászlóffy Csaba erdélyi író, költő (1939–2015)

90 éve született

Bori Imre vajdasági irodalomtörténész (1929–2004)

Czine Mihály irodalomtörténész (1929–1999)

Fodor András író, költő, műfordító (1929–2007)

Garai Gábor költő, kritikus (1929–1987)

Gérecz Attila költő (1929–1956)

Kertész Imre Nobel-díjas író (1929–2016)

Timár György költő, műfordító (1929–2003)

100 éve született

Berkesi András író (1919–1997)

Borbándi Gyula történész, író (1919–2014)

Gábor Miklós színész, író (1919–1998)

Julow Viktor irodalomtörténész (1919–1982)

120 éve született

Gulyás Pál költő (1899–1944)

Kodolányi János író (1899–1969)

Palasovszky Ödön költő (1899–1980)

Sárközi György író, költő (1899–1945)

125 éve született

Déry Tibor (1894–1977)

Péchy Blanka színész, nyelvművelő (1894–1988)

150 éve született

Ignotus Hugó író, kritikus, lapszerkesztő (1869–1949)

Szomory Dezső író (1869–1944)

175 éve született

Arany László költő, kritikus, népmesegyűjtő (1844–1898)

180 éve született

Thaly Kálmán történész, költő (1839–1909)

200 éve született

Reguly Antal nyelvész, néprajzkutató (1819–1858)

250 éve született

Kármán József író (1769–1795)

5 éve hunyt el

Borbándi Gyula történész, író (1919–2014)

Borbély Szilárd irodalomtörténész, költő (1964–2014)

Szentmihályi Szabó Péter író, publicista (1945–2014)

10 éve hunyt el

Bacsó Péter filmrendező, forgatókönyvíró (1928–2009)

Lászlóffy Aladár erdélyi író, költő (1937–2009)

Püski Sándor könyvkiadó, könyvkereskedő (1911–2009)

Tüskés Tibor irodalomtörténész, író (1930–2009)

15 éve hunyt el

Bárány Tamás író (1922–2004)

Bori Imre vajdasági irodalomtörténész (1929–2004)

20 éve hunyt el

Czine Mihály irodalomtörténész (1929–1999)

Hegedüs Géza író (1912–1999)

Parancs János költő, műfordító (1937–1999)

Rákos Sándor költő, műfordító (1921–1999)

25 éve hunyt el

Baróti Dezső irodalomtörténész (1911–1994)

Örsi Ferenc író, dramaturg (1927–1994)

30 éve hunyt el

Galgóczi Erzsébet író (1930–1989)

Képes Géza költő, műfordító (1909–1989)

Király István irodalomtörténész (1921–1989)

Márai Sándor író, költő (1900–1989)

Martinkó András irodalomtörténész (1912–1989)

Ratkó József költő (1936–1989)

Weöres Sándor költő, műfordító (1913–1989)

40 éve hunyt el

Germanus Gyula orientalista, író (1884–1979)
Ignác Rózsa író, műfordító (1909–1979)
Mesterházi Lajos író (1916–1979)
Örkény István író, drámaíró (1912–1979)
Passuth László író (1900–1979)
Thurzó Gábor író (1912–1979)

50 éve hunyt el

Benedek Marcell, irodalomtörténész, író, műfordító (1885–1969)
Eckhardt Sándor irodalomtörténész, nyelvész (1890–1969)
Kodolányi János író (1899–1969)
Sinka István író, költő (1897–1969)
Tersánszky Józsi Jenő író (1888–1969)

60 éve hunyt el

Bölöni György író, újságíró (1882–1959)
Hankiss János irodalomtörténész (1893–1959)
Ráth-Végh István író, művelődéstörténész (1870–1959)

70 éve hunyt el

Balázs Béla író, költő, esztéta (1884–1949)

75 éve hunyt el

Elek Artúr művészettörténész, író, kritikus (1876–1944)
Gulyás Pál költő (1899–1944)
Karácsony Benő erdélyi író (1888–1944)
Radnóti Miklós költő, műfordító (1909–1944)
Szomory Dezső író (1869–1944)

80 éve hunyt el

Hevesi Sándor író, műfordító, dramaturg (1873–1939)

90 éve hunyt el

Benedek Elek író, újságíró (1859–1929)
Osvát Ernő kritikus, lapszerkesztő (1876–1929)
Rákosi Jenő író, dramaturg (1842–1929)

100 éve hunyt el

Ady Endre újságíró, költő (1877–1919)
Csáth Géza orvos, író (1887–1919)
Gozsdu Elek író, újságíró (1849–1919)

120 éve hunyt el

Péterfy Jenő irodalomtörténész, kritikus (1850–1899)

125 éve hunyt el

Justh Zsigmond író (1863-1894)

150 éve hunyt el

Emich Gusztáv nyomdász, könyvkiadó (1814–1869)

Szemere Bertalan író, politikus (1812–1869)

175 éve hunyt el

Kisfaludy Sándor (Himfy) költő (1772–1844)

250 éve hunyt el

Bod Péter református lelkész, történetíró (1712–1769)

(A válogatás forrása: *Thuróczy Gergely, az Új magyar irodalmi lexikon és a Magyar életrajzi index adatbázis alapján készített összeállítás.*
Petőfi Irodalmi Múzeum)

Az emlékezéshez nem kellene évfordulók, de legalább eszünkbe juttatják – ahogy Borges fogalmazott –, hogy újraolvasva őket, föltámaszthatjuk a halottakat. 2019-ben szeretném megidézni Czine Mihályt, Julow Viktort, Gulyás Pált, Palasovszky Ödönt, Sárközi Györgyöt, Arany Lászlót, Kármán Józsefet, Hegedüs Gézát, Márai Sándort, Ratkó Józsefet, Weöres Sándort, Örkény Istvánt, Sinka Istvánt, Tersánszky Józsi Jenőt, Karácsony Benőt, Radnóti Miklóst, Benedek Eleket, Ady Endrét, Csáth Gézát. – Egy híján húszan vannak.

S Weöresnek máris ajánlok egy költői játékot. *Magas és mély* – magas hangrendű szavak mellett mély hangrendűek állnak; talán a magasság és mélység is találkozik a pillanat játékában...

Fölöttem csodák

mezítlen ágak:

cinege-vokált

kéken vacognak.

Settenő álmok

üzennek nyárnak –

istenke-jármok

ködöt ragyognak.

ADY ENDRE ÉVSZÁZADOS VITÁI

Már jócskán elhagytam azt a napot, mikor belekezdtem a „rendrakásba”. Mit mondjak? – nem lett nagyobb a rend: se kint, se bent. A megismerés korlátai csak emelkedtek, de talán csak azért, mert igaza volt Márainak, mikor a *Gondolatok a könyvtárban* c. tárcájában azt írta, hogy a könyvek ugyan nem lendítenek látványosan a világ sorsán, de mindegyik építi azt a gátat, mely véd bennünket az emberi önzés, butaság, tájékozatlanság és büntudat óceánjával szemben.

Január 27-én lesz 100 esztendeje, hogy Ady Endre meghalt. Költészetével sokat foglalkoztam, de minden részletében örökre megfejthetetlen marad. Írok majd róla, bizonyára itt-ott előadásokat is tartok. De mit nem mondtak még el Adyról? Nem kínálhatok újat, legföljebb új sorrendbe helyezem a már ismert tényeket, adatokat. Például abba az új keretbe, hogy milyen is volt a vitatkozó Ady Endre.

„Én voltam Űr, a Vers csak cifra szolgál, / Hulltommal hullni: ez a szolgál dolga” – olvassuk a *Hunn, új legenda* c. vers végén, melyet Hatvany Lajosnak címzett 1913-ban (válaszként s halálával azért, mert „szeret, bánt és félt”). Adyt máig elkísérik vitái, legtöbbször talán a halálának 10. évfordulóján írt Kosztolányi-revíziót emlegetjük, *Az írástudatlanok áru-lását*, melyben a hamis Ady-kultuszt kárhoztatta. Körülötte „ideges lelkesedéssel tombol a divat, őrjöng a személyi kultusz. A rajongó, türelmetlen, félművelt emberek valóságos vallásos szektába tömörültek, [... míg] Ady-nak nem csekély művészi értéke mellett óriási művészi fogyatkozásai is vannak. Ady mérhetetlenné dagasztott hírneve jogtalan, kártékony, megtevesztő.” Kosztolányi 30–40 maradandó Ady-versről beszélt, s szerinte „kevés költő hagyott maga után annyi selejtes, bosszantóan modoros és időtlen költeményt, mint ő”. Az érdekes, csonka és nagy tehetségek közé helyezte, de a „sok hol anyag” miatt Vörösmarty, Petőfi, Arany mellett nincs helye. Hogy a bálványdöntögetésben milyen szerepe volt Ady kritikájának a *Négy fal* között c. Kosztolányi-kötetről? Nem múlt el nyomtalanul, de Kosztolányi ráérezett, hogy Ady tudatosan alakította maga körül saját kultuszát – ám ebben éppen az a Petőfi kínált számára mintát, akit Kosztolányi Ady fölé emelt.

Erre Margócsy István is figyelmeztetett *Petőfi és az irodalmi gépezet* c. tanulmányában: Petőfi „az irodalmi iparnak jóformán minden mozzanatát felhasználta érvényesülésének érdekében”, de az önnépszerűsítő költői imázs alakításában Ady hatékonyabb volt Petőfinél. S mindkettőre igaz: „publicisztikáinak, sőt nemegyszer szépirodalmi alkotásainak is jó része burkolt vagy burkolatlan önreklámként is felfogható”. Ezt látta meg Karinthy Frigyes is (1909-ben, a *Nyugat* első Ady-számában), amikor úgy fogalmazott, hogy Ady egész tehetségét önmaga kultuszának szenteli – „folyton az önmaga csodálatának mámorát írja”.

Ady tehát tudatosan keltett vitákat maga körül, s élvezettel szította az egyébként is ébredező parazsakat. S nemcsak a Kosztolányival folytatott vitájáról lehet és kell beszélni, hanem a „zsíros városként” Nagyváradról kárhoztatott Debrecennel, vagy az irodalmi konzervativizmussal (a *Nyugat* és a nagyváradi *Holnap* apropóján) való összeütközéséről. A lapokkal és szerkesztőkkel folytatott afférajairól (*Budapesti Napló*, *Népszava*) vagy a *Nyugat*ban kirobbant vitákba történő bekapcsolódásról (ilyen volt pl. a protestantizmus-vita), meglátva mindebben a lehetőséget, hogy a sajtóba kerülés (történjék az bármely apropóból) használ az irodalmi népszerűségnek. Ne adj' Isten, még az is előfordulhatott, hogy nem létező vádakra reagált, így orientálva maga felé a figyelmet...

A „vitakozó” és hadakozó Ady Endre arcképe azonban nem teljes, ha a nőekkel való kapcsolatát kihagyjuk ebből a mustrából (a *Héja-nász az avaron* vagy az *Elbocsátó szép üzenet* s a többi hasonló mű kontextusát); vagy ha nem beszélünk az Istennel folytatott vitákról, a „hiszek hitetlenül Istenben” önmarcangoló alaphelyzetéről. Ady költészetének rétegeit föl lehet tární az egész világgal hadban álló költő karakterén keresztül is, és nem hagyhatjuk el azt sem, hogy ezek a rétegek és költői korszakok végső soron egymással is folyton hadakoztak. Az *Új versek* mutatják csak azt az általunk ismert Adyt, aki 1906-ban az „új időknek új dalaival” szakított a *Versek* és a *Még egyszer* petőfies és századvégi utánérzéses költőjével. A feltétlen „Ady-hívó” Móricz Zsigmond 1930-ban ezzel a címmel írt esszét a *Nyugat*ba: *A költő harca a láthatatlan sárkánnyal*.

Ki volt, mi volt ez a „láthatatlan sárkány”? – Megpróbálunk majd erre a kérdésre is választ adni.

Béirom tehát a december 31-i tennivalók közé Ady Endre nevét is.

NÉZŐ • PONT TÁMOGATÓI ÉS ELŐFIZETŐI

BODÓ ISTVÁN és felesége – Debrecen
CEZE ÚT- ÉS MÉLYÉPÍTŐ KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT. –
Debrecen – CZENTYE JÁNOS
DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS KULTURÁLIS ALAPJA
KAPITÁLIS KFT. – Debrecen
MÁTÉ LÁSZLÓ – Debrecen
KÁDÁR NAGY LAJOS és felesége – Ebes
RÁCZ JÁNOS és felesége – Debrecen
SZABÓNÉ PAPP IBOLYA – Szekszárd
SER–MÜLLER KFT.– SERFŐZŐ ATTILA – Debrecen, Hajdúböszörmény
DR. SZELEKOVSKY SÁNDOR és családja – Mályinka
TIT STÚDIÓ EGYESÜLET – Budapest

www.tit.hu

BAKONSZEG

Fenyvesvölgyiné
Tóth Mária Zsuzsanna

BERETTYÓÚJFALU

Berettyó Kulturális Egyesület
Bihari Múzeum
és Sinka István Városi Könyvtár

BÁRÁND

dr. Palástiné Deli Elvira

BUDAPEST

Dr. Báger Gusztáv, dr. Bolvári-Takács Gábor, Erdélyi Magyar Nemzeti Tanácsért Alapítvány, dr. Koncz Gábor, Magyar Táncművészeti Egyetem, Nagy Gábor Miklós, Palásthy Lajos, Szabó Magda Szellemi Örökségéért Alapítvány, dr. Szulovszky János, dr. Szurmainé Silkó Mária, TIT Stúdió Egyesület, Vasné dr. Tóth Kornélia

DEBRECEN

Andics Árpád, Bényi Árpádné, Bereczki Gizella, Bodó István és felesége, Both Teodóra, Czentye János és családja, Debreceni Hajdú Táncegyüttesért Alapítvány, Erdélyi Márta, dr. Gesztelyi Istvánné, Hegyi Rezsóné, Imolay dr. Lenkey István, Horovitz Tamásné Szászi Erika, Juha Richárd, Kiss József, Kissné Nagy Ilona, Korompai Balázs és Korompainé Mocsnik Marianna, Kovács István (Egri Borozó – ZH Galéria), dr. Kövér József, dr. Krénné Cserép Zsuzsanna, Kubinyi Sándorné, dr. Kurucz Márta, dr. Lévay Botondné, Magyarné Ember Mária, Májér István, Maksai János és felesége, Máté László, dr. Matolcsi Lajos, dr. Nagy Attila és felesége, Nagy Krisztina és Vass János, Nuridsány Éva, dr. Ötvös László, dr. Papp Gyula, Piskóty Teréz, RácZ János és felesége, Sass Bálintné, dr. Takács Erzsébet Ildikó, Szabó András, Rózsa János és R. Poncz Mária, Tamás-Kis Andrásné, Tímár Tamás, Turcsányi Béla, Várkonyi Zsolt, dr. Virágh Mária.

DUNAKESZI Palásti Renáta	KOMÁROM Orbán Irén és családja
EBES Kádár Nagy Lajos és családja Dr. Hagymási Zoltán	KONYÁR Szőnyi Sándor és felesége
EGER Dr. Ködöböcz Gábor Szíki Károly	MÁLYINKA Dr. Szelekovszky Sándor és családja
ÉGERSZÖG Tóth György	MÁTÉSZALKA Reformátusok Szatmárért Közhasznú Egyesület Szatmári Múzeum Dr. Cservenják László
ÉRD Skornyák Ferencné Turner Zsuzsanna	MILOTA Milotai Református Egyházközség
GESZTERÉD Geszterédi Aranyszablya Társaság Alapítvány (Rác János)	NYGVIÁRAD Tőkés László
GÖMÖRSZŐLŐS É. Kovács László Gömörszőlős Község Önkormányzata Tompai Mihály Gömőri Kulturális Egyesület Trieber Júlia	NYÍREGYHÁZA Csordásné Szikora Erzsébet Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár
GYULA Póka György	PANNONHALMA Gaál András és felesége
HAJDÚBÖSZÖRMÉNY Hajdúböszörmény Város Önkormányzata Kiss Attila Illyés András Molnár Pál Pál Nagy Balázné Sántha Antal Takács László (Művészeti Megálló Galéria) Tarczy Péter	PILISCSABA Családi Kriszta
HÓDMEZŐVÁSÁRHELY Hézsó Ferenc és felesége	SZEKSZÁRD Illyés Gyula Megyei Könyvtár Szabóné Papp Ibolya
KESZTHELY Dr. Sólyom Sándor	TISZADADA Boncsér Árpád
	VAJA Magyar Nemzeti Múzeum Vay Ádám Muzeális Gyűjtemény Molnár Sándor

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

TARTALOM

Mikor egy nap	1
Babona	2
Leltárok	3
Ha megelik csontvázadat (<i>Ludvig Dániel festményéhez</i>)	4
Történet (<i>Korbely István festményéhez</i>)	5
A látható és láthatatlan történetek (<i>Korbely István festészetéről</i>)	6
Ex Officina Szilágyi Imre (<i>Szilágyi Imre grafikai művészetéről</i>)	10
Kendli	19
Univerzum; Rozsda (<i>Ludvig Zoltán festményeihez</i>)	20
Törte már úgyis a lábadat...; Viszonylatok (<i>Ludvig Klára festményeihez</i>)	22
Nélkül	25
Elképzelt terek; Négy haiku (<i>Milena Mladenova képei mellé</i>)	26
A művészhez	28
Dr. Ozsnyik (<i>Drozsnyik István „térdepelő” szavaihoz</i>)	29
A „termékeny” halál	32
Tükör által... ..	36
Nem remélem, hogy megszabadulok a könyvektől! (<i>A kis herceg; A szeretet művészete és Menekülés a szabadság elől</i> <i>Erich Frommtól; Az Úr érkezése – karácsonyi versek; Borges életútja;</i> <i>Hamvas Béla: Scientia sacra III., A láthatatlan történet, Világválság;</i> <i>Tóth Dénes Árpád: Opera / Katalógus</i>)	38
Ditrői Ákos színjátékai a Szószabó Stúdiótól	46
Barangolok még a könyvek között... ..	49
Robinson	50
Komment	53
Babonakörök (<i>regényrészlet</i>)	54
A homo heroicus (<i>Az „önfeláldozó”, a „kívülálló” – és az „abszurd”</i>)	71
Irodalmi évfordulók 2019-ben	92
Ady Endre évszázados vitái	96
A Néző • Pont támogatói és előfizetői	98